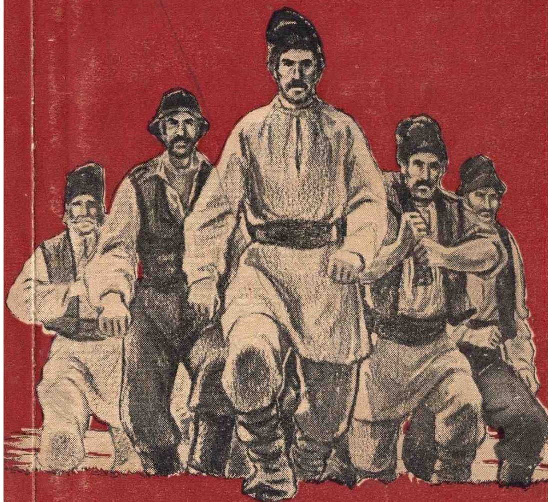
TIBERIU VORNIC

ÎNTÂMPLĂRI DIN PRAGUL VEACULUI

EDITURA TINERETULUI

TIBERIU VORNIC

INTÂMPLĂRI DIN PRAGUL VEACULUI

Ilustrații de V. Crivăț

EDITURA TINERETULUI a C.C. al U.T.M.
1953

CAPITOLUL I

Satul Hălmaş, în care s'au petrecut întâmplările povestite în aceste pagini, e aşezat undeva la poalele colinelor despădurite, aproape de răscrucea drumului dintre Abrud, Turda şi Cluj.

Spre miază-zi, se vede în zare linia albastră a unui munte despicat în două. Acolo se deschide „Cheia Turzii", trecătoare împresurată de stânci pleşuve, încremenite în măreţie şi tăcere.

Mai încolo curge Arieşul, purtând în unde limpezi pulbere fină din şteampurile străvechi ale spălătorilor de aur. Casele din Hălmaş erau în acele vremuri foarte mici, acoperite cu paie, ca nişte căciuli întoarse cu partea miţoasă în afară. Doar câteva aveau draniţă adusă cine ştie de unde, de departe: una, în care locuia notarul, cealaltă, reşedinţa parohială, iar altele ale oamenilor mai înstăriţi. Incolo, muşuroaie mărunte, înconjurând curtea largă şi casa cu cerdac răzimat pe opt coloane, aşezarea fostului moşier ungur Iklody Mucky.

Ii zicem „fost", pentrucă în vremea povestirii noastre Iklody tocmai părăsea cu destulă zarvă conacul moştenit dela părinţii săi. Se vorbeau câte şi de toate despre tânărul proprietar; că ar fi benchetuit, risipindu-şi averea cu prieteni de rang mai înalt ca dânsul, cu care avea plăcerea să se socotească de o seamă. Beteşugul măririi bântuia în acele vremuri, cum a bântuit de altminteri până de curând, aşa că nobilii mărunţi, ca Iklody Mucky din Hălmaş, îşi cheltuiau averile ca să poată petrece cu tinerii baroni, dacă nu găseau în preajmă vlăstare de grofi. Fie-

care poftea să facă un salt-două în sus, maimuţărind pe cei de deasupra. Se povestea, între alte isprăvi minunate, că Iklody Mucky făcuse rămăşag cu doi prieteni din marea nobilime — baronul Bánffy şi contele Iosika — să întreacă trenul cu trăsura lui. Era prin 1905. In ziua când a încheiat acest rămăşag măreţ, Mucky nu avea pe moşie decât patrusprezece mârţoage, pe care le munceau argaţii la câmp. Doi cai bătrâni erau de slujbă la trăsura stăpânului, când pleca pe înnoptate spre Turda ori spre Iara, unde svânta băutura din două trei cârciumi şi dădea gata câteva rânduri de lăutari. Iklody Mucky benchetuia crâncen, zile şi nopţi în şir. In asemenea prilejuri, lăutarii se împărţeau pe plutoane, pregătindu-se ca o oaste care avea să înfrunte bătălie grea. Cel dintâi pluton intra în cârciumă zâmbind într'un fel umil şi linguşitor, care nu-şi găseşte asemănare cu alte zâmbete din lume. Indată ce petrecerea intra în clocot şi Mucky se bulbuca la chelner şi la muzicanţi, venea schimbul al doilea, cu alăutele de jertfă. Se întâmpla uneori ca şi acest pluton să scape teafăr, cu alăute cu tot. Atunci nu mai era îndoială că plutonul al treilea se va prăbuşi pe teren frânt de osteneală, iar alăutele şi contrabasurile se vor preface în ţăndări, sbârnâindu-şi scândurelele într'un ultim suspin.

Avea îndeosebi Mucky plăcere să-şi cânte la un anumit ceas cântarea lui favorită: „Beugrom a nagybőgőbe", adică pe româneşte: „Mă asvârl în contrabas". Aveau şi alţi cheflii asemenea plăcere, dar cei mai mulţi dintr'înşii se mulţumeau să mugească cumplit, fără a da urmare dorinţei lor. Iklody slobozea însă răcnet şi se năpustea în contrabas, căzând cu lăutarul de grumaz printre ţăndări.

Moşierul hălmăşan plecă deci într'o zi dela petrecere beat turtă, cu un înscris ciudat în buzunar. Când se trezi din beţie şi descoperi terfeloaga — căutând se înţelege bani şi negăsind nici urmă — căzu în mâhnire grea. Cum dracu-i trecuse prin minte să încheie asemenea rămăşag? Cugetând scârbit ceasuri de-a-rândul, ajunse până la urmă să-şi dea seama că se afla în pragul unei întâmplări care-i va aduce mare faimă. Drept urmare, se învioră şi luă hotăriri tari. Trebuia să-şi respecte negreşit cuvântul faţă de baronul Bánffy şi contele Iosika. Aici nu era vorba de plata argaţilor ori a muncitorilor de pe moşie, pe care îi putea sudui şi amâna cât poftea. Datoriile către ei aveau

răgaz să se coacă. Puteau să mai aștepte chiar și datoriile către „bancherul" Henter Bertalan din Turda — un fel de cămătar al tinerilor nobili — care încurcase într'atâta socotelile, încât era peste putință să le mai dea de urmă. De obicei, bancherul era svârlit pe scări când venea să ceară dobânzile. Indesa din fugă în buzunar sulul cu obligațiile și cambiile iscălite de Iklody Mucky și pleca zorit la Turda. Știa că are să mai fie poftit odată, apoi încăodată, până într'o zi când îl va arunca el pe scări pe nobilul hălmășan.

Rămășagul acela puse într'adevăr capăt petrecerii lui Iklody Mucky în reședința părintească de pe moșia Hălmașului, așa cum prevăzuse bancherul Henter. Se înțelege că Iklody l-a chemat numaidecât să-i facă rost de trăsură și de cai potriviți întrecerii cu trenul. Henter a venit. A ascultat vorbele lui Iklody fără măcar să zâmbească. S'a ospătat apoi sdravăn și a început a face socoteli. Mormăia, tușea, se uita în tavan, sugând capătul creionului, pe care până la urmă îl și roase între dinți, scuipând cărbunele pe covor. Mucky își pierdea vădit răbdarea.

— Știți că... după ce vă dau banii ăștia, nu mai puteți lua nici un împrumut pe moșie, zise în sfârșit bancherul cu oarecare teamă.

— De ce? întrebă scurt Iklody.

— Nu mai este acoperire, răspunse Henter liniștit și rece.

— Bine, dar îndată după întrecere vând trăsura și caii, interveni moale Iklody. Iți primești banii înapoi...

Cămătarul zâmbi strâmb și se scărpină cu creionul după ureche:

— Asta vă privește, domnule Iklody, pe dumneavoastră. Nu pot vinde echipajul la prețul cu care-l cumpăr. Mie trebue să-mi răspundeți banii toți, cu dobânzile și cheltuielile lor... Mai departe nu mă amestec.

Mucky se îndreptă spre fereastră. Era o vară deosebit de prielnică, câmpul făgăduia rod bun. Dar recolta fusese zălogită lui Henter încă din toamnă, pe doi ani înainte. Dacă nu câștiga la loterie sau pierdea rămășagul, se sfârșeau toate... Va trebui să-l roage pe baronul Bánffy să-i facă rost de un mandat de deputat. Ori unde. Mai bucuros undeva departe, în Nordul Ungariei. Ungurii și românii din Ardeal îl cunoșteau prea bine — poate cehii și rus-

neacii din Nordul Ungariei să nu-i fi auzit încă faima. Inchipuirea sprintenă de om ușuratec îi aducea înaintea ochilor năluciri atrăgătoare. Se și vedea la Budapesta în clubul partidului guvernamental, jucând cărți pe sume mari, apoi în saloane aristocratice, unde îl putea surprinde un noroc neașteptat. O căsătorie cu avere, o baroniță văduvă, cine știe ce afacere... Avea prieteni puternici; nu-l vor lăsa. Iar dacă nu-i va rămânea nimic, decât gloria că și-a risipit moșia în chip măreț, încă era ceva. I se povestiseră multe întâmplări despre oameni intrați în legendă cu astfel de isprăvi. Așa, de pildă, Iklody era foarte tulburat gândindu-se la prințul Estérházy, ambasadorul austro-ungar din Londra, care-i făcuse praf pe toți lorzii britanici. Fiind invitat la balul curții imperiale, Estérházy se dusese îmbrăcat în costum de feudal ungur, cu cizme roșii de Cordova. Prefirase pe carâmbii cizmelor două sute de mărgăritare lipite cu clei. In cursul danțului, mărgăritarele cădeau, risipindu-se pe poleiala parchetului. Fiecare mărgăritar valora o moșie. Iklody ofta jinduind această faimă fără seamăn a prințului Estérházy. Dar ambasadorul avea un milion de hectare de pământ, așa că pierderea moșiilor nu-i cășuna cine știe ce grijă. Deasemenea aflase Iklody și despre isprava unui anumit boier, Dudescu, dela București, care, plecând mai de mult la Paris în caretă domnească, înconjurat de treizeci de arnăuți călări, luase cu dânsul câteva pungi de aur, hotărît să dea gata pe toți marchizii franțuji și mai ales să vrăjească pe împărăteasa lui Napoleon al III-lea, despre care se vorbea că e o femeie foarte iubitoare de strălucire.

Boierul valah izbutise să fie primit la curtea împărătească. Dorea să facă câteva temenele turcești și să firitisească perechea imperială, după obiceiul boierilor români. Napoleon al III-lea îl primi și-i întoarse vizita în palatul pe care Dudescu îl cumpărase tocmai în vederea acestei înalte favori împărătești. In ziua când împăratul plecă spre casa lui Dudescu, dis-de-dimineață, câteva zeci de lucrători tocmiți de boier împrăștiară zahăr pisat pe toate străzile de-a-lungul cărora avea să treacă alaiul lui Napoleon al III-lea. Ulițele erau acoperite dela o margine la alta cu straturi albe de pulbere dulce; sute de lăzi deșertate fuseseră dosite în curți, pentru ca orașul să pară fer-

mecat, iar boierul să rămâie pe vecie în amintirea parizienilor.

Faţă de asemenea isprăvi, Iklody Mucky din Hălmaş socotea că rămăşagul lui încă va putea fi înscris pe o margine de cronică. Or fi alte vremuri, alte idei, dar nobilimea rămânea deasupra, precum fusese întotdeauna.

Iklody iscăli deci actele de împrumut înfăţişate de Henter, iar după o săptămână cămătarul purcese din Turda spre Hălmaş cu o trăsură sprintenă şi cu patru telegari lipiţani, de o frumuseţe neobişnuită. Hamurile străluceau lustruite oglindă; pe ici pe colo licărea nobleţea argintului, purtând semnele rangului familiei Iklody: coroana cu cinci braţe. Sătenii clătinau din cap: „Să ştiţi, oameni buni, că a înnebunit Mucky... Stăm neplătiţi cu lunile şi cu anii, iar el îşi cumpără trăsură grofească..."

Sorocul rămăşagului căzu asupra unei duminici din spre sfârşitul lui Mai. Mucky se pregăti din vreme. Plecă la Cluj cu trei zile înainte, făcând o singură petrecere la restaurantul „New-York". Nu sări în contrabas, nu pălmui lăutarii. Era puţin îngrijorat. La douăsprezece şi treizeci de minute, după o scurtă gustare stropită cu şliboviţă, porni pe drumul Mănăşturului, exact în clipa când pleca şi trenul din gară. Mucky mâna telegarii, iar vizitiul Sándor Istok şedea înapoia lui, destul de necăjit. După două ceasuri de goană năprasnică, unul dintre caii înaintaşi se rostogoli în drum. Erau pe undeva prin apropiere de Huedin. Caii de lângă trăsură se poticniră, învăluindu-se în hamuri şi rupându-şi picioarele subţiri de căprioară. Mucky se învârti în aer, căzând peste cai. Vizitiul din spate îl depăşi, izbindu-se cu capul în pietrele de pe şosea, unde rămase întins cu ţeasta plesnită. Trenul trecuse de mult înainte, uruind ca o înlănţuire de elefanţi de oţel. Contele Bánffy şi baronul Iosika, înconjuraţi de prieteni, se veseleau discutând nebunia lui Iklody.

Cine ştie ce falā n'a ieşit din povestea asta. Contele Bánffy a intervenit prin legăturile lui, ca Iklody să fie internat deocamdată în casa de nebuni. Altminteri trebuia să răspundă de moartea vizitiului — ceea ce nu era prea greu — dar ar fi trebuit să stea de faţă, să-l vadă lumea, în zilele când i se vindea moşia. Asta era cu neputinţă de suportat, pentru un obraz subţire. Intrând în casa de nebuni, Iklody scăpa de toate belelele. Pământul lui Iklody

Mucky trecu fără oprelişti în proprietatea cămătarului, cu casă, cu acareturi şi cu toate celelalte datorii ce-l apăsau. Iklody păşi destul de vesel pragul casei de nebuni din Sibiu, nădăjduind să afle acolo linişte şi împăcare cu valurile lumii. Gândul că ar fi trebuit să se întoarcă la moşie, să dea ochi cu oamenii din Hălmaş, i se părea mai mare nebunie decât casa de nebuni în care prietenul său Bánffy îi oferise atât de binevoitoare găzduire. Era dealtminteri un obicei al nobilimii: de câte ori vreun vlăstar din marile familii se încurca în scandaluri, omorînd oamenii de pe moşie ori iscălind în nopţi de beţii cumplite cambii de zeci de mii de fiorini, familia îl vâra numaidecât în casa de nebuni de unde ieşea după stingerea proceselor. Iklody călcă deci pragul casei de nebuni şi zâmbi în doi peri. Ce avea să întâlnească în noua lui viaţă? Va fi întâmpinat negreşit de câteva zeci de „împăraţi", între care de bună seamă şi de către Napoleon I, care nu lipseşte din nicio casă de nebuni din lume. Ştia că se găseşte acolo un bun prieten al său, baronul Smith, vienez pripăşit la Cluj, încurcat într'un faliment bancar de mare răsunet. Acesta fusese adăpostit în casa de nebuni tot de către nişte prieteni, ca să nu păteze nobleţea familiei cu anii de puşcărie care-l pândeau. Până la urmă, bancherul Smith se potrivise atât de bine cu noile împrejurări, încât la data când îşi făcea Iklody intrarea la casa de nebuni, baronul Smith se credea fiul lui Rotschild, cel mai bogat bancher din Europa. Işi întocmise în curte un ghişeu de depuneri, în faţa căruia nebunii aşteptau, cu mâinile pline pe pietre şi oase, pe care le depuneau primind în schimb dela Smith, drept livret, frunze de castan. (Cam acelaşi lucru îl făcuse Smith şi în banca lui dela Cluj, cu deosebire că acolo lua bani buni dela deponenţi şi le dădea livrete, care nu valorau mai mult decât frunzele de castan.)

Iklody îşi găsi degrabă rosturile în noua lui aşezare. După o jumătate de an deveni asociatul lui Smith, iar mai târziu, când nebunii îşi cerură depunerile de pietre şi de oase şi ei nu le putură înapoia, fură bătuţi crâncen şi declaraţi în stare de faliment...

CAPITOLUL II

Deasupra nebuniei unora şi a necazurilor altora, vremea curgea neobosită din izvorul ei fără început, care nu va seca niciodată.

După zile calde şi senine, norii făceau plimbări tihnite între apus şi răsărit, stropind gras pământul Hălmaşului şi al împrejurimilor. Se statornicise o rânduială care ar fi împăcat aşteptarea oamenilor, dacă brazdele şi rodul ar fi fost ale lor. La două-trei ceasuri după căderea nopţii apăreau norii, s'ar fi părut că totdeauna aceeaşi, atât de fără sdruncin îşi împlineau menirea. După ploaie, cerul se limpezea, iar liniştea devenea mai adâncă sub licăririle vii ale stelelor.

Era vară vestitoare de belşug. Căldurile se ţineau în dulceaţă potrivită, cumpănindu-se cu răcoarea de peste noapte.

Ştirea plecării lui Iklody din Hălmaş se răspândi între săteni răscolind valuri. Argaţii şi oamenii din sat care munciseră pe moşia lui erau neplătiţi cu lunile. Nu se împărţise sătenilor nici rodul cuvenit pentru lucrul în parte. Se aflau unii care iernaseră în pădure, tăind lemne de foc pentru negoţ. Mucky luase banii şi rămase dator cu plata muncitorilor. Oamenii strigau deci în stânga, în dreapta, degeaba. Noul proprietar, cămătarul Henter, nu recunoştea decât datoriile ipotecare. Dintre hălmăşeni sări atunci cu gura mare la cămătar fostul strajameşter [1] Bundoiu, omul iarmaroacelor, gospodar fălos şi cuprins, care se lăuda că

[1] Strajameşter — plutonier major. (N. A.)

el cunoaşte ce-i de făcut şi lui nu-i pasă de nimeni. Vânduse, cumpărase, dracul ştie ce îmbrobodise, că avea hârtie dela Mucky pentru şase sute de fiorini. Slujitorii de pe moşie şi sătenii păgubiţi se grăbiră în jurul lui, văzându-l îndrăzneţ. Adevărat că nu toţi. Cei care-l cunoşteau bine pe Bundoiu se ţineau departe, sfătuindu-se necăjiţi şi întunecaţi între dânşii. Bundoiu luă lucrurile pe seama sa. Bătu de câteva ori drumul Turzii, la Henter. Mai pe urmă scoase briceagul şi-l ameninţă că-l spintecă pe loc, acolo în cancelarie. Intors în sat, dete svon cu măreţie întunecată că el face moarte de om pentru dreptul lui.

Henter se spăimântă şi dibăci scăpare. Pe semne izbuti să se înţeleagă cu Bundoiu, căci acesta nu se mai duse decât o singură dată la Turda, de unde reveni în Hălmaş schimbat. Incepu a se răţoi scârbit şi cu mare glas la oameni, cerându-le să aibă răbdare. E sătul de zaveră şi de pricini. Să-şi vază fiecare de interese, cum îl taie capul, dacă nu ascultă de el. După o lună, Bundoiu deschise prăvălie şi cârciumă în casele boiereşti, ca arendaş al domnului Henter. Rânjea pe sub musteţe şi ridica din umeri: „N'am ce vă face! Eu nu sunt argat. Sunt om cu chibzuială. Lăsaţi gălăgia şi staţi o leacă locului. Tot eu am să vă descurc. Dacă nu, treaba voastră".

In seara aceea, Vasile Popa, ţăran necăjit din Hălmaş, îşi trânti pălăria pe ceafă, puse mâna pe topor şi ieşi în sat. Era un bărbat aţos, ca de treizeci şi doi de ani, cu mustaţă răsucită, cu ochi foarte vii.

— Trebue să ne ducem la curte, mă! strigă întunecat către Isaia Teaşcă de peste drum. Isaia sta cu picioarele răşchirate în mijlocul casei. Se uita la Vasile năuc:

— Să ne ducem la curte, Vasile? Acolo-i Bundoiu...

Vasile Popa lepădă toporul pe masă şi se răsti la Isaia. Din ce era negricios de felul lui, se făcuse parcă mai negru la obraz.

— Henter, Bundoiu, tot un drac... Ne pier copiii de foame... v'am spus şi v'am tot spus încă de pe vremea lui Iklody: mă, oameni buni, luaţi seama! Stăpânul ne stoarce şi ne înşeală. Ne stoarce şi ne înşeală — aţi zis — dar dacă mişcăm, ne stropşesc jandarmii... Acum, iaca isprava... S'a dus Mucky, au venit Henter şi Bundoiu... Dreptul nostru nicăieri... Vreţi să vă băgaţi slugi neplătite la Bundoiu?

Nu-l cunoaşteţi? Iacă, cine nu l-a ştiut până acum, să se uite la el şi să-l vadă bine...

Nevasta lui Isaia asculta, stând lângă masă, cu spinarea încovoiată. Avea burta ţuguiată şi pieptul uscat ca o scândură.

— Cum crezi dumneata, vecine Vasile? întrebă spăimântată, cu suflare scurtă şi iute. Să nu mai lucrăm la curte?

— Lucre dracu! strigă Vasile Popa. Nu vezi? Strajameşterul a luat odăile lui Mucky, să facă boltă şi cârciumă. Nouă nu ne plăteşte nimeni nimic. Stăpânul cel nou zice că să ne ducem la casa de nebuni să-i cerem dreptul nostru lui Mucky. Pământul vrea să-l dea în arendă la unii de-ai lui.

— Om lucra şi la ăia... Ce să facem? se vârî Isaia cu îndoială în vorbă.

— Eu ziceam să plecăm de aici într'altă parte, murmură femeia. Incotro ne-or duce ochii...

Isaia clătină din cap:

— Unde să ne ducem, tu, muiere? Unde focul s'o luăm razna cu copchiii după noi? Doar nu mai suntem de ieri, de alaltăieri...

Vasile Popa interveni cu mânie:

— Mergem la Henter, mă! Cădem asupra lui cu grămada. Şade în sat vreo câteva zile să facă şi să desfacă. Ne înfăţişăm şi-i spunem aşa: jupâne, noi cerem tocmeală cinstită şi parte ca oamenii! La curte n'avem ce căuta... Acolo vedem că s'a aşezat Bundoiu... Dar la pământ trebue să aflăm un căpătâi... Ni se prăpădesc copiii...

— Doamne fereşte — se tângui nevasta lui Isaia — au să-şi ia străiţile după gât şi să pornească la cerşit...

Femeia izbucni în plâns. Isaia se surpă de mijloc mai mult decât era. Vasile Popa puse mâna pe topor:

— Haida, mă, să vorbim cu ăilalţi. Am pierdut vreme destulă.

Bărbaţii plecară tăcuţi în sat.

★

In casa lui Toma Francu, om cu doi-trei ani mai vârstnic ca Vasile Popa, găsiră câţiva săteni adunaţi. Veniseră la dânsul şi văduva lui Sándor, vizitul omorît pe drumul

Huedinului, împreună cu feciorul ei, Imre. Mai erau de față Zosim Oană, Neculae Târnăveanu și doi pălmași unguri, pripășiți pe lângă curtea boierească. Ii adusese încă tatăl lui Iklody, ca să aibă sămânță de unguri în sat. Erau bătrâni și necăjiți; sămânța li se prăpădise. Fiecare avea în țintirimul Hălmașului două-trei movilițe, la o parte, mai spre fund, deoarece preotul ortodox al satului nu putea îngădui să i se amestece credincioșii români cu „ereticii" unguri nici în lumea cea de apoi. Alta era familia Iklody. Bătrânul nobil își făcuse criptă de piatră tocmai lângă intrarea bisericii, cu încuviințarea plină de mulțumire a părintelui Grigorie.

— Nu e tot atâta, zicea în acea vreme sfinția sa către sătenii care se mirau că „ereticul" ungur va să-și doarmă somnul de veci tocmai în pragul bisericii. Adevărat, am zis și zic: am înlăturat și înlătur golănimea secuiască pe care a adus-o Iklody aici. Nu poftesc să văd mușuroaie în preajma sfântului lăcaș... Domnul Iklody e om de seamă, cripta domniei sale va fi o podoabă...

Cele două familii unguerești, laolaltă cu trei vizitii, un argat și un fecior în casă, împlineau deci la curtea moșierului hălmășan un anumit rost național, la care moșierul afirma că ține cu orice preț. Bătrânul Iklody se fudulea către prietenii săi, că are să schimbe alcătuirea satului ăstuia de „valahi", prefirându-l cu maghiari „pur sânge". După ce se fudulea, se uita urît la ungurii pripășiți și-i suduia cu asemenea înflorituri de preciste și arhangheli, că bieții oameni umblau năuci ca și cum s'ar fi împleticit cu picioarele în cozi de prapuri. Când făcea bătrânul petreceri, îi îmbrăca în straie ungurești scoase din lăzile lui și-i punea să joace ceardaș. După petrecere, femeile spălau ce era de spălat și aduceau hainele înapoi la curte. Așa, an după an, ungurii au cunoscut viața hălmășenilor, cufundându-se în ea ca în tină. Tânărul Iklody Mucky nu-i luase în seamă. N'avea ambiții naționale ca taică-său. Nu-i îmbrăca de sărbătoare, nu-i punea să joace. Umblat prin școli nemțești, dând cu nasul prin Italia și prin Franța, ajunsese la o stare de nepăsare față de asemenea aspecte ale vieții. Ii era tot atâta cu ce neam de oameni stă de vorbă. Nobil să fie. Incolo, tot un drac.

In asemenea împrejurări, căzând asupra Hălmașului năpasta cea nouă, cu venirea cămătarului Henter și a dom-

nului Bundoiu la moşie, văduva vizitiului Sándor Istok şi feciorul ei Imre, împreună cu doi dintre bătrânii unguri, umblau descumpăniţi, după un reazim. Rămăseseră şi ei neplătiţi. Pe deasupra, Sándor Istok îşi pierduse viaţa, lăsând femeia şi flăcăul în bătaia vântului. La cine să caute sprijin dacă nu la oameni care înfruntau aceleaşi necazuri ca şi ei?

Toma Frâncu avea, ca şi Vasile Popa, prietenie oarecum mai închegată cu aceşti unguri necăjiţi. Toma şi Vasile petrecuseră câţiva ani, înainte de a-şi face armata, la o fabrică mare de cărămizi din Turda. O rupeau pe ungureşte — lucraseră printre unguri, văzuseră oleacă de lume. Mai ales Vasile Popa, care după ce isprăvise cu armata, muncise încă un răstimp la fabrica din Turda. Toma, revenit în Hălmaş, se însurase, rămânând în sat. Intr'o bună zi, jandarmii l-au adus apoi acasă şi pe Vasile. Fusese o grevă în Turda — lucrătorii prinseseră între ei pe stăpânul fabricii, apoi ieşiseră în stradă manifestând. A fost ciocnire cu poliţia şi cu jandarmii. Indată după grevă, stăpânirea a trecut cu pieptenul printre lucrători şi a trimis la urma lor o seamă dintre ei. Vasile Popa a fost îndreptat cu mare zor, sub pază, spre Hălmaş.

Ungurii aduşi de Iklody au prins un fel de nădejde în Vasile Popa şi în Toma Frâncu. Erau oameni umblaţi, trăiseră la Turda, printre unguri... Se înţelegeau bine cu dânşii.

Toma Frâncu întâmpină bucuros pe Vasile Popa şi pe Isaia Teaşcă. Nevasta lui Toma, o femeie vioaie, cu haz amar la vorbă, îi pofti să şadă:

— Bună sara, Vasile. Bună sara, Isaio. Treceţi colea lângă Imre... Ne-a dat dumnezeu casă mare: doi în pat, trei sub pat. Toţi mâncăm c'o lingură...

Cei din odaie zâmbiră trist. Vasile Popa rămase în picioare, răzimându-se în topor:

— Nu prea ne arde de şedere, Măriuţo, răspunse cu glasul uşor înăsprit. Eu zic să ne ducem mâine dimineaţă la curte...

Urmă o clipă de tăcere, după care-şi dete părerea văduva lui Sándor Istok:

— Aşa ziceam şi eu adineaori... Să ne ducem... Nu

mai ieşim de acolo până nu aflăm ce-i cu noi... Imre pleacă la cătănie...

Vasile Popa tresări:

— Cum la cătănie? Dar e numai de nouăsprezece ani...

— Mi-a venit poruncă, lămuri cu sfială tânărul.

Vasile Popa se uită la Toma Francu:

— Te pomeneşti că-i adevărat ce-am auzit la Turda...

Toma Francu tuşi şi întoarse ochii spre unul dintre unguri:

— Apoi văd că şi András a auzit la fel în Iara. Ar fi vorba să se facă război... Asta ne mai lipseşte.

Nevasta lui Toma privi înfricoşată spre Vasile Popa:

— Doamne fereşte... Doar nu s'or sminti domnii la cap să vă ducă...

— Spuneau oamenii prin Turda că-i pricină cu sârbii... Cică domnii dela Viena şi dela Pesta stau ca lupii în susul apei şi strigă cum că mieii de devale le tulbură apa, lămuri Vasile Popa.

— Bătu-i-ar dumnezeu să-i bată — izbucni Isaia Teaşcă. Dacă-i chiamă la armată pe băieţii ăştia, înseamnă că iarăşi coace o mişelie... Avem s'ajungem sub porunca lui Bundoiu... In sat, el, la cătănie tot el...

— Dacă nu-i el, răsar alţii, făcu gânditor şi neliniştit Vasile Popa... Vorba e că ni se prăpădesc copiii... Ionuţ ăsta al meu are obrazul ca laptele, sarbăd... Nu mă mai pot uita la el. Anisia umblă să se bage slujnică... eu sunt tare ca piatra... şi nu pot câştiga o pâine. De-o fi să ne ducă la cătănie, avem pentru ce lupta...

Glasul lui Vasile Popa se uscase:

— Gătiţi-vă să intrăm dimineaţa la curte... Altceva n'avem de făcut.

— N'o fi cu primejdie, Vasile? întrebă îndoit Toma. Poate, ar trebui să vorbim întâi cu binişorul. Mă gândesc şi eu fel şi chip... Să cercăm tocmeala trei, patru inşi... Aşa ca pentru toţi... Să nu zică cine ştie ce domnul ăsta de a venit acum la moşie, când ne-o vedea cu grămada.

Vasile Popa clătină din cap:

— Te-ai înmuiat, Tomo... Bag'seamă că trebue să ai cămara plină...

Nevasta lui Toma izbucni neaşteptat în plâns:

— N'avem nimic, Vasile... Doar ne ştii... Toma ăsta,

vai de capul lui... Odată-i vine să puie mâna pe topor, altădată se'ntoarce și i se pare că trebue să stea plecat... Iși pierde omul minţile...

In casele hălmăşenilor, gazorniţele pâlpâiră până noaptea târziu... Doar bătrânii şi betegii dacă închiseră ochii, aţipind în murmur de glasuri, care nu-şi găsea potolire.

CAPITOLUL III

Dis-de-dimineaţă, sătenii ieşiră în drum, cu obrazurile supte de nesomn. Se nimeriră câţiva să păşească în uliţă hotărîţi, trântind portiţele după dânşii. Alţii se mişcau codindu-se; li se părea că trebue să întărească ţâţânile chiar atunci, în clipa aceea. In vremea asta cercetau cu ochii să vadă cine iese şi cine nu. Băgând de seamă că nu e glumă, lăsară baltă ţâţânile şi se amestecară printre grupuri.

Curtea boierească părea părăsită în voia vânturilor, căci dela o vreme toate mergeau de mântuială, vestind sfârşitul lui Iklody.

Hălmăşenii se grupară sub cerdac. Erau ca la cincizeci de bărbaţi. Unii veniseră cu nevestele. Se poate înţelege că aceste neveste aveau judecată bună şi limba ascuţită. Un „înţelept" spunea, mai de mult, că sfatul femeii nu-i cine ştie ce, dar trebue să fii totuşi nebun ca să nu-l iei în seamă. Bărbaţii din Hălmaş nu ceteau scrieri înţelepte. Nu ceteau nimic, căci satul n'avea şcoală. Ceea ce învăţaseră era rodul pătimirii în viaţă. Preţuirea femeilor încă picura din acelaşi izvor. Intâmpinaseră prea multe necazuri în lume, ca să nu-şi dea seama de valoarea lor. Au cerut hălmăşenii domnului notar să facă pe dracu'n patru, să le vie în sat învăţător, ca să cunoască şi ei lumina buchilor, spre a nu se mai trudi să scoată învăţămintele vieţii cu atâta caznă, de vreme ce unele pot fi găsite în cărţi. Domnul notar reprezenta pe acele vremuri puterea cea mai de seamă în sat. Lucrurile s'au amestecat însă aşa fel, că ani de zile n'a ieşit nimic. Inspectorul şcolar din

Turda le-a răspuns că face bucuros școală de stat, dar copiii nu vor învăța decât ungurește. Hălmășenii s'au uitat unii la alții holbați: cum dracu să învețe ungurește, așa tam-nesam? Le trebuesc ani și rânduieli ca să poată prinde o limbă străină. Mai întâi să cunoască slovele românești și apoi să se gândească la altele.

S'au întors atunci cu jalba la Mitropolie, precum că să li se facă școală românească confesională. Notarul se codise ca un mișel, fiindu-i teamă de stăpânirea ungurească, care nu privea cu ochi buni asemenea școli. Mitropolia a dat răspuns după cuviință: veți avea școală românească, dacă luați casă cu chirie, dacă vă îngrijiți de lemne și plătiți învățătorul. Atâta mierțe de grâu, atâtea de porumb cu știulete, atâtea costițe afumate de porc pe an. Așa se plăteau învățătorii pe atunci. Sfânta Mitropolie dădea numai binecuvântarea...

Oamenii au făcut socoteala necăjiți. Părintele Grigore primea destule mierțe și costițe drept plată pentru slujba sa. De unde să scoată ei și pentru învățător? Cercând să'mpace lucrurile pe din două, să mai lase ceva domnul părinte, ca să ajungă și pentru învățător, au întâmpinat supărare și năduf din partea preotului: „Ați înnebunit? le-a strigat sfinția sa mânios. După ce că-mi petrec zilele în satul ăsta prăpădit, vreți acum să-mi luați și bucatele de pe masă? Nelegiuiți și procleți ce sunteți..."

Adunându-se deci în curtea lui Mucky, bărbați și femei de-a-valma, au fost zăriți pe fereastră de Bundoiu, care-l stârni îndată și pe domnul Henter Bertalan. Cămătarul ședea în odaie împresurat de terfeloage și trudea socotind din greu. Auzind vorbele strajameșterului, se tulbură, lepădă terfeloagele și veni la fereastră. Tulburarea i se ghemui într'un simțământ neplăcut de teamă și într'o dorință pripită de plecare.

— Ce-i cu ăștia? întrebă cu glas înfundat pe Bundoiu.

— Nu pot să știu. Dar nici nu-i greu de ghicit, răspunse strajameșterul, cercetând obrazurile țăranilor din curte. N'avea însă nicio grijă... Văd în cap pe Vasile Popa. Ăsta n'are astâmpăr... A lucrat patru ani la o fabrică de cără-

mizi din Turda. S'a întors de acolo bătut măr și socot că vrea să-și arate înverșunarea... Am să-i vâr eu acul în cojoc...

Atunci se auzi glas răspicat de afară:

— Domnule, fii bun, ieși puțin în curte! Vrem să vorbim cu dumneata.

Vorbise Vasile Popa.

— Văd că tocmai el s'a găsit să strige, se burzului Henter Bertalan la Bundoiu.

— Lasă-i pe mine, jupâne, întoarse Bundoiu cuvânt hotărît, încruntându-se. Și să faci cum te-oi povățui eu.

Bundoiu ieși în cerdac. Era om voinic, mustăcios, cu capul mare cât o baniță și cu brațe puternice. Ajunsese plutonier major în armată datorită străşniciei lui față de soldați și umilirii lingușitoare față de ofițeri. Spre sfârșitul slujbei, împlinise o vreme „meșteșugul" de furier. Atunci a prins chiag de bani și priceperea vicleană în negoțuri fiind părtaș cu un sas din Apold, care era de asemenea plutonier major, mai mare peste magazii. Bundoiu știa să vorbească cu oamenii.

— Ce-i cu voi, mă? strigă încruntat, cercând totuși să pară că ia lucrurile ușor. N'aveți ce face? Ori vreți s'alegeți primar...

Vasile Popa clipi din ochi de câteva ori:

— Domnule strajameșter — zise cu glas sec — noi n'avem cu dumneata nimic... Să n'ai nici dumneata cu noi... Vrem o vorbă cu domnu'ăsta dela Turda...

— Așa, așa! murmurară câțiva oameni, dimprejur. Să vie o țâră să stea de vorbă cu noi...

Bundoiu se rânji la ei, ridicând brațele a mirare:

— Iacă, mă, cum îs de porniți! se minună în batjocură. Vasăzică n'aveți a face cu mine! Bun de tot... Poate că vă veți mai socoti. Până mâne... poimâne...

— Ba nu ne socotim deloc până mâne, domnule strajameșter, îl curmă Vasile Popa. N'avem ce ne socoti. Noi vrem o vorbă cu domnul ăla de zice că-i stăpân aici...

Hălmășenii murmurară iarăși gros:

— Așa, așa... Să vie domn' Hentea! strigară romanizând pe loc numele noului proprietar.

Bundoiu își încrucișă ochii neguroși asupra lui Vasile

Popa. Il privi, mişcându-şi încet fălcile şi mustăţile. Se vedea că-şi crâşca măselele.

— Bine, mă! Aşteptaţi! făcu dintr'odată şi se întoarse în casă.

Reveni în cerdac după câteva minute. Domnul Henter Bertalan păşea alături, cu destulă neplăcere. Bogata lui experienţă de viaţă îl învăţase toate vicleşugurile, dar numai în doi, cel mult în trei. N'avea bucurie de mulţime, nu fusese ales deputat, nu fusese epitrop la biserică, nu cunoştea niciun fel de glas al poporului, nici măcar al celui de un neam cu dânsul. Oftă deci şi se lăsă dus de Bundoiu, în care avea încredere, văzându-l spătos şi autoritar.

— Iaca, domnu' Henter! se bulbucă la oameni Bundoiu. Daţi-i drumul la guri şi spuneţi ce vreţi! N'avem vreme de pierdut. Dumnealui nu vorbeşte bine româneşte. De priceput, pricepe... Zii mă! se adresă, peste capul lui Vasile Popa, unuia dintre hălmăşeni. Nu dorea să-l recunoască pe Vasile ca prepus al oamenilor.

Vasile Popa se mişcă de pe un picior pe altul şi tuşi, după care ridică din nou cuvânt, uitându-se o clipă înapoi ca să-şi vadă ortacii.

— Domnule, noi, o samă de oameni, am rămas de pagubă. Am lucrat în parte şi nu ni s'a răspuns rodul. După ce că-i puţin şi am muncit ca nişte robi, nu ni l-au dat nici măcar cât este.

— Asta nu-i treaba lui domn' Henter, se vârî în vorbă Bundoiu, arţăgos. Cămătarul dela Turda se înroşise puţin, dar altminteri sta neclintit pe locul său.

Vasile Popa se îndârji. Ţăranii împrejur aşteptau încordaţi. Le simţea răsuflările lângă dânsul.

— Ţi-e uşor dumitale să vorbeşti! îl fulgeră pe Bundoiu, ridicând pumnul. Ai purtat oamenii două luni de zile cu minciuna. Până te-ai văzut în rosturi. Acum vii să te bagi la mijloc... Dă-te'n lături şi conteneşte!

Hălmăşenii se mişcară aprinşi:

— Drept zice Vasile!... Ne-ai dus cu vorba ş'am rămas de pagubă!... Noi răbdăm foame, copiii rabdă, strigau din toate părţile. Vrem o dreptate! Ce aveţi de gând cu pământul, domnule Henter?

Henter tresări, își scoase batista și se șterse nelinițtit la ochi. Ar fi dat două hectare, numai să plece din curtea asta care începea să fie foarte neplăcută. Bundoiu se jâmbă la oameni și-și ridică din coate nădragii. Dumnealui se purta îmbrăcat ca negustorii dela oraș.

— Asta-i altă poveste! făcu strigând cu putere. Ce se întâmplă cu pământul?!... Aicea-i buba. Dacă o luați razna, nu poate ieși decât gălăgie degeaba... Domnu' Henter mi-a spus mie așa: dacă vin sătenii pentru învoială, înștiințează-i dumneata că acum fac socotelile. Până deseară le mântui. Iar mâine dimineață să poftească să stăm de vorbă. Oamenii să plece în pace la casele lor. Am eu grijă. Așa e, domnule Henter? se răsuci strajameșterul într'o lature, cu obrazul luminat de zâmbet.

Henter Bertalan era nădușit. Pricepea bine ceea ce se vorbea, dar nu înțelegea ce urmărește Bundoiu. Poate vrea să împrăștie gloata, să-i facă lui cale slobodă. Nu era rău nici asta... Mai bine ar fi însă să dobândească răgaz. Clocea un plan, în legătură cu moșia din Hălmaș. Inclină deci din cap, zâmbind oamenilor cu bunătate:

— Igen... Igen...

Hălmășenii ascultară cu mirare, nedumeriți, vorbele blajine, pline de prietenie, ale cămătarului. Rămaseră un moment tăcuți; unii aveau gurile ușor deschise, ca și cum li s'ar fi oprit graiul. Erau obișnuiți să întâmpine sudălmi și vrăjmășie. Bunăvoința lui Henter îi încurca într'o amețire de băutură adormitoare.

Insuși Vasile Popa era mirat și nelinișit, măcar că vorbele celor mari și tari îl umpleau de îndoială. Pătimise la stăpâni și în alte locuri. Dar oamenii păreau a se înmuia ca moina. Isaia își arăta dinții, de parcă i-ar fi uns Henter flămânzările cu mâncare năclăită în grăsime. Zosim Oană se uita la Henter ca la sfântu' Niculaie cel cu șapte degete la mână, din icoana dela biserică. Incaltea Toma lui Francu și începuse să strige: „Brava, domnule!... Venim mâine.. Așa-i bine!... Să ne'nțelegem ca oamenii".

Bundoiu se uita cu coada ochiului la Vasile Popa. Acesta-i simți privirea și se încălzi la ceafă, ca pălit de vânt fierbinte. Oamenii începuseră a se mișca desmorțiți.

— Stați, oameni buni! ridică glasul Vasile Popa. Stați să vedem ce și cum!!! Domnu' Henter nu ne-a spus nimic!

Dacă-i vorba de socoteli, apăi să le facă aşa fel, ca să ne răspundă drepturile noastre de până acum...

Isaia-şi lungi obrazul. Se mira holbându-se spre Vasile. Zosim Oană clipea des, căznindu-se să priceapă: „Ia te uită, mă... Păi, aşa e, cum zice Vasile... Am venit aici cai şi ne ducem măgari. Ptiu, drăcie ca asta... Adevărat că munca din cel an nu trebuia lăsată din mâni. Iar domnul Henter nu sufla nimic despre pământ." Zosim Oană se avântă înverşunat, ieşindu-şi neaşteptat din toropeală. Era om mic, îndesat şi vioi.

— Ce-i cu pământu', domnule? Ce-i cu dreptul nostru? Noi venim şi mâne dimineaţă, bucuroşi! Dar vrem să ştim mai întâi de ce venim? Să nu ne duceţi cu vorba...

Printre oameni trecu ceva ca o suflare iute, fierbinte. Se mişcară întărâtaţi, uitându-se unii la alţii, ca după somn. Cum dracu nu băgaseră de seamă că păţeau tocmai ca în zicala ungurească: „ia nimic, apucă-l bine, să nu-ţi scape..." Blăstămaţi mai sunt domnii ăştia...

— Ce-i cu dreptul nostru? Ce-i cu pământu'? răcniră iarăşi câţiva, îmbulzindu-se în faţă. Ce să căutăm mâne?

Frământarea se iscase atât de repede, că domnul Henter făcu speriat un pas înapoi. Bundoiu strânse din măsele şi se uită la Vasile Popa, străfulgerându-l cu o privire iute, ca un vârf de pumnal.

— Doar nu vă chiamă dumnealui aici ca să vă vadă câlţii de sub nas, se răsti dând cu pumnul în marginea cerdacului. De bună seamă că pentru pământ vă chiamă, urmă a striga răţoindu-se. Asta-i neobrăzare curată. E pământul vostru? Ce vă'mbulziţi ca la pomană? Căraţi-vă acasă şi veniţi mâine... Altminteri daţi de dracu...

Glasul şi felul răstit în care vorbea Bundoiu îl loviră pe Vasile Popa peste obraz, ca o ploaie de scântei.

— Dumneata să nu vorbeşti aşa cu noi! strigă repezindu-şi pălăria pe ceafă. Aici nu suntem la companie să ne pui la strof[1]. Dă-te'n lături să vorbească domnul Henter! porunci întunecat.

Henter Bertalan îşi juca ochii ca o vulpe bătrână, dela unii la alţii. Era lămurit pe ce lume se află. Aproape-i părea rău că a lăsat lucrurile în seama lui Bundoiu, care

---

[1] Strof — dela nemţescul „straf" — pedeapsă (N.A.)

avea îndrăzneală destulă, dar nu prea se arăta sprinten la cap. Ridică deci mâna dreaptă în sus, zâmbi din nou și încuviință de câteva ori din cap:

— Pumunt... pumunt.. făcu către adunare. Dau la voi pumunt... Duce acasă liniștit...

Asupra hălmășenilor coborî parcă un clopot uriaș, nevăzut, de vată. Bundoiu, mirat, întoarse privirea spre Henter. Fusese gata să izbucnească crâncen, acum, zărind obrazul cămătarului, se stăpâni și-și răsuci musteața. Îi juca un zâmbet ciudat pe buze...

CAPITOLUL IV

Sfatul care a urmat până târziu între Henter Bertalan şi Bundoiu a fost deosebit de încâlcit. Au mâncat împreună, au chemat pe domnul notar Cădariu, au rămas iarăşi singuri şi i-a apucat noaptea laolaltă. Bundoiu bea, iar Henter socotea. Slujitorii din curte se culcaseră devreme. Grajdurile, cu cele douăzeci şi două de perechi de boi, cu unsprezece vaci şi cei câţiva cai, îşi primiseră de cu seară tainul cuvenit şi odihneau cufundate în tăcere. Glasuri răguşite de câini ciobăneşti se încrucişau din când în când, spărgând liniştea, până departe între dealuri.

Se poate bănui că somnul n'avea ce căuta în căsuţele ţăranilor hălmăşeni nici acum, cu toată îmbierea înstelată a nopţii. Intrase în ei o volbură, care-i bântuia dându-le stare de friguri. Se nimerise şi an mănos peste seamă, aşa că nădejdile li se împreunau de-a-dreptul cu aurul grâului, cu mătasa bogată a porumbului. Nu se pomenise de mult să răsară până şi în stuful acoperişurilor flori şi buruieni. Sbucniseră înverziri de sub jipii de paie aşezaţi deasupra caselor.

— Are să ne crească azi, mâne rapiţă în cap, se minunau sătenii glumind amar.

— Dacă n'are unde să ne crească în altă parte, om purta-o bucuros şi'n păr, răspundeau alţii.

In dimineaţa care a urmat, hălmăşenii ieşiră în uliţă mai mulţi şi parcă mai inimoşi decât fuseseră cu o zi înainte. Veniră iarăşi femei destule. De data asta se afla între ele şi nevasta lui Isaia, păşind mărunt, cu mâinile cruce deasupra burţii ţuguiate. Urmaseră de cu seară sfaturi, pe

ici pe colo. Care mai de care își da cu părerea c'o să fie așa, c'o să fie altminteri. Unora nu le plăcea Vasile Popa. Prea se vâra în față. Cine l-a pus pe el să-și arate arțagul? Domnul Henter părea om bun; te pomenești că Vasile îl supără și strică tot ce vrea dumnealui să facă. Insuși părintele Grigorie, aflând cele petrecute, clătinase îndoit din cap:

— Vorba dulce mult aduce, a zis sfinția sa cu seriozitate. Moșia e a aceluia pe care domnul dumnezeu l-a pus stăpân asupra ei, așa că trebue să ne dăm cu binișorul pe lângă noul proprietar. Mucky a fost om chefliu peste seamă: și-a petrecut viața în desfrânare, nerușinându-se să aducă în casa lui muieri destrăbălate, cu care a petrecut întru desmierderea trupului...

Spunând acestea, părintele Grigorie privea oarecum întristat înaintea sa.

— Henter e omul banului, adăugă apoi vorbind despre noul stăpân. Am aflat-o și o știu. Nu-i bețiv și nu cată spre slăbiciuni și preacurvie. Ne vom înțelege deci cu dânsul ca oameni chibzuiți ce suntem, lăsându-i ce-i al lui, fără cârtire.

Alții, mai ales Zosim Oană, erau de părere că dacă nu se răstea Vasile Popa la dânsul, domnul Henter nici nu s'ar fi arătat la chip în fața sătenilor. L-ar fi lăsat pe Bundoiu să-i ocărască și să-i alunge din curte.

— Măi, oameni buni — zicea Zosim — eu nu mai am astâmpăr. Imi fojgăie'n cap vorbele care le tot sfătuim noi cu Vasile ăsta... Dacă ne muiem ca niște cârpe, nu poate să iasă lucru bun. Ați auzit vreunul din voi să dea cineva pământ cum ar lepăda brușul de mămăligă la câni? Eu n'am auzit. Lasă să zică Vasile, că zice bine. El a văzut mai multe. A pătimit, l-au alungat, dar nu s'a'ntors în sat cu ochii legați... Dacă nu ridicăm noi glasul, cine să-l ridice? Bogătanii? Povestea e că trebue să ne înfățișăm una, cu putere... Să nu creadă Bundoiu că ne poate svârli pe poartă...

Intre asemenea păreri felurite, stăruia totuși în hălmășeni un tremur ciudat, ca înaintea marilor răscruci de viață. Se duceau la curtea boierească fiecare în felul lui: cei cu stare, râvnind spor pe nemuncite, cei săraci și necăjiți, căutând o pâne cu dreptate. In tulburarea minților înfierbântate mijea ca o făgăduială amețitoare nădejdea că se

vor întoarce acasă gospodari cu pământ... Doar le făgăduise noul stăpân...

Domnul Henter Bertalan nu se lăsă așteptat prea mult. Ieși în cerdac alături de Bundoiu îndată ce pătrunse în casă freamătul glasurilor din curte. Porunci slujitorilor să-i aducă o masă pentru hârtiile și registrele ce le avea în mână. Părea mai posomorît ca ieri; poate ostenea'a nopții nedormite, poate grija omului hotărît să facă ispravă deplină. In schimb, Bundoiu era mai semeț și se uita pe deasupra oamenilor ca peste nimic. Zărind pe părintele Grigorie, îi strigă cu obraz înveselit: „Plecăciune părinte!" Se înclină apoi spre urechea lui Henter și-i șopti ceva. Acesta căută îndată din priviri pe preot și-l pofti pe cerdac, arătând scaunul de lângă el.

Vasile Popa aștepta tăcut. Privirile-i umblau neliniștite asupra hălmășenilor, vădind încordare.

După un sfat destul de lung, părintele Grigorie se lăsă înduplecat să tălmăcească dânsul dorința domnului Henter. Adevărat că sfinția sa se lăsase convins oarecum anevoie. Băgase de seamă că Bundoiu ar fi poftit să-și arate el în acel ceas mărirea și puterea. Iar Bundoiu, cu toată firea lui hapsână, care nu-i plăcea părintelui, îi era de folos ca om bogat și fruntaș al satului. N'ar fi vrut să-l supere. Domnul Henter se dovedea însă om înțelept și știa din auzite că domnii români obișnuesc să strige la adunări: „preoți cu crucea în frunte". Simțul încercat al părintelui Grigorie prinse chibzuiala cămătarului și nările-i adulmecară miros de dobândă neașteptată. Hotărî deci să facă slujba de tâlmaci.

— Iubiților mei hălmășeni — începu cu glas cucernic — noul nostru proprietar mă îndatorează unei vestiri plăcute. Indeplinesc cu bucurie solia pe care domnia-sa, aflându-se aici de față, mi-a încredințat-o spre a v'o împărtăși...

Se făcuse în curte tăcere adâncă, străbătută de o singură suflare.

— Domnul Henter Bertalan — continuă preotul ridicându-și glasul — ne dă spre știință că pune în vânzare parte din moșia sa, câteva sute de jugăre...

Inimile hălmășenilor se cutremurară ca lovite de ciocan. Sângele le năvăli în cap. Amețiră în clipă cu toții, apoi se treziră osteniți, ca după ridicare din leșin. „Ce-a

spus părintele? Ce se vinde? Câte jugăre? Cine le cumpără?" Gândurile li se încrucişau fulgerându-i.

Vasile Popa se îngălbeni uşor. Va să zică moşia se vinde... Le fuge dinaintea ochilor, ca o vedenie. Atâta putu înţelege... Işi înălţă fruntea, deschizând gura să facă o întrebare, când părintele Grigorie ridică iarăşi cuvânt bine rostuit:

— Ţinând în seamă slabele noastre puteri, domnul Henter va pune în vânzare parcele de câte un jugăr, două, de pământ, cu plata în rate lungi, care se pot împlini prin bucate, după fiecare recoltă... Domnia sa săvârşeşte faptă mare, aş putea zice, istorică, dragii mei creştini... Inţelegem că ar fi avut prilej să vândă altora moşia, pe bani buni, căci cererile nu i-au lipsit... Dar ascultând poruncile inimii sale, a ales calea cea dreaptă, pentru care domnul dumnezeu îl va împărtăşi din milele cerului...

Simţămintele hălmăşenilor trecură în stare de cumpănire... Un jugăr... două... Plată în rate... Da... asta ar merge... Ar merge bine. Se ridica în ei, treptat, curajul... Incepură chiar să zâmbească unii către alţii... „Auzi, mă Ioane?" „Aud, vecine..." Dela curaj trecură la însufleţire, destul de grăbiţi. Zosim Oană se apropie de Vasile Popa:

— Ce zici, Vasile? Ai priceput cum vine?

— Nu, făcu Vasile Popa întunecat... Anisia, nevastă-sa, se vârîse lângă dânsul:

— Asta-i vânzare pe datorie, murmură în felul ei potolit. Datoria-i ca lepra. Nu te mai cureţi de ea... Zvonul dimprejur era din ce în ce mai puternic, aşa că Vasile Popa fu copleşit de glasuri.

— Trăiască domnu' Henter! Ura! Ăsta om, zic şi eu... se auzea din toate părţile, în timp ce grosul oamenilor da buzna sub cerdac.

— Trebue să chibzuim o ţâră, strigă şi se răsuci Vasile Popa în mijlocul îngrămădirii. Era tulburat. Dorea vorbă limpede: Staţi, oameni buni! Graba nu-i bună! Staţi să judecăm!

— Ce fel de judecată? strigară câţiva arţăgoşi. Ia mai lasă şi tu ocoşagurile[1]! Domnule! se svârcoli Toma lui Francu înaintând sub cerdac şi vârîndu-se în faţă. Fă bine.

---

[1] Ocoşag — cuminţenie — vorba se foloseşte când cineva „face pe deşteptul" (N.A.)

mai spune-ne odată... Vrem să pricepem cum vine socoteala... Ne vindeţi pământ?

Toma avea uneori limbariţă şi-i plăcea să fie socotit om deştept. Afară de asta, ocolea dela o vreme vrajba, ca unul care dorea să trăiască liniştit la casa lui.

Părintele Grigorie zâmbi luminat la chip, întocmai cum zâmbesc prorocii. Bundoiul rânji ca de obicei. Henter Bertalan începuse a gusta obşteasca însufleţire care-l împresura:

— Igen, igen, întări bucuros, către Toma. Vindem...

— Şi nu ne ceri banii? întrebă iarăşi Toma, cu voce înaltă, subţiată de emoţie.

Henter clătină din cap de două ori:

— Nu cere bani...

Atunci Toma-şi trânti pălăria de pământ şi se izbi în Zosim Oană.

— Auzi, mă? răcni cutremurat de bucurie. Ne dă pământ! Oameni buni! se năpusti într'alţii. Păşim în rând cu lumea! Trăiască domnu' Henter!

Toma slobozi chiuit prelung şi se uită la cer. Barba-i tremura. Obrazu-i era învăluit în lumină. Hălmăşenii îşi pierduseră cumpătul.

La mijloc, Vasile Popa se uita în gol. Nevastă-sa îl privea cu buzele uşor ţuguiate. Era cuprinsă şi ea de îndoieli. Te pomeneşti că au dreptate oamenii să se bucure... Doamne, ce-ar mai fi...

Părintele Grigorie îmbrăţişă pe domnul Henter, apoi binecuvântă poporul, slăvind pe dumnezeu. Se părea că satul Hălmaş intră într'o viaţă nouă, trecând pragul raiului pe umerii cămătarului, ai lui Bundoiu şi ai sfinţiei sale.

In ziua când părintele Grigorie a vestit de pe cerdacul casei cum că noul proprietar vinde pământ fără bani, a fost frământare bucuroasă cum nu se mai pomenise în Hălmaş, de când e lumea lume. Orice s'ar fi petrecut după aceea, trebuia să treacă prin apele acestei bucurii obşteşti şi să primească înfăţişare nouă. Aşa s'a şi întâmplat, pentrucă nebuniile îşi au legile lor, întocmai ca şi înţelepciunile.

Urmând sfat între domnii de pe cerdac şi între poporul de jos, au trecut în faţă, lângă Toma lui Francu, gos-

podarii Ion Vraştie şi Niţă Blejdea, oameni cu stare bunicică, doritori de pricopseală, buni de gură şi iuţi de minte. Nu doreau să lase mai departe, la îndemâna sărăntocului de Toma, prilejul care le făgăduia lor să ajungă în rând cu Bundoiu şi cu ceilalţi săteni bogaţi. Mirosea a negustorie care nu era de nasul argaţilor şi al pălmaşilor.

Vasile Popa fu lepădat din coate, încolo, între sătenii săraci, să nu încurce treaba. Zosim Oană asuda suduind. Dacă se îndeseau lângă Bundoiu unii ca Vraştie şi Blejdea, noroc bun. Iarăşi se adunau bogătaşii ca lăcustele...

Bundoiu băgă de seamă mişcarea şi se bucură. Se bucură şi părintele Grigorie, care, cu toate părerile potrivnice ale unora şi chiar ale preotesei sale, era destul de isteţ şi-şi avea meşteşugurile lui.

— Acum ce facem? se grăbi Toma lui Frâncu să întrebe, lungindu-şi gâtul. Nu-i venea la socoteală împresurarea de către cei înstăriţi. Noi suntem gata, domnule! strigă răguşit.

„Ba bine că nu-ţi fi, cugetă părintele Grigorie în sisinea sa. Pământ fără bani... Asemenea pomană cine dracu a mai văzut."

Bundoiu trecu în latura sfinţiei sale ca să dea lămuriri. Venise rândul lui, trebuind să-şi arate puterea şi priceperea. Vederea bogătanilor de sub cerdac îi dădu curaj. Lasă că şi între cei săraci observase destui care se uitau cu ochii ieşiţi din orbite la domnul Henter, aşteptând să le cadă mana. Bundoiu era deci învăluit în lumina unei bucurii tari. Părea arhanghelul coborît lângă fecioara Maria, spre a o vesti că a rămas însărcinată prin pogorîrea duhului sfânt. Tot aşa cum hălmăşenii deveneau proprietari de pământ fără bani, Bundoiu fiind arhanghelul binevestitor.

Domnul Henter continua să zâmbească oarecum stingher. Avea şi dumnealui cap destul de mare, obraz fălcos şi ochi foarte neliniştiţi. Se vedea că se reazimă temeinic pe el însuşi, poate mai puţin din cauza deşteptăciunii sale şi mai mult din pricina prostiei altora...

— Acum, că aţi aflat ce aţi vrut, staţi o ţâră pe loc, strigă Bundoiu cu glas poruncitor. Treburile astea nu se fac cum gândeşte unul ori altul... Au şi ele socoteala lor. E vremea secerişului...

Hălmăşenii ascultau cu gurile căscate. Le era sete, din cauza arşiţelor care se întâlneau într'înşii: cea de afară cu cea dinăuntru. Toma lui Frâncu înghiţi odată în sec, de-l auzi şi Vraştie. Cum adică secerişul? Nu-i vorbă, mulţi dintre ei stăpâneau un petec de loc. Unii semănaseră grâu, alţii orz, alţii cânepă, ori porumb. In şase-şapte ceasuri isprăveau lucrarea culesului, legănându-se de şale, ca în trăsură. Rostul lor de bază era munca pe moşia lui Iklody. Fie că lucrau în parte, fie că erau slugi, cu tocmeală, acuma toate urmau să cadă în baltă. Să le dea domnul Henter pogoanele făgăduite şi se va duce fiecare să s'apuce de treabă.. Cine ştie ce ispravă nu va ieşi nici din două, trei jugăre, dar vorba e că, fiind oameni cumpătaţi, se vor descurca şi cu puţin.

Toma lui Frâncu stăruia să dorească cu orice preţ pământ. De ce să-şi facă iarăşi mendrele bogătaşii? Ce dracu? Cată să vie odată şi ceasul sărăcimii satului. Numai să'ntindă mâna şi să-l apuce. Răspunse deci cu îndărătnicie.

— Asta-i chiar bine, domnule... Ne vedem de rosturi numaidecât... Secerăm şi adunăm bucatele... Daţi-ne îndreptările la mână. Noi plecăm mintenaş pe hotar..

Cei din cerdac se uitară unii la alţii, înfăţişând uimire şi îngăduinţă.

Părintele Grigorie nu se putu stăpâni să nu cuvânteze:

— Mi-e a mirare, frate Toma, ascultând cele ce spui dumneata. Iarăşi mă'ntorc şi zic că, fiind om sărman, nu ai de unde cunoaşte rânduielile. Oare aşa se fac treburile între oameni chibzuiţi? Cuget că chiar dac'ar cumpăra cineva un petec de pământ dela altcineva, încă-i trebue oarecare vreme să cerceteze, să cumpănească, să întocmească hârtii, câte şi de toate. D'apoi când e vorba de o moşie şi de un sat! Eu nu mă amestec în socoteală, dar trebue să judec, ca să nu supărăm pe domnul Henter, care şi-a arătat pe faţă bunătatea... Lasă dumneata, frate Toma, să vorbească alţii, care cunosc şi pricep agoniseala.

Cuvintele părintelui Grigorie căzură ca o ploaie iute, asupra pajiştii încinse. Aduseră puţină răcorire, dar nu destulă. Blejdea socoti că a venit vremea să împingă la o parte pe Toma. Acesta pricepu ruşinat că îndărătnicia lui cădea jos. Se trase pe margine plin de năduf şi adânc

nedumerit. S'ar fi rățoit, dar după vorbele mieroase cu care ieșise mai înainte la cuvânt nu-i venea la îndemână.

— Ințelegem noi toate, domnule părinte, făcu Blejdea cu ifos. Așa e, domnule Henter! Așa e, domnule Bundoiu, cum zice sfinția sa! își întări părerea, uitându-se și la unul și la celălalt. Toma ăsta se avântă ca un cal chior în ham... Spuneți-ne, domnule, cum vreți să tocmiți lucrurile, ca să știm noi cei care avem rosturi și sântem gospodari, adăugă îngâmfat. Dacă-i vorba de pământ, apoi mai întâi venim noi la rând... Avem vite și unelte...

— Așa, așa... încuviințară unii dimprejur, susținând cuvintele înțelepte ale lui Blejdea.

Grosul țăranilor grămădiți în curte așteptau încremeniți. Pe obrazele supte, vorbele de sub cerdac șfichiuiau ca niște plesne de bici.

Atunci ridică iarăși cuvânt Bundoiu, având degetele dela mâna stângă resfirate, ca să poată număra:

— Apoi, socoteala vine așa, începu înălțând fruntea și punându-și degetul arătător dela mâna dreaptă pe degetul cel gros dela mâna stângă. Mai întâi și mai întâi: secerea și culesul rodului merge ca și până acum... Până după culesul porumbului, muncește fiecare unde e tocmit, încă de acum un an. Bucatele din toamna asta îs ale domnului Henter, dându-se celor care lucră în parte, una din patru. Al doilea: are să vie în sat domnul advocat să caute numerele la cadastru și să arate parcelele. Al treilea: pământul nu-i la fel și nu-i într'o bucată. Doar știți, colo-s șaizeci de jugăre, colo treizeci și cinci, dincolo cincisprezece, așa cum se află. Al patrulea: domnul Henter ține două sute de jugăre pentru dumnealui și vinde aproape șase sute. Al cincilea: „Ăsta-i omu', ăsta-i locu". Al șaselea: plata se face în bucate, cu dobândă, din an în an. Bani știu că n'aveți, se rânji către hălmășeni. Contractele le iscălim când vine domnu'notar public. Cine nu plătește în șase ani, pierde locurile. Cine nu dă rata la vreme, plătește dobândă la întârziere. Dacă n'ajung bucatele, împliniți cu bani. Dacă nu vreți să dați cereale, dați bani. Asta e.

Atâtea a spus Bundoiu, că hălmășenii s'au zăpăcit. Stăteau fără suflare, ascultând și primind în cap, ca pe niște lovituri, toate câte le zicea: o sută, șapte sute, dobândă, rate, șase ani, dracu să se mai descurce dintr'odată. Pe

cei mai mulţi îi muşca un fel de neliniște, ca o trezire dintr'un vis frumos. Dar erau atât de legaţi de gândul că vor avea pământ, încât luptau cu îndărătnicie să-şi păstreze închipuirile.

Insuşi Blejdea era puţin încurcat. I se năzărise că norocul nu-i chiar aşa într'aurit precum s'ar fi aşteptat.

— N'o fi greu, domnule? întrebă, făcând semn cu mâna să înceteze frământarea din jurul lui.

— Ce să fie greu? se răsti Bundoiu. Tu n'ai a te plânge, Blejdo. Cei care aveţi oleacă de avere cădeţi la altă socoteală. La voi domnul Henter află garanţie destulă. Aşa că...

Atunci se strecură lângă Blejdea, chiar sub cerdac, văduva vizitiului Sándor Istok. Alături, se vedea făptura înaltă, voinică, a feciorului ei, Imre. Oamenii priviră miraţi femeia cu năframă neagră pe cap. Cei din cerdac îşi îndreptară deasemeni ochii asupra ei. Se lăsă o tăcere ciudată în curte. Bundoiu se întunecă mai mult.

— Ce vrei? strigă arţăgos spre femeie.

Văduva vizitiului răspunse cu glasul învăluit:

— Asta, ce vreţi dumneavoastră, nu se poate... Eu am socotit cu băiatul... După ce mi-aţi omorît omul, acuma ne împingeţi pe toţi în datorii. Daţi-ne pământ în parte...

Bundoiu nu se mai putu stăpâni:

— Te-a poftit cineva să vii aici? Du-te şi-ţi caută omul la Iklody, în casa de nebuni! Domnul Henter n'are a face cu voi! S'a cărat Iklody din sat. Vă puteţi căra şi voi! Ce mai vreţi în Hălmaş?

— Adevărat, bombăni mânios Blejdea. S'a dus tartorul unguresc, ducă-se dracului şi ăştia!

— Domnul Henter nu-i ungur? întrebă văduva.

In cerdac se stârni mişcare neplăcută. Henter se încruntă spăimântat. Numai la asta nu se gândise. Nici nu-l interesase vreodată de ce neam e. Vorbea ungureşte, dar tatăl lui spunea că ar fi de origine şvabi. Mamă-sa îi spusese că-s polonezi ori ruteni. Nici habar n'avea.

Părintele Grigorie interveni cu năduf:

— Nouă ne trebuesc oameni supuşi şi cu frica lui dumnezeu — zise legănând vorbele. Inţelegea că-i face un serviciu de preţ domnului Henter şi-şi da seama că va binemerita răsplată. Domnul Henter poate să fie sau să nu fie ungur — continuă blajin —dar dânsul ţine pânea şi

cuțitul în mâinile sale. E om bun și drept. Așa că, dumneavoastră, care v'ați pripășit în Hălmaș pe vremea lui Iklody, ar trebui să veniți cu umilință. Dacă nu puteți veni cu umilință, să vă duceți unde vă va sfătui dumnezeu...

— Avem și noi dreptul să trăim aici, strigă Imre. Dumneata încă ai venit în Hălmaș dintr'altă parte!

— He-he! râse în silă părintele Grigorie, apucând de braț pe Henter și înlăturând cu cealaltă mână pe Bundoiu, care cercase să intre în vorbă. Așa este, băiete! Văd însă că pe cât ești de tânăr, pe atâta de necugetat. Eu trăesc supus și-mi văd de treburile mele... Voi, însă, veniți cu mare glas... Ca și cum țara asta ar fi, mă rog, un sat fără câni... Mai bine să vă gândiți că-s vremuri grele și ne împresoară primejdii... Majestatea sa și înaltul guvern ne cer tuturora supunere. Ori că suntem unguri, ori români. Ori că ne-am născut în Hălmaș, ori că am venit dintr'alte părți. Poate ne vor cere și jertfa vieții... Lăsați dară fleacurile la o parte și cătați-vă de necazurile voastre, ascultând de cei mari...

Vasile Popa se smunci din loc și ieși iarăși în față. Se vedea că nu-i arde de glumă. In ochi îi pâlpâia mânia:

— Asta-i zăpăceală care nu s'a mai pomenit! strigă repezindu-se înainte. Cămașa-i era desfăcută. I se vedea pieptul ars de soare, ca o boltitură de aramă. Părintele se simți ca lovit de o palmă peste obraz. Bundoiu-și strânse pumnii și se aplecă peste parmalâc, vânăt de mânie:

— Ce fel de zăpăceală, mă? răcni înverșunat la Vasile. Ce fel de zăpăceală? Indrăznești să-l înfrunți pe domnul Henter? Tu, care îmbeți oamenii cu apă chioară? Dă-le tu pământ la ăștia, ticălosule! Te-ai smintit la cap hoinărind prin Turda! Hai, domnule Henter, și lasă-i în pace. Cu hălmășenii să nu-ți faci de lucru... Ți-am mai spus-o...

In acel moment păși aprig lângă Blejdea, Ion Vraștie, bărbat mândru, cu opt hectare de pământ, pe care ar fi poftit să le rotunjească. Dete la o parte cu bratul pe Blejdea, ținându-l totuși aproape de dânsul. Pe Vasile Popa nu-l atinse, dar ieși înaintea lui și-l lăsă la spate.

— Eu zic așa, domnule — strigă cu glas înalt — cui îi place bine, cui nu, n'are decât... Nu ne privește pe noi ce s'alege din unii ori din alții. Să ne scriem pe listă la dumneata, domnule Bundoiu... Ori la domnu' părinte... Noi vrem să cumpărăm pământ...

Părintele Grigorie tresări și făcu un gest de împotrivire. Nu-i venea la socoteală vrajba. Ar fi vrut să se retragă... Se îngroașe gluma. Vasile Popa-i acoperi glasul lui Vraștie:

— Asta-i zăpăceală și hoție! De unde să plătească oamenii săraci rate și dobânzi în fiecare an? De unde să mai dea și dobândă? Un jugăr de loc face... patru sute... Scoți de pe el cinci saci de bucate, dacă-i anul bun... In șase ani, treizeci de saci... Văd că iarăși se adună lipitorile. Vreți să ne vârîți într'altă foamete? Blejdea și cu Vraștie au alte socoteli? Ce fel de socoteli sunt alea? Omorîți oamenii și vă bateți joc de cei care rămân în lume?

— Cine ești tu, mă, să faci judecată domnului Henter? mugi Bundoiu. Cum îndrăznești să ne zici lipitori? Dumnezeii tăi de golan!

In curte se iscă numaidecât vălmășală. Vraștie se răsuci spre Vasile Popa și-l îmbrânci în lături. Blejdea îi sări într'ajutor. Săriră și alții. Se uitau mânioși și-l împingeau încolo, spre fund. Vasile Popa se smulse svârcolindu-se. Striga la Henter și la Bundoiu. Veniră lângă el Zosim Oană, cu Isaia, cu Sándor Imre, veniră vreo zececincisprezece inși, se vârî printre ei și Anisia. Bundoiu coborî năprasnic de pe cerdac. Pășea grăbit, îndesat, având fălcile strânse și fixând întunecat, ca în vârfuri de piroane, pe Vasile Popa. Părintele Grigorie încercă o slabă stăruință:

— Domnule Bundoiu... nu te supăra...

Henter Bertalan se uita ascuțit în dreapta și'n stânga, apoi se întoarse, adunându-și grăbit hârtiile de pe masă:

— Să mergem în casă, domnule părinte, zise pe ungurește. Preotul se urni sprinten și-l urmă ca o umbră.

Ajungând la Vasile Popa, Bundoiu îi repezi mâna'n grumaz. Se năpustise de pe ultima treaptă a cerdacului, cu fruntea aplecată ca un bivol. Vasile Popa se clătină gata să cadă. Anisia, vârîtă la mijloc, strigă îngrozită:

— Săriți, oameni buni, că-l omoară!

Vasile se smunci din strânsoarea lui Bundoiu, lăsându-și jumătatea dreaptă a cămășii în mâinile lui.

— Pustiește-te de aici! răcni înfundat Bundoiu. Dumnezeii și precista mă-ti! Impinse pe Anisia cu putere în lături. Femeia se lovi de văduva vizitiului, pe care o aduseseră păcatele tocmai în mijlocul vălmășagului. Căzură amândouă, dând strigăte de spaimă. Vasile se izbi cu capul

în pieptul lui Bundoiu. Imre, văzându-şi mama în pulbere, scoase briceagul dela cingătoare. Era galben, cu ochii încinşi. Zeci de braţe se întindeau acum din toate părţile, cuprinzând pe cei dela mijloc ca într'un brâu. Muierile fură ajutate să se ridice. Anisia se svârcoli iarăşi, căutând să pătrundă la Vasile, dar nu putu străbate prin cercul braţelor. Oamenii strigau: „Staţi, mă! Opreşte-te, domnule Bundoiu! Astâmpără-te, Vasile!"

Sus, la fereastră, se zărea barba părintelui Grigorie, lipită de geam. Se vedea şi capul cât un bostan al domnului Henter.

— Să iasă afară din curte! porunci Bundoiu, svârcolindu-se între cei care-l ţineau cu destulă fereală, ca să nu se supere pe ei. Să se pustiiască de aici, dumnezeii lui de golan!

Vasile Popa se desfăcu încet, cu încordare liniştită, din strânsoare. Cei dimprejur îi simţiră stăpânirea de sine. Îi dădură drumul, proptindu-l între umeri. Işi căută din ochi nevasta şi-i întâlni privirea. Anisia era îmbujorată la faţă, buzele cărnoase, arcuite frumos, îi tremurau. Vasile întoarse ochii spre Bundoiu, care-şi răcnea poruncile, având spumă în colţul gurii:

— Nu mai înjura, tâlharule! mugi, deschizându-şi anevoie fălcile... Văd că Vraştie vrea să se căpătuiască... Cu dumneata, domnul strajameşter, o să mai am eu o vorbă în lumea asta...

Se răsuci încet printre oameni. Aceştia-i făcură loc, dându-se la o parte, cu inimile înnegrite.

— Te-aştept!... Precista cui te-a'nchinat! se îndârji iarăşi Bundoiu, slobozindu-se şi el din strâmtorare şi svârlind cu scârbă petecul de cămaşă pe care-l ţinea strâns în pumn. Hai, nu mai căscaţi gurile degeaba! se răţoi la hălmăşeni. Mă Vraştie! Să-mi aduci mâne dimineaţă lista... Aştia nu-s făcuţi să fie stăpâni! adăugă cu dispreţ, urcând grăbit treptele cerdacului...

CAPITOLUL V

Ploaia continua să cadă în răstimpuri potrivite, noaptea. Venea parcă chemată înadins, după ce liniştea se aşeza deplin asupra satului, după ce stelele înfloreau ceasul de şoaptă al flăcăilor, la portiţe. Dimineaţa cerul era iarăşi senin, iar aerul încărcat de prospeţimea înnoitoare a vieţii aştepta săgeţile soarelui ca să-l străpungă şi să-i dea puterea de cuviinţă, spre a o răsfrânge asupra pământului.

Câţiva hălmăşeni, având pe Vraştie şi pe Blejdea în frunte, cercetară după două zile, pe înserat, casa lui Bundoiu, aducând vorba pe departe, că aşa şi pe dincolo, n'ar fi totuşi cu cale, ca ei, oameni cu oarecare stare, să rămâie de pagubă cu datoriile pe care le are faţă de dânşii nebunul de Iklody, pentru cărăuşiile făcute, şi cu rodul în parte. Altceva-i cu argaţii. Treaba lor, descurce-se cum vor putea.

— V'am spus să lăsaţi astea, le-a zis necăjit Bundoiu. Domnu' Henter nu răspunde pentru Mucky. E la mintea omului. Acuma sânt altele de făcut. Ce are căţeaua cu purceaua? Vreţi să ni se suie în cap toţi sărăntocii să-i despăgubim şi pe ei? Au să se stârnească şi ungurii ăştia... Lasă că am eu grijă de voi...

— Vasile Popa şi Zosim Oană s'au dus la Turda, intră în vorbă Blejdea. Te pomeneşti că cer judecată...

Bundoiu rămase o clipă tulburat:

— La judecată? De asta n'am nicio grijă. Cine ştie ce pune la cale, adăugă într'o fulgerare de mânie. He, he — se rânji crâncen — cu Vasile Popa o să mai avem de furcă... Făcu doi paşi prin odaie, apoi pufni: îl înţărc eu într'o zi...

— Vorba e să nu ne'nfundăm noi, reveni la cuvânt Blejdea. La toamnă cată să arăm. Apoi să facem semănături şi pe locurile care le avem noi și pe cele ce le luăm dela domnu' Henter. Trebue să cărăm gunoi... La primăvară iarăși arat, iarăși semănat. O groază de muncă și de cheltuială...

Bundoiu-l liniști cu încredințare hotărîtă:

— Ne-am gândit la toate, măi, oameni buni. Deschid aici la mine catastif pentru boi de jug și pentru pluguri. Gunoi e destul la curte... Veniţi și luaţi boii cu plugurile, dacă nu pridîdiţi cu alle voastre. Ne tocmim și vă scriu în registru. Nu vă cer banii acum. Ii răspundeţi în bucate, la anu'...

— Păi la anu' trebue să dăm și din prețul locurilor!

— De bună seamă că o să daţi...

Blejdea stupi într'o lature. Il strângeau parcă și încălţările.

— Cam încurcată socoteală, răspunse necăjit. Dacă nu ne-ajungem?

— Dacă nu vă ajungeţi, cereţi amânare. Aveţi vreme, șase ani... In șase ani... ehei... cine știe... Plătiţi acolo un fleac de dobândă și scăpaţi.

— Zici că ne dai și gunoi? întrebă Vraștie hotărît.

— Cum să nu dau, mă? se foi Bundoiu. Doar n'o să-l mănânc eu ori domnu' Henter! Am aici registrul. Scriu în el: cutare și cutare, atâtea care de gunoi. Plata în bucate la domnu' Henter ori la mine... Cele două sute de jugăre ale dumnealui și cele treizeci care le-am luat eu, încă trebuesc muncite... Veniţi cu vitele și cu uneltele voastre la lucru. Cine să le muncească? N'avem să aducem aici oameni străini. Tot voi câștigaţi o pâine... Din ăștia, ai lui Vasile Popa, s'au rupt douăzeci și doi de inși să cumpere pământ. Ii punem la treabă cu palma. Ceilalţi, să nu s'arate prin preajmă că asmut câinii pe ei... Aud că Vasile Popa vrea să-i facă cu grămada cărămidari...

Vraștie bău cu înghiţituri sgomotoase o cană de apă, se șterse cu mâneca la gură, apoi vorbi sticlindu-și ochii, către Bundoiu. Cei de față surâdeau în doi peri.

— Gărgăuni vechi! făcu arătând un fel de scârbă. De ani de zile, când s'a'ntors dela Turda, Vasile Popa își beleşte ochii spre râpile din Valea Caprii... Pământ bun pentru cărămidă. Spune mereu că pânea hălmășenilor e pe

moșia boierească, dar și în râpile acelea... Cică și moșia și râpile s'ar cuveni oamenilor. Despre partea moșiei s'a ars...

Bundoiu trânti pumnul în masă:

— I-arăt eu pâne și moșie, precista cui l-a'nchinat de smintit!... Nu i-a ajuns ce-a pățit la Turda?... I-a trebuit să se vâre între lucrătorii ăia dela fabrică. Să iasă pe uliți și să strige împotriva stăpânului care-l miluia? Ăsta-i om? La ocnă, să taie sare, nu să'ncurce mințile altora!

— D'apoi ce-a căutat a și găsit, răspunse gros, cu artag, Blejdea. S'a'ntors pe nevrute în sat. Dacă s'a'ntors, ai văzut cum a început să-și arate colții!... Dă-l dracului, n'are decât să și-i arate. Ducă-se'n râpi la cărămizi... Treabă de țigani...

— Râpile alea nu-s ale lui, înălță glasul Bundoiu, care ascultase parcă dus pe gânduri părerile lui Blejdea despre cărămizi. Am să mă sfătuesc eu cu notarul. Dacă e vorba de cărămizi, apoi... vom vedea noi... Să lăsăm asta... Incepând de mâine, întocmim planul de împărțeală. Duceți-vă acasă acum. Am treabă... Adică, stai... Tu, Blejdeo, Vraștie și Mocanu, mai rămâneți oleacă... Voi cunoașteți bine hotarul.

Hălmășenii care veniseră cu Vraștie, cu Blejdea și cu Mocanu înțeleseră că norocul căzut asupra lor părea a fi oarecum împresurat de mărăcini. Nu le plăcea că Bundoiu rămâne să stea de vorbă cu cei trei, în lipsa lor. Totuși, apucând pe calea cumpărării de pământ, aflau nădejde în lungimea celor șase ani, care vor aduce deslegări neprevăzute. Se bucurau visând bogăție fără plată. Plecară dela Bundoiu, lăsând cu destulă îndoială pe cei din casă în taina ușilor închise.

Bundoiu porunci să se aducă brânză, ceapă și un ulcior de vin.

— Ședeți! îi pofti pe prietenii săi la masă.

Obrazul lui Vraștie, lung, cu nas subțire, ascuțit, cu înfățișare vicleană, părea de ceară. Lacom de avere, își cam trăgea bucătura dela gură, înfulecând în schimb cu nesaț la nunți, la îngropăciuni și la rubedenii. Ochii-i jucau, apoși, mici, ca la o sălbăticiune hămesită. Blejdea, puhav, știrb, fălos, se îmbrăca tinerește, purtând cămăși înflorate ca unul care avea patima femeilor. Mocanu părea om chibzuit. Se gândea cu fruntea încrețită, făcea socoteli

cu creionul, cunoscând învăţătură de carte dela taică-său, care fusese cârciumar.

— Bine că ne-ai oprit, domnule Bundoiu, zise Mocanu încet, în vreme ce Vraştie întinsese o ghiară de uliu spre farfuria cu brânză. Eu pricep multe şi pofteam să vorbesc cu dumneata... Noi, cu fratele Vraştie, cu Blejdea, cu Ţârnea şi încă cinci-şase, care stăm pe lângă dumneata, suntem oameni cu judecată... Avem interese cam pe o potrivă...

Bundoiu îl asculta cu zâmbet în care se amesteca o fluturare de batjocură.

— Mai întâi să vă spun eu ce am de spus, îl întrerupse pe Mocanu vorbind apăsat. După ce vă voi spune, stau şi aştept să văd ce vreţi să ziceţi...

— Nu-i chiar aşa, se vârî Vraştie în discuţie, molfăind.

— Cum nu-i aşa? se încruntă Bundoiu.

— Adică, dumneata eşti cu noi, şi bine faci că eşti, urmă Vraştie ocolind ochii lui Bundoiu. Adevărat că şi noi sântem cu dumneata. De poruncit însă nouă să nu ne porunceşti. Noi am priceput cum vine cu vânzarea pământului. Am dat zor printre oameni şi i-am induplecat. Vin la cumpărare dintre ai noştri, câţi vrei şi câţi nu vrei. Dintre săràntocii lui Vasile Popa încă am rupt câţi am putut... L-am rupt şi pe Toma Frâncu, care-i prieten cu Vasile. Vor lucra pământul de pomană... De unde să plătească preţul de cumpărare? Nici noi, care avem câte ceva, nu putem plăti câte trebuesc plătite... Aşa că te poftim, domnule Bundoiu, să ne spui ce ai de gând cu noi... Altminteri...

Bundoiu-şi svârli scaunul de sub el:

— Astea-s şi vorbele tale, Blejdeo? se holbă cătrănit.

Blejdea se înnecase cu o înghiţitură de brânză. Bău şi o trimise la vale:

— Astea! făcu cu glas de clapon.

— Şi ale dumitale? se întoarse Bundoiu spre Mocanu.

— Şi ale mele! încuviinţă Mocanu rozând capătul creionului.. Nu se atinsese de brânză.

— Bun de tot, răsuflă adânc Bundoiu. Văd că vi s'a ridicat lăcomia la cap. Am vrut să vă fac o propunere, ca om cinstit ce mă aflu. Câştig eu, să câştigaţi şi voi. Dacă-i aşa, pace bună. Uşa-i deschisă. Mie nu-mi trebuesc astfel de ortaci la negustorie. Rup hârtiile şi-i spui lui Henter:

Dă, domnule, moşia în parte la sărăntoci. Ăia-ţi dau trei părţi din patru şi tac ca râmele...

— Nu cred că tac, observă încet Mocanu.

— Nu tac? urlă Bundoiu. Apoi voi cugetaţi că eu nu le ştiu vârî pumnul în gură? V'aţi spăriat de Vasile Popa şi de Zosim Oană? Lăsaţi-mă în pace şi duceţi-vă unde vreţi... Nu mai fac nimic...

Bundoiu se plimba încruntat prin odaie, călcând îndesat. Din când în când pufnea: Aştia-s oameni? Poftim, cu cine să mă'ncurc!" Se opri dintr'odată şi izbi cu pumnul în masă:

— Mă, cu mine nu merge cum credeţi voi. Eu am avere, nu glumă. Am oameni şi trecere unde nu gândiţi. Dacă vreau aşa, fac aşa, dacă vreau altfel, fac altfel. Aţi priceput? M'am bizuit pe voi şi l-am încurcat pe Henter. Văd că vreţi să trageţi acuma şapte piei de pe mine. Căutaţi-vă altul! Cum l-am încurcat, aşa-l descurc. Nu se mai face nicio vânzare. Am vrut să vă spun că voi trei nu veţi plăti decât pe jumătate... Vă vin cele două jugăre aproape gratis... Dacă umblaţi cu şoalda, s'a isprăvit...

— In schimb, ceilalţi vor munci şi-şi vor da rodul întreg în preţ şi în dobândă, zise sec, dar cu oarecare teamă, Mocanu. Aşa că domnul Henter are la îndemână timp de şase ani o sută de iobagi. După şase ani îşi ia pământul înapoi. Nimeni nu-l va putea plăti...

— Voi rămâneţi însă cu pogoanele! izbucni cu răutate Bundoiu. Câte trei de cap. Nu-i glumă. Le poate pune cruce domnul Henter... Ce-a intrat pe mâna voastră e bun intrat...

— Merităm, după cât ne ostenim, zise răguşit Blejdea, care asudase spăimântat de mânia lui Bundoiu. Nu trebue să te superi, adăugă îndată blajin. Aşa e, mă Vraştie? Ne putem înţelege ca oamenii...

Sfatul continuă până târziu, potolindu-se treptat. La o vreme, Bundoiu încheie întunecat.

— Prea multă poveste nu-i bună. Ţineţi-vă gurile şi daţi după treabă. In ziua de Sânpetru vine la Hălmaş domnu' Henter. Vedeţi o ţâră să nu iasă vreunul la iveală cu cine ştie ce prostii... Facem o leacă de petrecere... Ii chemăm pe toţi... Acum, duceţi-vă şi lăsaţi toate în seama mea... Apoi — schimbă vorba dintr'odată — să nu uitaţi că dacă o fi ceva cu războiul de care se aude, eu sunt strajameşterul Bundoiu... Veniţi sub mâna mea...

CAPITOLUL VI

Plugarii săraci din Hălmaș ajunseră la fundătură peste seamă de grea. In zilele următoare, Bundoiu se grăbi să pună în lucrare planurile domnului Henter și unele socoteli personale de-ale lui, care-i străfulgeraseră mintea de când sta de vorbă cu Vraștie, cu Blejdea și Mocanu. In seara de Vineri, în căsuța lui Vasile Popa intrau unul câte unul hălmășeni necăjiți, dând bineţe, care cu sfială, care cu un fel de hotărîre străbătută de suflul răscrucilor vieții. Anisia se neliniștea neavând unde să-i poftească să se așeze. Pe laviţa de sub peretele din față ședeau la rând cinci inși, cu umerii aplecați, ca într'o gară de unde nu știau încotro vor porni și când vor pleca. Lângă vatră se aciuiseră alți trei: Sándor Imre, Isaia și Toma Frâncu. Zosim Oană ședea pe scăunel, lângă căldarea cu apă; Ionuț, băiatul lui Vasile Popa, se cuibărise într'un unghi de pat, privind cu ochi mari obrazurile întunecate ale hălmășenilor și ascultând încordat. La o vreme se găseau adunați în casă optsprezece oameni. Ușa dela odaie, spre tindă, rămăsese deschisă. Ferestrele mici de către curte erau date în lături. Căldura de peste zi părea a fi încremenit netulburată de nicio adiere, stăruind ca într'un cuptor încins, care abia spre dimineață avea să se răcorească puțin. Primejdie de secetă nu mai putea fi după ce ploaia căzuse în tot cursul primăverii și al verii la timp, cu îmbelșugare. Se răzbunau o leacă stihiile, dar hălmășenii nu erau obișnuiți să se plângă nici de nădușeală, nici de ger.

— Inșelătorie ca asta nu s'a mai pomenit în lume,

vorbi Zosim Oană cu mânie. Oricine poate vedea ca în carte...

Isaia, de lângă vatră, clătină din cap amărît:

— Noi degeaba ne uităm şi în carte. Tot nu pricepem nimic...

— Asta-i drept, Isaio, se răsuci Zosim spre dânsul. N'am avut parte de învăţătură. Am zis şi eu aşa o vorbă. De priceput, pricepem însă prea bine. Am muncit un an de zile în parte la Iklody şi nu vedem bob de grăunte. Grăunţele stau în hambare, la curte, puse sub lacăt de Henter. Stau zălogite încă din toamnă pentru datoriile lui Iklody. Mai putem pricepe că Henter vrea să ne înşele. Am făcut socoteala. E aşa cum zice Vasile. Cum spunea maică-sa... a lui Imre. Cumperi pământ, îl munceşti, dai ratele şi dobânzile şi mai rămâi şi dator. După şase ani îţi ia locurile înapoi, că nu le-ai plătit. Vasăzică, Henter trage de pe noi mai mult ca Iklody...

— A tras şi Iklody destul, interveni Isaia.

— A tras, trage-l-ar moartea, pufni unul de lângă fereastră. Dar măcar pe hârtie tot se chiamă că avem drept la o parte din patru. Pe când cu Henter... praf şi pulbere...

— Stau şi mă gândesc — intră iarăşi în vorbă Isaia — ce fel de neam o fi Henter? O fi într'adevăr ungur?

Toma Frâncu îşi răsuci mustaţa cât fuiorul şi răspunse gros:

— S'aude c'ar fi un fel de sas. Dracu-l ştie... N'avem şi noi parte de un stăpân de neam românesc... Poate l-ar durea inima...

In casă se lăsă o clipă de tăcere. Vasile Popa şedea lângă masă, pe un scăunel cu trei picioare. Asculta şi privea înaintea lui, tăcut.

— Mă, Tomo — vorbi iarăşi Zosim Oană — tu le cam dai ăstora târcoale, mă... Vrei să-ţi pui ştreangul de gât?

Oană ar fi vrut să se mişte prin odaie. Se ridică în picioare, dar neavând loc, se aşeză din nou lângă căldarea de apă.

Toma Frâncu se nelinişti şi-şi lungi un picior. Il strângea şi cămaşa la gât.

— D'apoi cată să le vadă omul toate, Zosime, zise tuşind numaidecât şi bulbucându-şi ochii. Eu n'am prea fost om de pricină în viaţa mea, adăugă prinzând curaj. In tinereţe, era altceva... Acu... am îmbătrânit... Mă gân-

desc că ar trebui încercată și socoteala cu Henter. Multe n'avem de pierdut...

— Tare a ajuns de batjocură viața noastră, glăsui Isaia domol. Doi-trei ani munciți pe degeaba îs ca și nimic... Om de treizeci și patru de ani zice că-i bătrân!

Zosim Oană se uită întunecat la Toma:

— Mă Francule, tu stai aci ca pe jăratec...

— Toma sări în picioare învolburat:

— Stau, mă, că n'am pe ce pune mâna acasă. Cum n'ai nici tu... Parte din anul trecut, nu. Ăst an, dacă nu ne scriem pe listă, nu ne dă Henter nicio palmă de loc, pe învoială. Ce să fac? De ce să m'apuc? Ce-or păți alții, oi păți și eu...

Glasul îi tremura, ridicându-se ca un geamăt din afund.

Vasile Popa intră în vorbă, ațintindu-l. In fumegarea gazorniței, obrazul lui se înnegrise mai mult. De altminteri, învăluirea fumurie îi acoperea pe toți deopotrivă, dându-le înfățișări mohorîte. Doar ochii licăreau, aprinși ca niște tăciuni sub o perdea fină de pulbere.

— Tomo — zise încet Vasile Popa — tu știai vorbi și altfel...

Oamenii se încordară ascultând. Anisia-și privea bărbatul pe sub gene, având zâmbet sfios, nemișcat pe buze. Ionuț sta cu gura ușor deschisă și cu capul înclinat puțin pe dreapta.

Toma-și aplecă brusc fruntea.

— Când am slujit amândoi în Iara, la stăpânul de acolo, n'aveam decât șaptesprezece ani, urmă cu glas adânc Vasile. Ai scos briceagul și l-ai vârît în el. Te-ai înverșunat văzând că mă bate pe mine.... Eu am stat atunci șase luni la închisoare, tu un an încheiat. Ai ieșit râzând: „Mă, Vasile, ce fac? De ce m'apuc?" Te-am chemat lângă mine. Lucram pe Arieș, la antreprenorul cu podurile. Ai venit și ai spart piatră alături de mine. Antreprenorul a fugit cu banii și ne-a lăsat de pagubă...

Vasile Popa povestea molcom. Din vorbele lui se răspândea un fel de svon grav, ca apa Arieșului pe deasupra bulboanelor. Cei din casă ascultau împietriți în tăcere; nu se auzea decât răsuflarea grea a lui Isaia, care suferea de năduf. Toma Francu continua să asculte cu fruntea aplecată.

— Ne-am dus apoi amândoi în Bosnia să facem slujba împărăției. Am cătănit trei ani, între unguri, între nemți, între sloveni, între fel de fel de oameni. Numai bosnieci nu erau. Ei cătăneau în părțile astea ale noastre...

Firul povestirii lui Vasile Popa se torcea noduros dintr'un caier dur, de întâmplări grele, pline de suferință și de amărăciune.

— Am văzut lume, am auzit unele și altele. Când ne-am întors în sat, tu te-ai însurat. Apoi ai intrat pe moșia lui Iklody... Eu am plecat la Turda. N'ai vrut să mai vii cu mine...

Toma clătina din cap:

— Ai pricopsit ceva? întrebă necăjit.

Vasile Popa își adună privirile asupra lui Toma. Sprâncenele stufoase i se împreunară într'o cută afundă.

— Am pricopsit, Tomo...

Toma Frâncu pufni cu obidă:

— Te-au hăituit jandarmii și te-au adus până'n Iara. Acolo ți-au poruncit să te'ntorci acasă. La urma ta...

Vasile Popa continua să-l privească neguros. In ochi îi licărea o văpaie.

— Adevărat că m'au hăituit. Sunt necăjit și sărac de nici șoarecii nu-mi stau în preajmă. Pier și ei de foame. Când ți se abate năpastă pe cap, vii totuși la mine: „Ce facem, Vasile?" Eu te ascult și mă uit înaintea mea... De ce vii la mine? Am altă putere decât ai tu? Am învățat carte? Sunt prieten cu notarul?

Hălmășenii se uitară la Vasile Popa mirați. Se uitară apoi unii la alții. De când se întorsese Vasile în sat, se duceau adeseori la dânsul. Cercau să afle împreună deslegări în amarurile vieții. Cu trei ani în urmă pășirea lui îndărătnică față de cei dela curtea lui Iklody împiedicase schimbarea învoielilor în paguba lor. La primărie, Vasile se pusese împotrivă când cu taxele pe islaz; la o vreme ridicase cuvânt înaintea părintelui Grigorie, să se mulțămească cu costițe mai puține, deoarece oamenii săraci n'au de unde să dea. Mai ales svâcnise când părintele a cerut sprijinul notarului să-și încaseze drepturile cu sila, cum se încasau dările statului și ale comunei. Oamenii se obișnuiseră să-l vadă tăcând și așteptând, apoi ieșind la vedere ca după o chibzuială cu sine însuși și punând în față adevărul adevărat. Chiar în zilele acelea când Bundoiu

luase asupră-şi necazurile satului, făgăduind cu mare fală că el detuna pe Iklody şi pe Henter, Vasile Popa îşi dase părerea că Bundoiu nu-i altceva decât Iklody şi Henter în făptură hălmăşană. Nu l-au ascultat. Nu-l ascultau nici acuma toţi. Toma era atras ca de o lumină înşelătoare de acel vis de veacuri al necăjiţilor pământului, care este brazda. N'o putuse câştiga muncind; nădăjduia, cuprins de fierbinteală, s'o câştige, prin norocul slobozit asupra Hălmaşului, din tainiţa de planuri a lui Henter şi Bundoiu.

Punând întrebarea sa, Vasile Popa aştepta răspuns.

— Venim la tine pentrucă ai văzut lume, zise Zosim Oană cu încredinţare. Afară de asta, te cunoaştem om cinstit şi drept.

Vasile Popa se întoarse către Zosim:

— Ştiu, Zosime, făcu încet. Adevărat că am văzut o fărâmă de lume. Imi spunea un prieten de-al meu din Turda aşa: „Să ştii, Vasile, că ajunge un strop, ca să cunoşti ce fel de apă e în fântână. „Domnii dela Turda, care aveau fabrică, erau şi mai îmbuibaţi ca Iklody. Mai îmbuibaţi şi mai tari ca Henter şi ca Bundoiu... Iar muncitorii de acolo li s'au pus împotrivă. Ce puteau face? Să se roage de ei? Le râdeau în nas. Aşa că s'au ridicat şi-au lărgit oleacă cătuşele. Nu-mi pare rău de nimica din câte am suferit atunci... Vorba este ce ne facem noi? Eu unul nu mă bag la cumpărat pământ. M'am gândit destul. Dreptul nostru din anul trecut e în hambarele pecetluite la curte pentru datoriile lui Iklody. Eu zic să ne ducem la curte şi să ne luăm dreptul din hambare. Care cât am muncit. Ne apucăm apoi de cărămizi în Râpile Caprii şi-l lăsăm pe Henter fără mână de lucru. Râpile alea-s ale satului. Noi ai cui sântem? Tot ai satului...

Hălmăşenii stăteau încordaţi pe locurile lor, frământând în minte vorbele lui Vasile Popa. Isaia deschise cuvânt cu sfială:

— Mă, Vasile, dacă ne ducem la curte să ne luăm partea, să ştii, are să se stârnească vâltoare...

— Să se stârnească! sări iarăşi Zosim Oană dârz dela locul lui. Alta n'avem ce face!

Smulgându-se dintre cei din jurul său, Zosim pătrunse lângă Vasile Popa.

— Vasile, aicea-i socoteala limpede! Henter nu vrea să ne dea niciun petec de loc în parte. Nu-i vine la îndemână

tâlharului să facă învoială cinstită. Așa că dreptul de pe anul trecut trebue să ni-l luăm cum om putea. L-am cerut și ne-am căciulit destul... Ajunge! Nu pricep însă cum va fi cu cărămida?

Vasile Popa se întoarse spre Oană:

— Așa cum v'am mai spus. Mă duc la Iara, și la Buru, și la Abrud, și la Câmpeni. Vorbesc cu oameni care au trebuință de cărămizi...

Glasul lui Vasile răsuna aspru. In acel moment străbătu sgomot de pași primiți din curte. Apăru la una din ferestre capul pârgarului dela primărie, Arghiron, cu pălărie de paie, ca o căldărușă, dată pe ceafă. Mustața-i blondă era o leacă strâmbă. Părea uimit și îngrijorat în același timp. Hălmășenii îl privîră mirați, răsucindu-se spre fereastră.

— Bună sara, Vasile, bună sara, oameni buni, zise cu glas învăluit Arghiron, vârîndu-și capul pe fereastră. Să știți că s'aude murmur până'n uliță și nu-i bine... Adineaori a trecut notarul spre casă... Vârându-și capul mai adânc, adăugă necăjit: — A fost Bundoiu la primărie... După cât am priceput, s'a'nvoit cu notarul să-i dea lui Râpile Caprii. Vrea să facă o fabrică de cărămizi... Acu'mă duc, mormăi aproape în șoaptă, scoțându-și capul din fereastră. Ies prin grădină... Noapte bună...

CAPITOLUL VII

Sâmbătă de dimineaţă, strajameşterul Bundoiu văzu nedumerit prin fereastră că ograda boierească, în care ajunsese arendaş şi cârciumar, se umple de săteni. Se mirară şi Vraştie, cu Blejdea şi Mocanu, care veniseră împresuraţi de câţiva oameni doritori să cumpere pământ. Băgaseră de seamă că între cei de faţă se află Vasile Popa cu Zosim Oană, despre care se ştia acum că stau cu vrăjmăşie grea împotriva planurilor domnului Henter.

Vraştie înghiţi în gol, plimbându-şi mărul lui Adam pe lungimea ascuţită a gâtului, ca pe un dop care trebuia săltat, din când în când, ca să-i destupe răsuflarea oprită de nelinişte. Mocanu îşi încreţi după obicei fruntea, cercând o deslușire în sinea sa. Ce căutau golanii la curte, după înfruntarea care se petrecuse între Vasile Popa şi Bundoiu? Blejdea întoarse spre ei coada ochiului şi se rânji:

— Ce-i, mă? V'aţi răsgândit? He-he! Vă e teamă că rămâneţi fără mămăligă'n străchini?

Strajameşterul ieşi în cerdac clipind des. Era roşu la obraz ca de obicei. Băuse de dimineaţă un ulcior de vin, după ospăţul îmbelşugat cu care se îndestulase şi după ce se închinase în felul lui. Bundoiu se socotea creştin bun, aşa că, după ce ieşea dn aşternut, punea mâna pe o cană de apă şi începea să se spele, strănutând şi bolborosind rugăciunea. Intre timp nu uita să dea poruncile de cuviinţă. „Tatăl nostru carele eşti în ceruri“, zicea printre stropii de apă, apoi se răsucea mânios într'o lature şi striga: „Tu, femeie, sparge şapte ouă şi fă-mi o papară!“ Numaidecât revenea la rugăciune rostind cu gândul la papară:

„Sfinţească-se numele tău...“ Implinind astfel cele trebuitoare sufletului său, Bundoiu înfuleca papara, sugea ulciorul de vin, se ştergea la gură cu mâneca şi se ridica voinic pe picioare, păşind la treburi.

Zări de pe cerdac grupul lui Vraştie şi se lumină la chip, având totuşi un zâmbet de dispreţ în colţul gurii. Intoarse ochii spre cei care se aflau cu Vasile Popa. Era îndoit; gândurile-i roiau tulburate şi nu se putea dumiri. Să fi venit pentru pământ? Nu putea crede. Vor fi auzit că le-a suflat de dinaintea nasului Râpile Caprii şi însăşi ideia cărămidăriei? Ei şi? Cine-l putea opri să facă precum poftea? Avea bani. Notarul şi primarul nu-i ieşeau din cuvânt. Nu-i ieşiseră nici până acum, dar astăzi, când ajunsese omul de încredere al noului proprietar? Dacă golănimea vrea să frământe lut şi să ardă cărămizi, liberă era să frământe şi să ardă. Dar nu cum îşi închipuia Vasile Popa... He-he! Vasile visa tovărăşie între golani... Apoi asta nu! La cărămidărie se putea câştiga un ban. Cine-i slugă şi pălmaş, va rămâne însă slugă şi pălmaş. Să poftească la tocmeală şi la simbrie!

Incruntat, se apropie de parmalâc în clipa când Vasile Popa înălţa cuvânt. Plugarul era supt la obraz şi negru la inimă. Toată noaptea se svârcolise aflând noua mişelie dintre Bundoiu şi notar. Cei care se găseau în casa lui, pricepuseră că într'adevăr altă scăpare nu era, decât să-şi smulgă agoniseala din anul trecut. Oricum, cu orice preţ. Hotărîră deci să se ducă dis-de-dimineaţă să-şi ia bucatele. Cum or putea.

Vasile Popa înălţă deci cuvânt spre Bundoiu, care sta în cerdac. Vorbea hotărît, cu stăpânire de sine, ca unul care ştia că va merge până la capăt.

— Am venit să ne răspundeţi partea de bucate din anul trecut...

Lui Bundoiu i se păru că n'aude bine. Deasemeni i se năzări că nici vederea nu-l ajută ca altă dată. Ce căutau ăştia, cu sacii goi pe braţ? Obrazurile care i se înfăţişau nu prevesteau bucurie. Cu asemenea vorbe-i veneau în faţă? Cunoştea oamenii; nu degeaba fusese strajameşter şi nu în zadar bătuse iarmaroacele. Il năpădi o furie crâncenă. Sângele-i năvăli în cap în unde grele, fierbinţi.

— Ieşiţi afară! răcni holbându-se la Vasile Popa. Toadere! Mihăilă! Ilie! strigă cu putere spre dreapta, ca să-l

audă argații. Veniți încoace! Puneți mâna pe pari! Dați drumul dulăilor!

Nici nu isprăvise cu mugetele, că Vasile Popa, Oană, Sándor Imre și alți vreo zece hălmășeni tăbărîră asupra lui, săltând sprinteni treptele cerdacului. Il luară între piepturi. Vasile Popa îi șuieră scurt porunca:

— Astâmpără-te, Bundoiule! Altminteri ți-a sunat ceasul!

Bundoiu răcni cu ochii holbați:

— Tâlharilor! Ați venit să mă omorîți?

— Nu te omoară nimeni, îi reteză Vasile Popa vorbele. Țineți-l, Zosime! Se întoarse spre curte într'o mișcare aprigă. Vraștie cu ai lui rămăseseră cu gurile căscate. Cei care veniseră cu Vasile Popa stăteau buluciți la scări.

— Domnu' Bundoiu merge cu noi la hambare și ne răspunde dreptul la bucatele din cel an, zise Vasile Popa către săteni.

— Niciodată! Niciodată! horcăi Bundoiu, smulgându-se din strâmtoare și plesnind pe Zosim Oană cu toată puterea peste obraz. Zosim se clătină o clipă, apoi se izbi în Bundoiu răzimându-l de parmalâc. Brațe încordate îl fixară ca pe un taur, țintuindu-l în nemișcare. Sándor Imre îi răsuci mâinile la spate. Ochii lui Bundoiu jucau în orbite, plini de ațe sângerii. Buzele i se umpluseră de spumă. Vasile Popa îl fulgeră din priviri și se întoarse spre ușă, în pragul căreia apăruse nevasta lui Bundoiu.

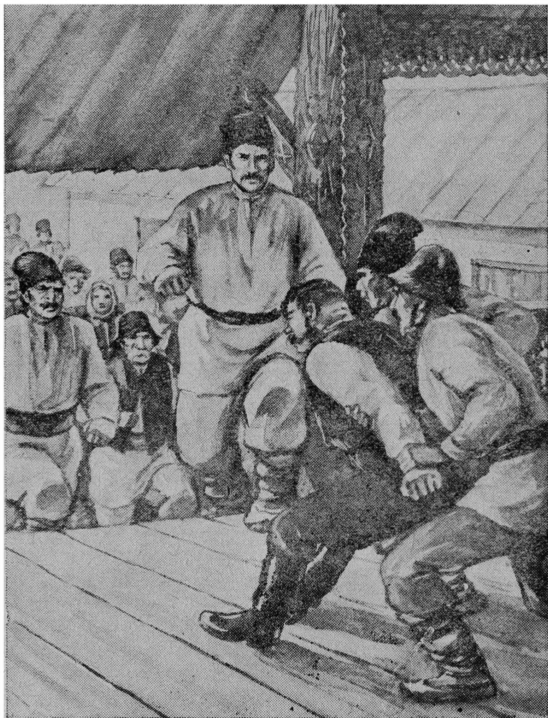
— Adu, cucoană, cheile și hârtiile cu socoteala bucatelor! îi porunci scurt.

Vraștie rămase înmărmurit, între prietenii lui. Cumpănea starea lucrurilor. Blejdea curmă tăcerea suflând greu:

— Ăștia-și iau drepturile.

Gemea crucindu-se și uitându-se la Vraștie să vadă ce-i de făcut. In mintea acestuia, gândurile se tăiau unele pe altele în ascuțișuri de sabie. Alături, Mocanu chibzuia tulburat. Dacă sar și ei într'ajutorul lui Bundoiu, va curge sânge. Dacă se pun împotriva lui, cade la pământ învoiala cu Henter și ajung golanii în fruntea satului. Mai bine cu Bundoiu. Ce-o fi, să fie! Pe viață și pe moarte. Aceleași gânduri se încrucișau în mințile câtorva dimprejurul lor. Vraștie porni deci urmat de ai săi, spre cerdac. Se stârni vălmășală; Isaia cu câțiva dintre plugarii săraci îi înfruntară, pășind împotriva lor.

— Stați, unde sânteți, mă? strigă Isaia.

Blejdea ieși înfierbântat și-l lovi pe Isaia. Atunci răsunară strigătele câtorva din cei ce veniseră cu Vraștie, oameni necăjiți, care căzuseră în ispita negoțului de pământ al domnului Henter.

— Dacă-i așa, ducă-se dracului toate pogoanele lifte-lor! urlă Neculiță Mustea. Aicea se face o dreptate, oameni buni!

Hălmășenii se amestecară o clipă ca la o întâlnire de puhoaie, apoi se aleseră, limpezindu-se după firea lucrurilor: cei săraci într'o grămadă.

In patru ceasuri bucatele fură împărțite, mierță cu mierță, cum era scris în registrul adus de nevasta lui Bundoiu. Strajameșterul sta proptit de hălmășeni lângă ușă. Sufla greu și-și crâșca încet măselele. In vremea când venea în fuga mare notarul, stârnit de svonul care răscolise satul, la intrarea curții se adunaseră muierile și copiii, uitându-se cu ochi mari cum ieșeau bărbații cu sacii plini pe umeri. Toma Frâncu căscă o vreme gura, fierbând neodihnit. Dete apoi fuga acasă și se întoarse cu sacul gol, cum făceau și alții.

— Ce-i aici? răcni notarul dând buzna la hambar. Era om mărunțel, fudul, răutăcios, slugă plecată celor mari, hain cu cei mici. Văzând chipurile hălmășenilor și dând cu ochii de Bundoiu, de Vraștie și de Mocanu, care stăteau încremeniți, se sbătu ridicând brațele și cătând pripit împrejur. Argații curții se jâmbau lângă ușa hambarului, răzimați în furcoaie. Dulăii, osteniți de lătrătură, se așezaseră pe cozi și priveau mirați. Vasile Popa se întoarse spre notar:

— Aicea-i rânduială cinstită, domnule notar, zise răspicat. Ne luăm ce e al nostru. Nici un bob mai mult.

— Așa? făcu plin de venin notarul. Ați rupt sigiliile și prădați averea altuia?

Zosim Oană, cu mustățile năclăite 'n sânge, de pe urma loviturii lui Bundoiu, îl împinse în lături.

— Trebuia s'o facem mai demult, domnule! Pe partea dumitale și a ăstora de aici putem fi toți în țintirim, cu copii cu tot. Morți de foame.

Ochii lui Bundoiu se întâlniră într'o scăpărare piezișă cu privirea notarului. Se împleti între ei o nouă înțelegere crâncenă. Pe poarta curții intrau, făcându-și loc, părintele

Grigorie cu soția sa — doamna preoteasă, înainte; preotul, cu sutana sumeasă, în urmă.

— Ce se întâmplă, dragile mele? întrebă ascuțit preoteasa. Se'mpart bucatele? Doamne ferește de mai rău...

Femeile tăcură deschizându-le cărare. Dar sfinția sa și doamna preoteasă rămaseră unde erau. De departe se auzea uruit de trăsură. Apărură curând, de după cotitură, caii suri ai curții, tropotind osteniți. Văzând îmbulzeală la poartă, domnul din trăsură se ridică în picioare gata să se prăvale asupra vizitiului.

Era noul proprietar, Henter. Se întorcea dela Turda.

Isprăvind împărțeala, sătenii se împrăștiară la casele lor. Domnul Henter intrase în curte, trăgând cu trăsurica în fața cerdacului. Urcase grăbit scările. Ii tremurau genunchii de frică. Cine păcatele-l adusese în Hălmaș? Ce se petrecea în curte? Ce căutau femeile și copii la poartă? Parcă zărise barba părintelui Grigorie... Unde era părintele? Trecând zorit, în odaia a treia din dreapta clădirii, de unde se deschidea o ușă cu cerdac mic spre partea din dos a ogrăzii, cercă să se uite pe fereastră. Tresări auzind dintr'odată pași și vaiere: venea la dânsul nevasta lui Bundoiu, înaltă, voinică, bătându-și obrajii cu palmele și clătinând din cap: „Vai de mine, vai de mine... ne omoară..."

După o vreme intră în casă, tropăind, argatul Mănăilă. Avea buzele vinete, era încurcat, înădușit, nu știa omul ce-i de făcut: să se ducă'n sat, la căscioara lui, să rămâie la curte, ori să se pitească undeva'n pădure.

— Au isprăvit, zise rămânând cu gura căscată... Acuma ies pe poartă cei din urmă. Henter simți o ușurare, ca și cum i-ar fi căzut de pe umeri piatra de moară. Nevasta lui Bundoiu svâcni spre ușă.

— Unde-i omul meu?

Ii răspunse însuși Bundoiu, care intra obidit, gârbov:

— Aicea sunt, nevastă...

Bundoiu se opri răsuflând greu. Brațele-i atârnau moi în lungul trupului. Henter îl privi încordat. Iși ridică și Bundoiu ochii la dânsul. Se uitară o vreme unul la altul, cercetându-se. In capul lui Bundoiu se vălmășeau neguros gândurile.

— Ai văzut, domnule Henter?

Bancherul se încruntă puţin. Simţea că-l pândeşte viclenia omului din faţă. Bundoiu nu va lăsa să treacă asemenea întâmplare fără să-şi ceară dobânda, pentru câte „a suferit". Reveni deci la un fel de stăpânire de sine, ca întotdeauna când primejdia de a pierde banii îi apărea mai mare decât orice alte riscuri.

— Văd că nu s'a întâmplat nimic deosebit, încearcă să aline puţin lucrurile şi prefăcându-se că-şi dă seama de toate.

Bundoiu se uită mai adânc la cămătar:

— Aşa?

Avea glas gros, amarnic.

Henter tuşi şi se apropie de el:

— Crezi că mai vin?

Bundoiu se obli de şale. El era sigur să nu mai vin...

— Nu pot şti! răspunse scurt. Văd însă că era gata să-mi pui capul pentru averea dumitale...

— Lasă, domnule Bundoiu, făcu Henter hotărîndu-se să iasă oricum din starea neplăcută în care se afla. Ne înţelegem noi... Nu sunt om care nu judecă... Crezi într'adevăr că mai vin? stărui din nou ca să se poată linişti deplin.

Cei doi bărbaţi se aşezară întunecaţi la masă, discutând greoi. Porţile curţii fuseseră închise. Pe la trei şi jumătate intră în casă Mănăilă argatul, speriat:

— Domnule... au venit jandarii la poartă...

Bundoiu tresări. După o clipă se lăsă pe speteaza scaunului şi izbi cu amândoi pumnii în masă. Gemu odată din străfunduri şi se ridică dintr'o svâcnire. Henter răsuflă uşurat şi se grăbi spre ieşire.

Plecând în grabă mare spre primărie, notarul s'a răstit, ieşindu-şi din fire, către primar. Era îngrozit. Cine ştie ce putea ieşi din întâmplarea asta. Primarul era bucuros că trebuia să plece din Hălmaş spre a se întoarce numaidecât înconjurat de oamenii legii şi de jandarmi. S'a asvârlit pe cal şi a trecut dealul, înfăţişând lucrurile la reşedinţa plăşii, în felul lui. Domnii dela plasă s'au uitat mai întâi unii la alţii, cârnind din nasuri. Nu le venea la socoteală să dea ochi cu hălmăşenii. Din spusele primarului,

s'ar fi putut crede la început că-i vorba de cine știe ce răscoală, atâta părea de înfricoșat. Primpretorul, bărbat gras, tihnit, se socotea de mult ca într'un fel de surghiun în mijlocul acelei regiuni covârșite de întuneric și de sărăcie. Asta-i mai lipsea : să intre în mijlocul freamătului pe care-l vedea cu închipuirea lui aprinsă, tălăzuindu-se sub scânteieri de coase și de furcoaie, în bătaia soarelui. Pufni de câteva ori : „pff, pff, lua-i-ar dracu de sălbatici" apoi își aținti privirea asupra primului său subaltern, Boer Pál, fost cadet în Academia Militară (dat afară din Academie pentrucă năvălise într'o cafenea călare pe cal) și așezat apoi prin protecția rudelor, în slujba de pretor la Iara. Boer Pál părea om potrivit pentru asemenea împrejurări.

— E răscoală ori țigănie? întrebă Boer Pál pe primar. Se uita urît printre sprâncenele negre, stufoase, care-i dădeau înfățișare cruntă de hoțoman.

Primarul bâiguia clipind des. Iși frământa pălăria'n mâini :

— D'apoi, domnule, s'au dus la curte și l-au îmbulzit pe domn' strajameșter Bundoiu...

— Ce-i aia „îmbulzit"? întrebă mânios pretorul. L-au omorît ?

— Doamne ferește, protestă îngrozit primarul. L-au legat...

— Domnii se priviră iarăși neliniștiți. Boer Pál arăta însă hotărîre și încredere în sine.

— Asta nu-i chiar așa o nenorocire, făcu disprețuitor. Au prădat casa ? Au pus foc ? Au năvălit asupra primăriei?

— Da' de unde, domnule, răspunse nădușind primarul. Au luat bucatele dela magazie și le-au împărțit...

— Când auzi aceste vorbe, primpretorul cel gras sări de pe scaun cu o sprinteneală de necrezut. Avea și el moșie.

— Cum? Au spart magazia ?

— Da, domnule, zise primarul continuând să clipească. Spun oamenii că-i dreptul lor...

— Ce fel de drept ?

— Adică... partea din anul trecut, care au muncit-o ei... A pus-o domnul Iklody zălog...

In odaie se lăsă o clipă de tăcere. Primpretorul izbuti să-și revie din încremenire :

— Ne mai auzit ! Pff, pff !... Ne mai auzit ! Se opri în

fața lui Boer Pál, cu ochii bulbucați. Sufla des. Intinse brațul spre subalternul său și-i porunci cu glasul ușor răgușit:

— Pleacă numaidecât în Hălmaș! Ia-ți jandarmi, fă ce crezi că trebue făcut! Ne mai auzit, adăugă trecând agitat după birou. Să îndrăznească asemenea tâlhărie! No, aici trebue să dăm pildă! Scurt, fără multă vorbă!

— Boer Pál sosi deci cu căruța în Hălmaș, având pușca de vânătoare după gât, revolverul la cingătoare și cartușiera încărcată cu gloanțe. Lângă el ședea nepăsător șeful de birou András Geza, bărbat uscat, înăcrit de viață, de slujbă, de nevastă și de tot ce-l impresura în lume, afară de vinul de Târnave care-i plăcea peste seamă. Era cunoscut ca om tăcut, ursuz, băutor singuratic și posomorît. Deasemeni se știa că dacă trebue să lege pe cineva, îl leagă, dacă trebue să-l taie, îl taie, fără să fie curios de ce leagă și de ce taie. András Geza încă avea pușca de vânătoare la sine.

Intr'altă căruță veneau jandarmii.

După freamătul care însuflețise ulițele satului în vremea când hălmășenii treceau spre casele lor, care cu sacii în spinare, care cu telegile ori cu cărucioarele de mână, trase de muieri, se așeză o liniște ciudată pretutindeni. Toată viața Hălmașului se cuibărise în căscioare. Salcâmii dormitau în căldura după amiezii. Pe ici, pe colo, câini hoinari adulmecau cu mirare tăcerea neobișnuită.

In căsuțe, sătenii erau ocupați cu deșertarea sacilor. Toma Francu, bunăoară, pipăia boabele între degete, purtând oarecare bătălie cu nevasta.

— N'ai făcut rău că te-ai dus să-ți iei și tu dreptul tău, zicea nevasta. S'o fi mirat însă Vasile Popa că te vede acolo... S'o fi mirat și Zosim Oană...

— De ce să se mire? întreabă neliniștit Toma. Işi iubea nevasta, îi prețuia judecata, dar când își punea el ceva în minte, nu mai ținea seamă de sfaturile ei.

— Cum să nu se mire, Tomo? continuă femeia. Te-ai scris pe listă să cumperi pământ... Ești de partea lui Bundoiu... La bucate însă, te-ai luat după Vasile Popa...

Toma Francu se uita întunecat la nevastă.

— Am și eu cap, Măriuco, zise cu glas îngroșat.

— Bine, bine, știu eu că ai. Il văd aci înaintea mea. Drept să-ți spun, însă, mie mi-e rușine de Anisia... Și de nevasta lui Zosim... Și de celelalte...

— Ce ai tu cu ele?

— Am! cum să n'am... Pentru Bundoiu, noi tot golani rămânem, Tomo! Nu-mi vine la îndemână să mă știu singură în sărăcia asta a noastră... Când suntem laolaltă, e altceva.

Toma Frâncu cercă să râdă, dar nu putu:

— He-he!... Altceva... Cum să fie altceva? O șură goală și încă douăzeci de șuri goale, tot goale rămân. Așa să știi...

— O fi, Tomo! zise îndoită Măriuca. Dar adineaori, la curte, când erați peste o sută de oameni fără avere, ai văzut cum s'au supus bogătanii? Ce rămăsese din Bundoiu? Dar din Vraștie? Din Blejdea și din Mocanu?

— Asta încă nu se știe, făcu Toma posomorît. Așteaptă să vedem.

Atunci se auzi din uliță uruit de căruță. Toma se răsuci spre fereastră. Nevasta păși pripit și-și vârî nasul între ghivecele de flori, iscodind: treceau domnii dela plasă și jandarmii.

Vasile Popa dusese acasă doi saci și jumătate de grăunțe. Așezase sacii în tindă și chibzuia unde să-i deșerte. Anisia umbla tulburată după mătura cea nouă de nuiele, pe care n'o găsea în clipa aceea nici cum. Ar fi vrut să mături podul, socotind că lucrul cel mai nimerit era să toarne grâul pe scândurile de deasupra grinzilor. Se pare însă că gândurile-i alergau neliniștite într'altă parte:

— Vasile — zise la o vreme, întorcându-se din pragul odăii, de către tindă — crezi că o să avem de pătimit ceva pentru treaba asta?

Neliniștea i se simțea și în glas. Vasile o privi în ochi. Era liniștit.

— M'am gândit și eu, Anisio. După dreptate n'ar trebui să avem nicio teamă.

Anisia-și aplecă puțin fruntea și tăcu.

— De omorît n'o să ne omoare, continuă Vasile. Până la urmă dovedim toate...

Anisia se apropie de el.

— Ai grijă, Vasile, îi zise mâhnită. Tu ai mai pățit și altele. Ai grijă și mai încovoaie-te și tu... Să nu abați cine știe ce asupra ta... Suntem aici și noi... cu Ionuț...

Vasile Popa simți o undă ușoară de căldură în cap. Își trecu mâna pe frunte, apoi se uită din nou țintă în ochii nevestei-si:

— Anisio, caut eu pricină cuiva?

— Nu! Nu pot spune asta, murmură femeia.

— Apoi... dacă sunteți aicea, tu și cu Ionuț, și eu vă văd flămânzi, ce să fac? Să mă uit la voi cum vă uscați pe picioare? Ori să mă duc să-mi cer dreptul. Mă duc și-l cer... Iklody nu mi-l dă. Henter nu mi-l dă. Bundoiu iarăși nu. Atunci, ce să fac? Mă duc și-l iau. Că de mâncat trebue să mâncăm... Dacă pentru asta mă vâră în butuc, n'au decât să mă vâre... Odată și-odată se isprăvește...

Vasile Popa vorbea rar, apăsat, liniștit. Se vedea că-i hotărît la orice.

— Poate... tot aș mai fi stat la gânduri, adăugă încet. Când am aflat încă că Bundoiu și notarul ne-au luat de dinainte Râpile, mi s'a umplut paharul... Doar le știi toate...

Portița se deschise cu putere în lături și apăru primarul cu un jandarm. Vasile-i zări prin ferestruica de către curte. Ii văzu și Anisia. Obrazul lui Vasile păli și rămase așa, într'o culoare cenușie...

Peste puțină vreme erau la primărie. Se încrucișară pe uliță cu Zosim Oană pe care-l aducea alt jandarm, apoi cu un alai întreg de oameni adunați de ceilalți trei jandarmi. Domnul pretor Boer Pál începu cercetarea.

Până la șase după prânz, hârtiile erau încheiate. Hălmășenii se întorceau spre casele lor, ferindu-se parcă unii de alții. Toma Francu trecea pe lângă garduri frământat de rușine și de mânie. Primise și el o lovitură de pat de pușcă sub șale. Ajuns acasă, își găsi nevasta după portiță, așteptându-l înfricoșată.

— Ce-i?

— Nu-i nimic, răspunse mohorît Toma.

— V'au bătut?

Toma tăcu. Deschise ușa și păși în odaie.

— Bucatele nu mi le ia, zise încet. A fost cu chibzuială Vasile... Era acólo registrul... Care cât avem dreptul şi cât am luat...

— Unde-i Vasile? întreabă nevasta.

Toma Frâncu se lăsă obidit pe laviţă.

— Acolo...

Minţea însă. In acel timp, Vasile Popa, Sándor Imre, Zosim Oană şi Isaia erau în căruţa jandarmilor şi porneau spre Iara.

CAPITOLUL VIII

Domnul Henter se scârbi rău pe urma acestor întâmplări. Se plimbă ceasuri întregi prin odaie, certându-se urît cu Bundoiu, cu părintele Grigorie și cu notarul. Doi dintre jandarmi rămăseseră în Hălmaș, așa că nu-i era teamă să facă gălăgie și să arunce în obrazul fruntașilor satului mânia sa. Nu părea prea greu de priceput că Henter se săturase de moșie până'n gât și că ar fi vândut-o bucuros, dacă s'ar fi ivit vreun client bun. Deocamdată sta însă sub teasc; vremea trecea, recolta trebuia strânsă, hălmășenii se frământau mai tulburați ca înainte, iar numele lui Vasile Popa îi vâjâia în urechi. Două zile și două nopți socoti Henter cu Bundoiu, căutând ieșire din fundătură. Se împuținase numărul celor doritori să încheie negustoria cu pământul. Se stârnise vrajbă împotriva lui Bundoiu, pentrucă pusese ghiara pe Râpile Caprii. Stând aplecați asupra mesei, Henter și Bundoiu găsiră în sfârșit câteva deslegări înțelepte. Mai întâi, trebuia folosită lipsa lui Vasile Popa din sat. Omul ăsta fusese și până atunci un ghimpe. După împărțirea bucatelor crescuse peste seamă. Smulgerea lui din sat era bine venită. Va sta cât va sta la închisoare, iar după ce va ieși de acolo nu va găsi în Hălmaș nici pâne, nici liniște. Vor avea grijă de asta Henter și Bundoiu, împreună cu notarul și cu domnii jandarmi. Al doilea, trebuia răspândit svonul că domnul Henter își vinde într'un an doi și cele două sute de jugăre pe care dorea să le păstreze pentru sine, așa că hălmășenii care încheiau târg cu dânsul, punând stăpânire pe câte

două trei jugăre, rămâneau buni stăpâni și vor plăti cu răgaz datoria. Al treilea, Bundoiu își lua pe seamă să atragă câțiva mai colțoși de gură de partea sa, momindu-i cu daruri, iar până una alta, va pune la cale o masă îmbelșugată, cu petrecere de adălmaș.

Planul intră în lucrare fără zăbavă, și mulți dintre hălmășeni, între care și Toma, pășiră la viața nouă de „proprietari", încheind târgul cu domnul Henter. Așa-i găsi toamna, așa-i găsi iarna și primăvara următoare. Vremea trecea; Vasile Popa, ieșind din închisoare după patru luni se pustiise undeva ca tăietor de lemne. Sándor Imre plecase la armată, ungurii din sat se risipiră care încotro.

Intr'al doilea an, Vasile Popa, Zosim Oană și Isaia osteneau din greu la pădurea contelui Bánffy, lângă Cluj, alături de alți necăjiți ai lumii. Erau oameni de pripas, ca și ei care umblau de colo-colo, în robia amară a pânii... Intr'o bună zi căzu apoi între dânșii Toma lui Frâncu, lung și slab, cu ochii vârîți în orbite, rușinat și mâhnit peste seamă, ca și cum n'ar fi fost niciodată „proprietar" fudul în Hălmaș. Nici doi ani încheiați nu trecuseră... Intr'atâta vreme se duseseră toate, pierzându-se în negurile unui vis urît... Dar să nu ne grăbim. Intâmplările au tâlcul lor adânc, așa că trebue să le povestim întocmai cum s'au petrecut

Când l-a văzut Vasile Popa pe Toma că vine la pădure, s'a uitat îndelung la el. I-a trecut pe deasupra obrazului o umbră, dar n'a zis nimic.

Toma s'a oprit lângă focul în jurul căruia stăteau lucrătorii din pădurea lui Bánffy. Cobora amurgul și oamenii începuseră a coace cartofi în spuza de pe margini.

— Iacă-mă și pe mine, Vasile, a gemut cu obidă mare Toma. Te așteptai să mă vezi aici?

Vasile Popa sta în picioare:

— Aici, ori într'altă parte, eram sigur că vei pribegi, Tomo, a răspuns încet. Șezi lângă foc. Ăi fi ostenit.

Isaia și Zosim Oană se apropiară încordați:

— Ce-i în sat, Frâncule? întrebă Oană.

— Toma se așeză întristat la o parte, între cei doi hălmășeni. Vasile Popa se îndreptă spre coliba care se zărea printre brazi, apoi reveni aducându-și traista cu merinde. Povestirea pribeagului celui nou începu a curge domol, străbătută de amărăciune. O luă dela capăt. Hălmășenii

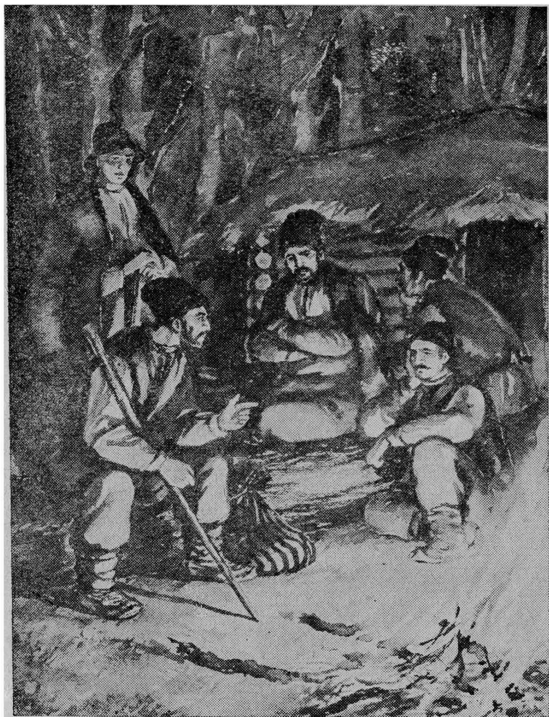
dela pădure aflară deci că în vreme ce Vasile Popa și Zosim Oană erau la închisoare, până una alta, până să se isprăvească strângerea recoltei, până să mântue domnii măsurătorile și să se tragă din căciulă numerele pogoanelor, a venit ziua de Sânpetru, când oamenii care cumpăraseră pământ dela Henter urmau să petreacă fără bani, la cârciuma domnului Bundoiu. Făcea cinste domnul Henter. Punea și Bundoiu dela dânsul băutură și mâncare. Așa că se prevestea îndestulare și plugarii se așteptau la mare huzur. Apoi, asemenea petrecere nu mai fusese prin părțile Hălmașului de când e lumea — cugetau unii. Om de treabă domnu' Henter ăsta... Parcă s'a mai îndumnezeit și Bundoiu... Rău nu putea să iasă cu asemenea stăpân... Asta era la mintea omului.

Ziua de Sânpetru s'a nimerit frumoasă, cu revărsare de lumină, de parcă toată valea Hălmașului ar fi fost o căciulă uriașă întoarsă cu gura'n sus, în care ploua pulbere de aur. Se spune că în vechime unii oameni bogați prefirau din tavan, din coșulețe de argint, praf de aur, asupra musafirilor, îndată ce terminau ospățul.

Hălmășenii primiră în ziua de Sânpetru raze de aur dea-dreptul din soare. Butoaiele cu rachiu și vin erau aduse mai de mult, căci domnul Bundoiu începuse comerțul, aprovizionând și cârciumarii din cele cinci sate vecine cu băutură primită dela Turda, dintr'un depozit, care „întâmplător" era tot al domnului Henter.

Fiind vremea berbecilor, se tăiară șase dintre cei bătrâni, pregătindu-se tocană, ca aceea pe care o gustaseră la Iara cu ani în urmă câțiva hălmășeni, cu ocazia alegerilor de deputați. Bundoiu arăta chip bucuros și fudul. Se putea veseli în tihnă. Răii satului fuseseră îndepărtați. Adevărat că domnul Henter îl încărca sdravăn la prețul băuturii, pe semne ca să-și scoată pârleala din alte daraveri.

Treburile mergeau totuși bine și petrecerea își avea tâlcurile ei. Insuși părintele Grigorie Mafton grăbise slujba la biserică într'așa măsură de dragul ospățului, că bietul cantor abia se putu ține după dânsul cu cântările. Incaltea Țigăilă, clopotarul, a pățit-o rău de tot. Țigăilă era ca de obicei la locul lui, afară, lângă căpriorii de care atârnau clopotele. Cunoștea mersul slujbei după pipele de tutun pe care le sugea între începutul liturghiei și între axion. De data asta, socoteala se schimbase însă cu totul. Mântuind

pipele cele de cuviință, Țigăilă sta degeaba, necăjit, și aștepta să scoată ajutorul de cantor Bangălă capul pe fereastră spre a-i porunci: „Trage, mă!“ Dar Bangălă nu-și mai scotea capul, iar el nu trăgea clopotele fără poruncă.

— Oi fi greșit eu cu pipele, mormăia Țigăilă, umplându-și din nou luleaua cu mahorcă. Cât îs de bătrân, nu m'aș mira.

Atunci a ieșit în ușa bisericii părintele Grigorie, grăbit și neliniștit. Isprăvise slujba. Țigăilă încremeni în mirare. Ce căuta părintele Grigorie afară din biserică, când nici nu se trăseseră clopotele de axion?

„O fi o vedenie“, cugetă spăimântat clopotarul. Se întoarse într'o lature, stupind negru pe ciotul de cruce care se înălța ros de vremuri și de carii, ca o solie mută, din mormântul prăbușit, de alături. S'ar fi părut că omul din groapă stă cu mâna ridicată spre cer și arată că el e acolo dedesubt și așteaptă învierea care i s'a făgăduit pe când flămânzea robotind în viață. Nu care cumva să fie uitat în ceasul cel de apoi...

Povestind înainte întâmplările din Hălmaș, Toma Francu își amintea mai ales cum s'a sfârșit petrecerea. Masa din curte fusese întinsă pe pari. Deasupra parilor, scânduri, funduri de lăzi și tablouri mari din casa lui Iklody, înfățișând părinții, bunicii și străbunicii nobilului hălmășan, cu tot neamul bărbătesc și muieresc. Erau vreo zece-douăsprezece rame, cu fund de lemn, de pe care Bundoiu scosese sticla, punând-o în prăvălie la vânzare.

Fiecare om avea dinaintea sa o jumătate de rachiu și o jumătate de vin. De cum au mântuit rachiul, nu s'a mai putut înțelege om cu om, așa de tare s'au îmbătat. Toma lui Francu mărturisea că i-a cuprins pe toți un vârtej, cât nu mai știau care-i nevasta lui Bundoiu și care-i părintele Grigorie. Din pricina asta părintele a și pătimit, fiind pipăit cu nerușinare. Dac'au mâncat și au băut, au început să se certe. Vraștie se îngâmfa, arătând că el știe toate câte se fac și câte se desfac. Dintr'asta s'a luat în colți cu Mocanu, rău de tot. Acesta se socotea mai deștept. Asemenea și Cârstocea, dintre cei săraci, după ce făgăduise că va sta pe lângă domnu' Bundoiu, trăgând foloase, s'a trezit strigând cât îl lua gura, că lui să-i dea domnu' Henter hârtiile acolo, pe loc, în minuta aia, să se ducă să-și secere pământul. Urla că n'are ce mânca la iarnă. Așa,

isprăvindu-se băutura, Bundoiu a vestit cu putere că asta a fost cinstea domnului Henter, deci oamenii trebue să-i strige: vivat! Am strigat vivat — povestea Toma lui Frâncu în pădure — după care Bundoiu a vestit iarăși, că cine vrea să bea, el dă bucuros și pe datorie, fiind păcat să se gate așa curând o petrecere ca aceea.

Atunci s'a ridicat din capul mesei părintele Grigorie, având un ochi în lacrimi și altul în zâmbet, ca împărații din poveste. Potrivindu-și nasturii anteriului desfăcuți pe pântec, sfinția sa a întors răspuns domnului Bundoiu că poftește să săvârșească minunea dela Cana Galileii, prefăcând apa în vin. A poruncit să i se aducă îndată două ulcioare cu apă. Suflând asupra lor duh, apa se va preface în vin, iar poporul se va îndestula.

Bundoiu s'a supărat, pentru pricini pe care nu le-au înțeles în clipa aceea nici părintele Grigorie, nici poporul, doritor să vadă minunea și mai ales să-i cunoască foloasele. Blejdea nu ajunsese încă să-și facă „soma" — cum se zice între băutori — deci îi strigă părintelui Grigorie că mai bine să sufle duh asupra fântânii lui, încaltea să se pricopsească și el odată.

— Dau plată ca la sfeștanie, striga Blejdea cât îl ținea gura. Se găsiră alții să strige și mai tare, că dacă-i vorba că duhul părintelui preface apa în vin, apoi mai bine să sufle asupra Arieșului să se îndestuleze toată omenirea cât e țara și Ardealul.

— Am văzut prefăcându-se vinul în apă, se îndârjea însă Bundoiu, acoperind toate glasurile, dar apă în vin, nu. Lasă, părinte Grigorie, poveștile și dă drumul poporului... Vinul meu l-ați gustat... Cui îi place, să vie sus cu sticle...

Indată s'au îmbulzit hălmășenii cu sticlele la cârciumă. Bundoiu, cu nevasta, măsura băutura și scria în registru.... Văzând muierile ce se întâmplă și cum se bagă oamenii datori, au început să strige și să tragă de bărbați să se ducă acasă. Unii și-au bătut nevestele. Până la urmă, Blejdea, neputându-se înțelege cu Vraștie pe împărțeala lor de taină, i-a vârît acestuia briceagul în burtă, de l-au dus la spital cu trăsurica domnului Henter, ținându-și mațele în palme.

...Vasile Popa asculta povestirea lui Toma, lângă focul încins, între bușteni. Aflase unele vești mai de mult, după

ieşirea din închisoare, când i se pusese în vedere să plece din sat. Dar nu le ştia toate cu amănunţime, căci Anisia, nevastă-sa, avusese alte necazuri de spus.

— Zici că socoteala v'a ieşit pe dos? întrebă zâmbind amarnic.

Isaia, unul dintre tovarăşii nedespărţiţi ai lui Vasile Popa, tuşea rău, încălzindu-se când pe-o lature, când pe cealaltă, măcar că nu era cine ştie ce frig. Venise toamna, trecând lin spre rosturile ei, fără umezeală şi fără ploi prea multe. Peste zi cerul era senin, cu vreme potolită. Inlesnea trecerea la odihna de toamnă a pământului, fără sdruncinul tăriilor. S'ar fi părut că asemenea vreme nu dă şi nu ia nimic, atâta era de aşezată în albia liniştii. Fructele coapte se pârguiau, împlinindu-şi sorocul de viaţă fără a mai cere trunchiurilor suc. Gângănii ostenite de sbenguirea verii se târau încet, purtând povara sfârşitului apropiat. Vietăţi cu veleat care începea odată cu luna plină şi sfârşea când pământul îşi întorcea faţa cealaltă spre strălucirea ei de argint, se cufundau în unda veşniciei, ca să hrănească alte sbucniri de viaţă, poate mai tari, poate mai trainice. O putere dură şi dreaptă se îmbina în această prefacere, fără şovăire, fără vicleşug, fără oprire.

Toma lui Frâncu oftă obidit:

— Acu, tu ne poţi judeca, Vasile, zise încet întinzându-şi mâna după traistă. Ai stat la închisoare, iar noi am băut. Ai fost alungat din sat, iar noi forfoteam ca nebunii. Să ştii însă că ne-a judecat şi prostia din capul nostru...

— N'ar fi rău să ne alegem măcar cu atâta, făcu Vasile îndârjit. Spune-mi cum a fost cu socotelile...

— Apoi uite, Vasile, se răsuci Toma spre dânsul. In toamnă am primit dela Henter o parte din patru... Trei părţi le-a luat el.

— Aşa... In loc de una din trei, una din patru...

— Aşa, Vasile... După asta, a început povestea cu vânzarea. Eu am luat două jugăre şi jumătate, pe lângă garduri... Ştii unde...

— Ştiu.

— Dac'am luat două jugăre şi jumătate, m'am scris la Bundoiu pentru plug şi pentru gunoi... Să i le plătesc anu' ăsta în bucate...

— Nici să fi plouat grâu, n'ar fi ajuns, se minună întunecat Zosim Oană.

— Așa-i, Zosime, cum vă spun... Mai înainte ne-a încărcat însă cu câte două feldere de bucate de fiecare jugăr pentru hârtii și pentru timbre.

— Ptiu! scuipă Isaia în foc. Asta-i nemaipomenit.

— Stai, Isaio, se încălzi Toma. In primăvară, scrie-te iarăși la catastif pentru plug și pentru sămânță. Acu, am scos grâu cât am scos, am mai scos oleacă de orz, vreo trei saci de porumb, doar ce-s și două jugăre? Nu poate trăi o casă de oameni după ele. Mai întâi, n'ai vite să le lucri. Dacă ai vite, nu culegi atâta rod ca să te îndestulezi și tu, și ele... Oricum ai face, nu poți... Asta am văzut-o și am pătimit-o pe pielea mea...

Vasile Popa asculta îngândurat vorbele lui Toma.

— Nu se poate descurca omu' cu două-trei jugăre? întrebă încordându-se ușor.

— Neajutat de nimeni, nu se poate descurca, întări Toma cu tristețe. Sameni una, n'ai loc pentru alta. Ai vite, n'ai ce le da de mâncare. N'ai vite, te bagi dator pentru plug și nu iese socoteala! Inţeleg, dacă nu te-ar jefui cu catastifele și cu plata prețului... Mă mir că n'am văzut dinainte... Doar n'am crescut cu ochii legați...

— Vi s'au întunecat mințile, Tomo... făcu Vasile încet. Altminteri ați fi putut pricepe la vreme.

Toma lui Frâncu oftă iarăși și reîncepu povestea:

— A venit Bundoiu cu catastifu': „Atâtea feldere domnului Henter, pentru partea de preț, atâtea pentru hârtii, atâtea pentru dare la stat și la comună, altele pentru arat și pentru gunoi". Când a tras cu plaivasu' dedesubt, mi-au rămas și mie două feldere în cap. Nici măcar un sac. „Ce mă fac, oameni buni? am strigat. Unde-i munculița mea și a muierii, pe un an de zile? Ce să mănânc până'n toamna ailaltă?... Ce să semăn?" Am strigat eu, au strigat și alții... Unora le-au rămas câte trei feldere, altora una, altora niciuna, că se băgaseră datori la domnu' Bundoiu. E o zaveră în sat, de gândești că au dat turcii năvală în câmpul Hălmașului... Iacătă-l pe Bundoiu. „Nu mai strigați, mă! zice și se uită urît la noi. Gândiți-vă că v'ar fi bătut piatra, ori ar fi dat mana'n grâu... Câte și destule care se întâmplă. Lăsați gălăgia, să stăm de vorbă!" „Ce să mai stăm de vorbă? răcnim noi. Aicea se vede că suntem puși la pământ..."

Dintr'una într'alta, ne-a spus Bundoiu că ne dă la fiecare, împrumut, bucate, să ne ajungem până la anu'. Plătim dobândă și ne dă.

Isaia stupi din nou în jăratec, suduind. Sta cu gura căscată, rânjindu-se pe sub mustățile căzute. Vasile Popa se uita în jar, tăcând ca și cum ar fi fost de piatră.

Toma urmă a povesti:

— Mă! am zis eu către unii, să știți că ăștia își lucră moșia pe gratis, cu noi. Noi zicem c'am cumpărat pământ... Zicem și ne dăm la fund, ca niște smintiți ce suntem. Hârtiile-s făcute precum că nu devenim stăpâni decât după ce l-am plătit deplin. Așa-i? „Așa!" au răspuns ei. Apăi noi nu-l vom putea plăti cât va fi lumea lume... Toamna răspundem bucatele până la bob... Ce mâncăm, e datorie cu dobândă... O sută de ani nu ieșim din ea... Mă, am răcnit iarăși, să ne ducem să stricăm târgul! Să-și ia pământul și să ne ierte de datorie. Ce-am muncit am muncit, ce-am dat am dat... Iacătă, Vasile, așa a fost...

Vasile Popa clătină de câteva ori din cap. Isaia gemu cu greutate:

— Nu mi-am văzut muierea decât odată, făcu uitându-se și el în jăratec, în lumina căruia jucau închipuiri nedeslușite. Am ajuns pribegi de nouă hotare...

— Anisia când a fost mai pe urmă la tine? întrebă cu sfială Toma lui Frâncu pe Vasile Popa.

— Or fi vreo trei luni, răspunse mișcându-se pe locul său Vasile.

— Apoi, ți-o fi spus și ea destule, zise gânditor Toma... Ai fi aflat ca ți-a ieșit dreptatea ca untdelemnul... Acuma întreabă toți, ca oile împrăștiate: Unde-i Vasile să ne spuie o vorbă?

— Mi-a spus Anisia... Am înțeles că Henter a lucrat cu socoteală... Am priceput că ar vrea să știe dacă am de gând să mă'ntorc acasă. Ați muncit degeaba. Trebue să plătiți și dările...

— Ptiu, trăzni-i-ar câte trăznete-s pe lume! se necăji Zosim. Ce fac oamenii?

— Se întorc, câți pot, la lucru în parte, răspunse Toma încet. După ce ne-au apăsat cu frunțile în tină, Henter a sucit-o și a învârtit-o, că el aduce străini ca să-i lucreze înainte cu trei părți din patru, nu cu două din trei. Când

am auzit asta, am văzut negru înaintea ochilor... Am plecat din sat o grămadă de oameni... Ăilalţi lucră după cum plăteşte domnu' Henter...

Toma-şi coborî glasul şi se aplecă puţin înainte:

— Mă Vasile, drept să fie că-i răscoală'n România?

Vasile Popa-şi întoarse scurt privirea spre Toma:

— Drept, Tomo... După câte ai pătimit, ai pune acum mâna pe topor?

Toma lui Frâncu strânse din fălci cu putere. Parcă i-ar fi năvălit tot sângele în inimă. Era galben la obraz, iar ţepuşele din barbă i se sburliră ca la arici:

— Am rămas pe drumuri, Vasile, gemu cu dinţii încleştaţi. Is dator şi la bancă... Nevasta mi s'a betejit. Zice că i s'a adunat carnea în pântece ca un bolovan. Atâta s'a necăjit şi a plâns. In clipita asta-s gata să mă ridic... Văd că nici aici nu-i mai bine...

Isaia intră în vorbă. Cuvintele lui Toma-i încreţeau pielea.

— Bine nu poate fi nicăieri, făcu aspru. Ştii ce-i munca la pădure...

— Grofu' ăsta-i putred de bogat, adăugă Vasile Popa. Lucrăm ca la două sute cincizeci de inşi în pădure... Plata, cum o ştii. N'avem bani în veci...

— Uitam să vă spun — zise tresărind Toma — s'aude că Henter ar vrea să plece din sat. Bag seamă, vinde moşia unui doftor român... Unuia de-l chiamă Iancu Frăţilă... Te pomeneşti că se schimbă oleacă şi soarta noastră, acolo, în Hălmaş.

— Se schimbă pe dracu'! făcu obosit Zosim Oană. Iar tragi nădejde?

Vasile Popa se ridică aţâţat într'un cot:

— Ai auzit tu că-şi vinde Henter moşia?

— Auzit, cum să n'aud, întări Toma.A spus-o chiar Bundoiu, care cam cârneşte din nas... Dacă vinde Henter moşia, cată să plece şi el...

— Zici că o cumpără un doftor? Român? întrebă cu aceeaşi curiozitate Vasile Popa.

— ...Aşa-i vorba... Când am auzit mai întâi, am stat pe gânduri... Să plec, ori să aştept. Că, zic, dacă vine un român, te pomeneşti că are altă inimă.. Dar ce să fac

până'n primăvară? N'am de nici unele... Așa, am plecat... Cuget că mă vor lua și pe mine aici...

— De luat, te-or lua, murmură Vasile Popa. Numai cât ai să 'nduri foame și frig...

— Cu astea-s învățat, răspunse Toma. Aș vrea să-i trimit nevestii câte ceva...

— Apoi, îi poți trimite la opt zloți pe lună...

— Opt zloți? se uimi necăjit Toma.

— Tu cât credeai?

— Gândeam că măcar douăzeci și cinci...

Isaia clătină din cap ca trezit dintr'o visare scurtă:

— Zici că vine un doftor român la Hălmaș? Tu ce spui de asta, Vasile? întrebă tulburat.

Vasile Popa tăcu o vreme, cu ochii ațintiți la foc. Nu-și deslipi privirea de pe strălucirea încinsă a grămezii de jar.

— Zic că-i tot un drac, Isaio! răspunse într'un târziu, cu glas adânc. Bundoiu tot român se chiamă a fi. Iar de ticălos e la fel de ticălos ca și Henter, ca și Iklody. Iarăși zic că Iklody era ungur... Ați văzut cum s'a purtat cu ungurii...

Liniștea nopții învăluia în neclintire grea pădurea de brazi uriași, în marginea căreia povesteau hălmășenii. Flăcările se ridicau iuți și înalte, luminând trunchiurile groase dimprejur, care stăteau de strajă. O sută de brazi: o casă... O avere... Iar groful avea mii și mii...

— L-ai văzut pe Ionuț? întrebă Vasile dintr'odată.

— L-am văzut, cum să nu-l văd, Vasile, răspunse Toma cu un fel de necaz. Umblă cu popa 'ncoace și 'ncolo... Ne-am minunat ce l-a apucat pe părintele Grigorie să-l ia la căldărușă... Chiar pe băiatul tău. Pe Ionuț...

Vasile avu un zâmbet rău:

— Mi-a spus Anisia toate, făcu întunecat. A înțeles că preoteasa vrea să mă 'mbuneze... Se gândește că odată și odată tot mă 'ntorc în sat...

— A dracului poamă, stupi din strungăreață Toma, de-a-dreptul în jar... I-au lucrat câțiva inși părintelui pământul pe degeaba. Il poartă și pe Ionuț, ba la câmp, ba la alte treburi.

— Știu, zise Vasile. Știu toate... Ii mănâncă și simbria care ar trebui să i-o dea... Mă gândesc, Tomo, ca să'nvețe copilul carte, cum o putea... Vreau să-mi citească mie din

cărţi, ce fel şi cum merge lumea... Unde-i dreptatea şi la cine trebue să ne ducem după ea... Il iau cu mine: hai, fecioru' tatii, să ne ducem... Tăiem viaţa'n două: ori aşa, ori aşa...

Oamenii tăcură. Lumina flăcărilor juca pe obrazurile lor încremenite, ca o mângâiere. Gândurile se amestecară cu văpaia.

Cele neînsemnate se prefăcură în cenuşă, cele crâncene se căliră... Vorbiseră destul, ca alegerea asta să se facă fără prea multă greutate.

CAPITOLUL IX

Este fără îndoială de mirare că Ionuț, băiatul lui Vasile Popa, a fost luat în slujbă de către părintele Grigorie, după ce Vasile plecase din sat cu traista și toiagul, pribegind în căutare de lucru. Apa și focul nu se pot împreuna, soarele și întunericul se alungă unul pe altul. Părintele Grigorie clocea simțăminte de vrăjmășie împotriva lui Vasile Popa, care-și înălțase capul înfruntându-l pe sfinția sa și strigând vorbe de hulă înaintea domnului Henter. Ba încă dase și năvală asupra hambarelor dela curte. Dar, viața e schimbătoare și unele măriri deosebit de trecătoare. Părintele din Hălmaș nu veghea de unul singur asupra cinstitei sale bărbi, ci avea lângă dânsul o soție înțeleaptă, care adulmeca schimbările și valurile trecătoare ale lumii, ca o vulpe înzestrată din plin cu darul vânătorii de iepuri.

Copilul lui Vasile Popa avea aproape opt ani, când a trecut la căldărușa domnului părinte, căruia-i făcea slujbă de clopotar și de ajutor în umblările sale. Biserica din Hălmaș era mică. Se ridica din bârne, în marginea unei râpe, având deasupra turn țuguiat de șindrilă. Negreșit, fusese meșter mare omul care o înciocălase cu o sută de ani în urmă. Asta se vedea mai ales după brâul de lemn, împletit ca o frânghie groasă în jurul bisericii. Adevărat că despre partea turnului se ivise dela început necaz și împiedicare. Turnul era atât de îngust, cât n'a fost chip să cuprindă nici măcar unul dintre cele două clopote mărunte, care supărau pe părintele Grigorie cu dangătul lor pițigăiat. Mai ales se uita sfinția sa strâmb la îngropăciuni,

când se uscau lacrimile pe ochii celor de față, îndată ce începeau a se auzi clopotele.

— Intr'alte părți, doar că încep să bată limbile clopotelor, și îndată oamenii, mai ales muierile, cad în tânguire de mai mare jalea, făcea părintele Grigorie mâhnit. La noi, parcă se izbesc berbecii cu zurgălăi la gât, în capete. Trebuește să mă căznesc eu să fac lumea să plângă...

Clopotele atârnau pe niște căpriori, lângă intrarea în bisericuță. Lasă că nici sfântul lăcaș nu se arăta vrednic de un preot ca sfinția sa. Ușa dela intrare era joasă, așa că nu puteai pătrunde înăuntru decât aplecat. Unii credincioși, copleșiți de necazuri, uitau adeseori că nu trebue să pășească fără grijă în casa domnului și se păleau cu frunțile, ca orbii. După lovitură începeau numaidecât să suduie de stele, ca niște păgâni. In vremea asta părintele se bucura: „Dumnezeu nu bate cu bâta!" mormăia în sinea lui.

Clopotarul cel bătrân, Aron Țigăilă, trăsese o viață întreagă pe dracul de coadă cu amândouă mâinile, iar în vremea slujbei, amândouă clopotele cu o singură mână. Se așeza pe butuc, lângă căpriori, și sugea tutun din lulea. Cu dreapta trăgea de frânghii, aplecându-se mereu, ca să nu istovească prea mult din puterea brațului. In biserică era loc puțin. Cei care încăpeau ajungeau cu nasurile de-a-dreptul în iconostas, slobozind năduf și aburind icoanele. Părintele ieșea pe ușa altarului în dungă, scoțând umărul ca să dea binecuvântarea, apoi se întorcea mânios și trăgea dintr'o smucitură perdeaua veche, făcută ferfeniță de ani și smucituri.

Intr'o vreme, avusese ambiția să ridice biserică nouă.

— Fața satului e sfântul lăcaș, a zis către credincioși. Știu că sânteți săraci... Dar cum vreți să coboare asupra voastră harul lui dumnezeu, dacă nu-i dați cinstire într'o biserică arătoasă?

Muierile bătrâne se uitau năuce înaintea lor, oftând și amărându-se. Le-ar fi plăcut o biserică largă, să poată sta ceasuri întregi, să mai schimbe o vorbă, să se mai adune de acasă, din gurile nurorilor. Dar unii zăpăciți de bărbați — că mai bine nu le-or zice — se înfruntau cu părintele, scoțând din gurile lor măscări, să-ți faci cruce nu altceva.

— Noi credem că mai întâi să vie harul. După har vine și biserica, ziceau acei oameni nesocotiți.

— Ba nu — se oțăra părintele — întâi cazna, apoi bucuria. Faceți biserică nouă și veți vedea...

Bărbații se jâmbau într'o lature:

— Las'o așa, părinte. Pentru cât avem noi dela dumnezeu e bună și asta...

Auzind odată, auzind de zece ori asemenea vorbe, părintele se scârbi, lăsându-se păgubaș.

Intr'o bună zi, Aron Țigăilă, clopotarul, se răsturnă de pe butuc cu pipa'n gură și cu frânghiile între degete, căzând la pământ fără suflare.

Clopotele bătură în dungă, dând glas spăimântat. Se adunară împrejur câțiva bătrâni și-l ridicară pe Țigăilă, strigând care mai de care: „Scoală-te, mă Aroane!" Aron nu le dete ascultare, ci rămase în adormire. Ii desfăcură deci frânghiile dintre degete, iar clopotele veniră la loc, slobozind iarăși sunet de spaimă. Luleaua lui Țigăilă căzuse alături și fumega ca o ulcică cu tămâie, la căpătâi. Imprejur era paragină și tristețe — parcă mai cenușie și mai afundă decât înainte de vremea când domnul Henter Bertalan căpătuise plugarii, vânzându-le pământ fără bani.

Biserica se afla în seama femeilor bătrâne și a câtorva moșnegi. Oamenii în putere nu mai intrau în ea cu lunile. Hălmașul se golise parcă de viață. Sufla vânt pustiu pe uliți și toate se învăluiau în pulberea singurătății. Părintele Grigorie luase în parte, cu învoială destul de priincioasă, zece jugăre din pământul domnului Henter Bertalan și asta-i aducea oarecare mângâiere în mâhnirile sale de păstor sufletesc, cu turma împrăștiată.

Sfătuit la timp de preoteasă, nu s'a vârît la cumpărat, măcar că ar fi poftit grozav să ajungă la o treaptă mai înaltă de avere. Dar preoteasa i-a 'nchis gura cu o vorbă: „Cum îți închipui tu că l-a apucat pe cămătarul ăsta milostenia, să dea pământ așa pe gratis, la toți nebunii? Aicea-i vicleșugul dracului! Am să-i dau eu de căpătâi! Ia pământ in parte, și-l lucrăm cu doi-trei prăpădiți, de aici, din sat!"

Treburile bisericii au căzut deci undeva, departe, la fund, sfinția sa hărnicindu-se cu câțiva amărîți desculți, tocmiți pe mâncare, să facă gospodărie cu folos. Din pri-

cina asta, când s'a răsturnat Ţigăilă din slujba de pe butuc, părintele Grigorie a chibzuit că n'are pentru cine să mai tocmească clopotar ca lumea. Propuse deci oamenilor din consiliul parohial — vreo şase bărbaţi care ţineau şedinţă în bucătăria preotului, jâmbându-se toată vremea să vadă de unde vine mirosul de plăcinte — să fie lăsate treburile clopotniţei în sarcina sa. „Voi folosi cele şaizeci de coroane puse în buget pentru clopotar, ajutând copiii de oameni sărmani", a zis sfinţia sa. „Chem azi pe unul, mâine pe altul şi le dau un ban. Se înţelege că suma o ridic eu", a adăugat uitându-se destul de urît, pe sub sprâncenele stufoase, la epitropi. Aceştia pricepură că nu vor vedea din cele şaizeci de coroane nici măcar o piţulă [1] să-şi ia un pachet de tutun. Le era prin urmare egal cine va trage clopotele şi cine va pune jar în cădelniţă. Părăsind „sala de şedinţe", cei şase hălmăşeni duseră cu ei dorul plăcintelor, slobozind pe sub mustăţi cuvinte de ocară şi sudălmi îndesate la adresa părintelui Grigorie.

Doamna preoteasă era femeie deosebit de isteaţă. Cunoştea treburile slujbei şi ale parohiei mai bine aproape ca însuşi sfinţia sa, preotul. In orice caz nu se putea face nimic fără ştirea şi încuviinţarea dumneaei.

— Ştii că am isprăvit bine treaba cu clopotarul, a mormăit părintele Grigorie către dânsa, după şedinţă.

— Ştiu, i-a răspuns oarecum înţepat preoteasa. Dacă-ţi pune cineva înainte fânul, îl mănânci singur...

— Bine, bine, făcu moale preotul, având teamă de harţă. Vorba este, te-ai gândit pe cine să iau?

— M'am gândit!... Cum să nu mă gândesc?! se avântă soţia sfinţiei sale, deschizând izvor nesecat de vorbe. Dacă nu m'oi gândi eu, cine să se gândească în casa asta? Il iei pe băiatul lui Vasile Popa...

— Cele zece jugăre de pământ le-am dobândit totuşi după capul meu, cercă părintele Grigorie să-şi afle dreptatea. Apoi se holbă uimit: Tocmai la băiatul lui Vasile Popa te-ai oprit? Mă mir adânc...

Preoteasa nu-l lăsă însă din cleşte:

— Nu te mira atâta şi mai ales nu adânc... Cele zece jugăre le-ai dobândit pentrucă Henter şi Bundoiu au vrut să te aibă alături... Dacă era după tine. te'nfundai lacom

[1] Piţulă — monetă măruntă din acele vremuri (N.A.).

în datorii până'n gât... Eu aş fi pus mâna pe douăzeci de jugăre. Tot în parte. Ce mi-s trei blide de zeamă, ce mi-s şase... Văd că ăştia care i-am luat la lucru fac treabă destul de bună şi nu ne costă mai nimic. De ce te pui împotriva băiatului aceluia? se încruntă la preot.

— De ce mă pui împotrivă?... De ce mă pui împotrivă? se miră cu gesturi largi părintele Grigorie. Mă pui, de bună seamă că mă pui. Vrei să încălzesc la sân pui de şarpe? Nu ţii seama că Vasile Popa mi-e vrăjmaş de moarte? Nu te gândeşti că m'a înfruntat pe mine, om ce mă aflu? Nu ţi-e lehamite de câtă zarvă a făcut în sat?

Preoteasa îşi privi bărbatul cu un fel de dispreţ, care-l scotea din sărite pe părintele Grigorie. Ii venea uneori sfinţiei sale să dea cu pumnul în geam, ca să simtă plăcerea că farmă ceva.

— Tocmai d'aia m'am gândit să-l iei, fiindcă tată-său ţi-e vrăjmaş! răspunse preoteasa ascuţit. Dac'ai avea minte, câtă barbă, ai pricepe şi tu... Cine te vede la chip ar crede că eşti deştept ca Andrei Şaguna. Are Şaguna o poză în călindar de cugeţi că-i Osman Paşa!

— Acela a fost mitropolit şi baron, interveni preotul cu importanţă. Nu mă semui cu el...

— De bună seamă c'a fost baron, se întărâtă preoteasa. Era prieten cu împăratul şi cu grofii. Nu ca tine, cu pârliţi ca Bundoiu...

— Pogoanele-s bune şi dela pârliţi ca Bundoiu, înfruntă părintele concepţiile aristocratice ale nevestei-si. Văd că mă zăpăceşti cu de toate câte-ţi trec prin minte. Spune-mi mai bine cum ai ajuns să te gândeşti la băiatul acela?...

Preoteasa se aşeză pe scaun, punându-şi mâinile pe masă. Mâinile erau plinuţe şi destul de frumoase. Părintele Grigorie se uită cu coada ochiului la ele. Câtă pătimire, ca să le aibă în preajma sa...

— Ascultă — făcu dânsa cu glasul coborît — mie-mi spunea tata lucruri chibzuite, ca un om cuminte ce era... Eu sunt fată crescută... Dacă n'am avut noroc, n'am avut... Ai avut tu parte de noroc că te-am luat...

Preotul oftă şi-şi mângâie barba, îndoindu-se în sinea sa de asemenea noroc. Oare toate muierile frumoase or fi rele ca asta?

— Omul înțelept își apropie dușmanii, zicea bietul tata, dumnezeu să-l ierte.

Doamna preoteasă lăcrimă scurt și prompt; după care-și reveni îndată:

— Regele Carol dela București l-a făcut aghiotant pe gheneralul Candiano Popescu... Inţelegi tu? Imi spunea mie tata. L-a luat lângă sine pe ofițerul care a fost capul revoluției dela Ploești și care a vrut să facă republică... I-a întins ciolanul, iar republica s'a dus la fund. Deasupra au rămas regele și Candiano Popescu... Eu n'am înțeles la început, cum nu înțelegi tu acuma. Numai cât eu eram copil, pe când tu ești coșcogeamite bărbățoiu'. Vrei să duci de nas un sat întreg... Că pe mine știu că nu mă duci... Pune belciug cui îi pofti. Mie n'ai să-mi pui...

— Bine, femeie — îi sări preotului țâfna, cercând cu întârziere mare să-și refacă prestigiul — văd c'ai luat-o razna și mă încurci în lucruri care nu se pot împerechea între ele... Ce am eu a face cu barba lui Andrei Şaguna? Ce am eu cu Osman Pașa, ori cu revoluția?... Eu te-am întrebat de ce vrei să-mi dai într'ajutor tocmai pe băiatul vrăjmașului meu?... Ce va zice lumea? La asta să-mi răspunzi! Mie nu-mi plătesc slujbe nici regele Carol, nici cei dela Ploești. Eu trăesc aici și mă sfiesc...

— Ba să nu te sfiești deloc, sări preoteasa în picioare, lovind cu palma în masă. Mai bine să-ți deschizi capul... Văd că cu tine nu se poate vorbi în pilde înalte, cum era obiceiul la noi acasă. Este Vasile Popa dușmanul tău? De bună seamă că este! Dar e' e dus din sat, la dracu'n praznic. Muierea lui stă'n cocioabă și se necăjește... Nu-i ajunge în veac ce-i trimite omul ei. Domnul Henter nu mai dă pe aici, ca să te rușinezi de el... Bundoiu se cară azi, mâne la oraș... Vede oricine că se sparge gașca... Așa că eu am vorbit cu Anisia...

Ai vorbit cu Anisia? Se cruci preotul.

— Am vorbit. De bună seamă c'am vorbit, se rățoi doamna preoteasă. I-am lăudat copilul fel și chip. Nu se află pe lume muiere să nu-i tremure inima auzind laudă despre copilul ei.

— Diavoliță! exclamă părintele Grigorie, din ce în ce mai uimit.

— Păi da, diavoliță, protestă mânioasă femeia. Anisia s'a muiat îndată, din vrăjmașă ce era... Să lași copilul la părintele, i-am zis. Toată lumea vorbește că-i deștept și are glas. Câștigă și el un bănișor... Te pomenești că învață și carte. S'o fi văzut pe Anisia ce ochi a făcut când a auzit de carte... Să învețe copilul ei carte!

— Și de ce ai făcut isprava asta? întrebă mohorît preotul.

— Pentrucă are să vie vremea să se întoarcă tat-su în sat, îl lovi preoteasa cu o ploaie de vorbe în obraz. Anisia-i femeie bărbată și nu-mi place s'o știu dușmană. Dacă vine Vasile acasă și află că i-ai ajutat copilul, cată să se rușineze și nu se mai leagă de tine. Pricepi acum? Când ai oameni potrivnici în față, cearcă și-i apropie, dându-le foloase... Mai ales pe cei colțoși. Asta ar fi vremea s'o ști. Apoi, în ziua când îți vine bine la mână și ești sigur că-i poți doborî, doboară-i... Dar pân' atunci...

— Cât ești de deșteaptă, ai fi putut spune asemenea înțelepciuni mai de mult, făcu preotul cu arțag.

— Toate la vremea lor... se învolbură iarăși cucoana preoteasă. Trebue să deschizi ochii, să vezi când bate ceas potrivit. Asta e...

Părintele se uita destul de necăjit înaintea sa. Il rodea o îndoială. Avea parcă teamă s'o spună.

— Ei, ce te holbezi așa? Văd că ai grăunțe 'n gușe. Dă-le drumul!

— Dacă-i număr cele șaizeci de coroane băiatului lui Vasile Popa, n'am făcut nimic, clătină preotul din cap, nemulțămit. Atunci mai bine iau om în putere și m'ajut cu el...

— Mă gândesc dacă nu cumva ți se întunecă uneori capul din pricina câlților ce-i ai deasupra, se înverșună preoteasa. Păi bine, omule, ți-am spus eu să-i numeri șaizeci de coaroane? Când am spus eu asta? N'am vorbit cu tine să-i pui în mână celui pe care-l vei lua câte o pițulă de zece creițari, de fiecare slujbă? Nu ne-am înțeles să-i dai la cununii și la îngropăciuni câte două pițule?

Preotul se rânji în barbă:

— Ăsta-i ajutor?

— Pentru ei e destul, îl fulgeră preoteasa. Lacom ești, de-ai mânca și cămașa lui dumnezeu, da' pricepere, vânt! Il aduci pe băiat aici la mine. Mai face una, mai face alta și-l iau eu cu binișorul... Așa! Du-te acum și înțelege-te cu Anisia... Vorbe muiate'n untdelemn cunoști destule... Numai eu știu că nu-i nimica în ele. Fă cum am zis!

CAPITOLUL X

Nu târzie vreme după ce Ionuț al lui Vasile Popa și al Anisiei intrase în slujbă pe lângă părintele Grigorie, s'a vestit în Hălmaș că vine învățător și oamenii vor avea școală. Cei dintâi care s'au mirat de asemenea vestire au fost însuși părintele Grigorie și notarul Cădariu, adică fruntașii satului. Făcuseră ei unele hârtii cu ani în urmă, dar văzând că nu vine răspuns, s'au mulțămit cu atâta, arătând poporului, care le da zor, cum că despre partea lor s'au ostenit destul.

Adevărat că socoteala asta cu școala și cu învățătorul aducea griji conducătorilor Hălmașului.

— E ușor să zici: „Am aprobat“, se necăjea părintele Grigorie. Dar unde-i lăcașul potrivit ca să vâri școala într'însul? Și ce te faci cu leafa învățătorului? Văd că ajutorul de stat e numai până la jumătate din salar! Cine-i dă jumătatea cealaltă?

Notarul Cădariu zâmbea cu viclenie. Ințelegea că părintele e supărat adânc. Nu care cumva se vor trezi iarăși unii să-i ceară sfinției sale să mai lase din costițele afumate și din miertele de mălai, în folosul dascălului... Te miri ce mai iese și din treaba asta...

Ionuț Popa își făcea slujba înainte fără sminteală. La început se veselea stând acasă în curte, ca pe ace, și așteptând să audă glasul părintelui ori al lui Bangălă, ajutorul de cantor, strigând peste gard: „Mă, Ionuț! Meri și trage de trei ori! Facem slujbă!“ Sărea îndată și o lua fuga spre țintirim, în mijlocul căruia se înălța, ca o săgeată cenușie, turnul bisericii. Mai târziu însă, când cei-

lalți copii se tăvăleau jucându-se prin iarba țintirimului și când începură a-l necăji, strigându-i în batjocură:

„Sună clopotele'n dungă,
Trage, Ioane, mână lungă".

Ionuț căzu în întristare și rușine. Cât ținea liturghia, nu se putea mișca de lângă frânghii, decât în două rânduri, ca să împrospăteze jarul din cădelniță. Venea la o vreme Bangălă și bătea toaca. Atunci Ionuț trăgea clopotele întâia oară. După asta, rămânea singur, sub privirile șterse ale babelor, care, neîncăpând în biserică, se așezau pe margini, povestind ca la șezătoare. Când venea iarăși sorocul clopotelor, Bangălă își scotea capul pe ferestruica de lângă strana cantorului și striga: „Trage, mă!" Avea Bangălă un cap stufos cu părul vâlvoi, care făcea spaimă. Babele se ridicau înțepenite de mijloc și-și făceau cruce, bolborosind, apoi se așezau la locul lor, reîncepând povestea. După slujbă, Ionuț primea pițula și se întorcea acasă, cu un simțământ de sfială.

Anisia se ducea rar la biserică. Il cerceta din ochi la întoarcere și-l întreba zâmbind:

—Cum a fost, Ionuț?

Băiatul îi vedea ochii și simțea înduioșare. Ochii maică-si erau frumoși și triști. Dar știau să arate dragoste mare, tristă și ea, de o dulceață fără seamăn, în care copilul se primenea ca într'o baie de rouă. Se umplea de mângâiere și-și vâra capul sub brațul Anisiei:

— A fost bine, mamă, zicea arătându-se bucuros. Uite ici pițula...

— Te-a chemat părintele să înveți carte? îl întreba îndată după asta Anisia, ieșind din tristețe. Gândul că băiatul va cunoaște învățătură o înviora și-i da puteri noi.

— Astăzi... nu m'a chemat, mamă. Nu știu de ce mă chiamă atât de rar... Măcar că... eu am început să cunosc literele...

Anisia se încrunta:

— Bine, Ionuț... Hai și 'mbucă ceva... Mă duc eu să vorbesc cu părintele...

In acea vreme, Ionuț Popa începuse a se descurca oarecum la cetit. Adevărat că despre partea părintelui Grigo-

rie ar fi rămas neștiutor, deoarece sfinția sa, fiind încărcat cu treburi, nu-și putea rupe vreme să-l învețe. Când se ducea la dânsul Anisia, sfredelindu-l neplăcut cu ochii, părintele își încrețea fruntea și vorbea pe jumătate supărat, pe jumătate foindu-se îngâmfat:

— Invățătura de carte nu merge cum crezi dumneata, Anisio, zicea ocolind privirea femeii. Cugeți dumneata că cetitul e ca trasul clopotelor? Pui mâna pe frânghii și tragi? Apoi atuncea Țigăilă se chiamă că a fost om cu știință înaltă, cât a tras de ele...

Anisia stăruia însă, într'un fel strâns:

— Domnule părinte, eu cer să rămânem la învoiala care am făcut-o. Să-mi înveți băiatul carte. Altfel, îl iau acasă. Plată nu-i dai, carte nu-l înveți... Trebue să-i scriu lui Vasile...

Auzind odată doamna preoteasă din odaia cealaltă de Vasile, a intrat numaidecât, ca din întâmplare, și s'a mirat subțire:

— Dumneata ești, Anisio? Imi pare bine c'ai venit la noi... Ce face Vasile?

Anisia a întors preotesei răspuns potrivit:

— Uite, doamnă preoteasă, am venit pentru Ionuț... Să dea oleacă de zor domnu' părinte cu cartea... Mă întreabă mereu Vasile: ce și cum... Zice că tare s'ar bucura dac'ar găsi copilul buchisind...

— Dar Vasile se 'ntoarce? a cercat preoteasa.

— Acum, dacă intră alt stăpân la moșie, eu aș zice să se'ntoarcă. Nu știu cum se va gândi el. Dreptu-i, doamnă preoteasă, că vine un domn român la curte?

Soția părintelui Grigorie îl și fulgerase pe sfinția sa cu un ochi care spunea: Auzi, deșteptule? Se'ntoarce Vasile...

— Așa știu, că vine cineva negreșit... Domnu' Henter pleacă, întări doamna preoteasă cu zâmbet chinuit.

Părintele se amestecă după obiceiul lui, ca să-și dea importanță:

— Vine domnul doctor Iancu Frățilă...

După asemenea convorbire, a urmat, se înțelege, mai întâi judecata doamnei preotese asupra soțului ei, slab de gură:

— De ce te-ai băgat ca musca'n lapte, să spui că vine Frăţilă? De ce nu-i fi tăcând, când mă aflu eu de faţă? l-a mustrat învolburată. Aşa te-am pomenit... Parcă eşti ăla, Găluşcă, ori cum dracu-l chiamă, de se trezeşte în consiliul parohial: „Nu mă'nvoiesc — mă'nvoiesc", aşa din senin. Nici vorbă nu-i de'nvoială, ori de ne 'nvoială, dar el mugeşte ce ştie...

Părintele Grigorie era ofensat:

— Mai întâi, nu eu sunt musca'n lapte, ci tu... Eu vorbeam, iar tu te-ai băgat peste mine... Sunt laptele...

— Sarbăd, n'am ce zice, îl domoli preoteasa. Văd că nu pricepi cum trebue să iei oamenii... Dacă ştii ceva şi bagi de seamă că tremură să afle şi ei, dă-le ştiinţa picătură cu picătură... Lasă-i să creadă că ştii mai multe decât ştii... Ehei, dacă eram eu popă...

— Apage satana! [1] se spăimântă părintele.

— Satană, nesatană, aşa e cum zic... Anisia trebue să creadă că tu eşti prieten cu Frăţilă. Că faci şi desfaci cu el.... Inţelegi? Şi mai vezi oleacă de băiatul ăsta.... N'ai să te prăpădeşti dacă-l încurci acolo, un ceas-două. Să înţeleagă mumă-sa că te-ai apucat de treabă... Fă cum zic...

Hotărîrile doamnei preotese, având caracterul sentinţelor definitive, trebuiau executate îndată. Părintele îşi petrecu deci un ceas pe săptămână înjurând pe Ionuţ, trântind cartea ici-colo, minunându-se de asemenea cap întunecat şi mai cârpindu-i câte o palmă. Intr'o bună zi, băiatul nu mai veni. Doamna preoteasă se certă atunci rău cu părintele Grigorie. Neliniştită cum era, aflase chiar în seara aceea pricina. Ionuţ învăţa carte singur.

— Auzi, deşteptule? se năpusti asupra sfinţiei sale, stând cu picioarele puţin desfăcute, ca domnul strajameşter Bundoiu, în faţa oamenilor. Anisia zice că băiatul ei învaţă singur să scrie... Că n'ai făcut decât să-l ocărăşti şi să-l baţi...

— Cum învaţă singur? protestă cu demnitate jignită părintele. Ai mai auzit una ca asta? Crezi că învăţătura e ca lădiţa aceia din gara Turda, să bagi crăiţarul şi să scoţi bomboana? Am avut vai şi trudă cu el, cât nici nu m'am gândit... E greu de cap. De unde să aibă într'însul

[1] Apage satana — piei satano (N. A.)

altceva afară de întuneric? Eu l-am învățat buchile alfabetului...

— Lasă-mă în pace cu filosofiile tale, strigă preoteasa. Am auzit eu cum îl învățai... Dacă-i vorba de capete grele, apoi degeaba te fudulești că tată-tău a fost deștept... O fi fost... Se vede ce a ieșit dintr'însul... Băiatul a învățat cântări pe de rost, dela maică-sa. A luat apoi cartea și a zis „Frunză verde", căutând literele una câte una. Pe „F", pe „r", pe „u"... Așa spunea Anisia.

— O fi spunând... Dar eu l-am învățat să le cunoască.

— N'ei fi zicând c'ai învățat-o tu și pe Anisia ?

— Știe și ea să citească? se miră preotul oarecum indignat.

— De bună seamă că știe... Spun femeile din sat că învață la rând cu băiatul. Acum așteaptă-l pe Vasile Popa. Are să-ți mulțumească...

— Tu m'ai băgat și în bucluclul ăsta ! se răsvrăti preotul. Tu mă bagi în toate...

— Ți-aș spune eu una acuma, de ți-ar ajunge ! pufni soția părintelui, ieșind și trântind ușa de se cutremurară pereții.

Intr'o bună după amiază căzu apoi în Hălmaș învățătorul Teofil Medrea. Il măsurară, unii și alții, cum trecea pe uliță, cu toiagul în mână.

După rânduiala din acele vremuri, preotul era președintele comitetului școlar, așa că învățătorul înștiințase prin scrisoare oficiul parohial că sosește în cutare zi.

De cum îl zări pe fereastră, părintele tresări și se întunecă la chip.

— Vine dascălul ! se întoarse speriat spre preoteasă.

Aceasta se vântură în clipă la fereastră :

— De unde știi că-i dascălul ?

— Păi nu-l vezi ? se miră preotul, socotind că înfățișarea lui Teofil nu mai putea da naștere la nicio îndoială.

Atunci auziră ciocănitură în ușă. Preoteasa făcu semn energic părintelui Grigorie, încruntându-se. Având între dânșii experiență îndelungată în acest limbaj de taină, părintele se cumpăni spre bucătărie, tuși cu autoritate și dete răspuns :

— Intră !

Teofil Medrea era obosit. Păşi în casă serios şi rezervat. Părintele Grigorie, împreună cu preoteasa sfinţiei sale, aveau dulceaţă în obraz şi în priviri, părând a-i oferi un adevărat liman. Medrea lepădă toiagul lângă uşă şi spuse cele de cuviinţă în asemenea împrejurare.

— Ei, bată-te norocul să te bată, domnule învăţător, îl întâmpină părintele cu prietenie. Va să zică ai venit... Unde ţi-ai lăsat lucrurile ?

Teofil Medrea răspunse liniştit :

— Eu şi cu mine e tot ce am pe lume. Umblu ca melcul: îmi port avuţia în spinare.

Părintele întoarse în fulger un ochi spre preoteasă. Cerea instrucţiuni. Consoarta sfinţiei sale surâse galben şi coborî îndată interesul faţă de pribeag. Impinse un scaun spre Teofil, acolo, în bucătărie, şi-l pofti să şadă. Preotul înţelese că oaspetele e din categoria pe care doamna preoteasă o definea scurt : golan.

— Ai fi flămând, făcu soţia preotului, cam în doi peri. De unde vii ?

— Acum viu dela gară... Din Buru. In cinci ceasuri am ajuns..

— N'ai găsit nicio căruţă pe drum ? intră în vorbă părintele, ca să facă faţă împrejurărilor.

— Ba da... răspunse iarăşi Teofil. Am întâlnit una, dar se ducea la Buru...

„Mai are zor şi de glume", se gândi preoteasa plictisită.

— L'am întrebat: „E departe Hălmaşul, moşule?" „Ia, până tragi o lulea de tutun" — m'a desluşit. „Atunci, e aproape!" m'am veselit eu, ne prea dându-i crezare. N'am greşit !

— Un pic de slănină mănânci? întreabă acum doamna preoteasă, chibzuind că trebue să treacă şi peste neplăcerea asta.

Medrea era grozav de flămând. Inţelese însă că poftirea nu era sinceră.

— Mulţumesc...

— Va să zică vrei? constată, oftând uşor preoteasa.

Teofil îi aruncă o privire mirată. Dar n'am zis că nu vreau, spunea această privire.

— Atunci să-ţi fac nişte jumări...

— Nu, doamnă preoteasă, protestă de data asta hotărît Medrea. Nu vă osteniţi pentru mine...

Preoteasa acceptă cu grăbire declaraţiile oaspetelui şi, după ce mai înşiră două-trei feluri de mâncare, curmă ofertele:

— Cu dumneata n'o scot la capăt nicicum! zise resemnându-se. Slănină nu vrei, jumări nu vrei, brânza nu ţi-o fi plăcând. Ce să-ţi fac? Unde ai să locueşti?

Teofil Medrea îşi dete seama că cel dintâi popas în Hălmaş îi înfăţişează viaţa în aceeaşi culoare pe care o cunoştea din copilărie. Nu-i scăpase din vedere schimbarea de atitudine a preotului şi a preotesei din clipa când le mărturisise că n'are nimic decât toiagul...

— Tocmai pentru asta venisem, vorbi îngheţat. Vream să întreb pe domnul părinte, ca preşedinte al comitetului şcolar, dacă ştie vreo gazdă... Apoi, cu localul şcolii... Acum, mă duc însă să caut eu undeva adăpost. Voi reveni mâine pentru treburile cu şcoala.

Se ridică, dând să plece. Părintele Grigorie era încurcat. Parcă simţea oleacă de ruşine. Prea trecuse preoteasa marginile...

— Drept să-ţi spun, e cam greu, se încurcă în vorbe... Ştii, aicea e o moşie... Se schimbă stăpânul, oamenii se duc şi vin... Un fel de Vavilon. Să mă mai gândesc puţin...

— Lăsaţi, domnule părinte, interveni Teofil luându-şi toiagul. Mă descurc eu cumva... Sunt obişnuit... Bună ziua.

Deschise uşa şi ieşi. In prag, părintele se încâlci iarăşi în vorbe, căutând o îndulcire:

— Te aştept mâine... Să vii negreşit. Avem de discutat...

Invăţătorul nu-i răspunse.

— Ştiu că vrei să-mi aduci vină, îl luă preoteasa în primire pe părintele Grigorie, îndată ce închise uşa. Te văd iarăşi cu guşa plină... Ţine-ţi vorbele şi faptele pentru domnul doctor Iancu Frăţilă... Vei avea nevoie de ele, la dânsul... Azi, mâne, pică'n sat. Am auzit că-i prieten cu deputaţii... O să vie aici fruntaşii cei mai prima... Cine ştie cine!... Poate chiar domnul preşedinte al partidului naţional. De ăia să ai tu grijă, nu de învăţător.

Părintele se miră şi-i dete iarăşi dreptate, ca să se plinească ce este scris în cărţile sfinte: „Capul muierii chip

de şarpe, ochii ei de vulpe, te duc a crezare că minciuna adevăr adevărat este".

In urma acestei întâlniri cu colegul său întru „luminarea poporului", Teofil Medrea se îndreptă spre marginea satului, dinspre răsărit, unde se vedeau câteva căsuţe, pe o muche de deluştean. Trecu prin faţa curţii boiereşti şi privi atent. In curte erau vreo patru căruţe. Incărcau butoaie şi mobilă. In jurul carelor forfoteau şi strigau oameni. Sus, rezimat de marginea cerdacului, slobozea porunci, cu glas gros, un bărbat voinic, fălcos şi mustăcios.

Intr'un sat amărît ca Hălmaşul, trecerea unui străin e o întâmplare de seamă, pe care o văd îndată doi-trei inşi. După ce o văd, vestea sare ca o pisică peste garduri, din curte în curte. O simt şi câinii; e deajuns să se mire unul de ivirea călătorului, că îndată dă semn mânios tuturor ortacilor lui, făcând muzică înfricoşată, până departe, în hăul văilor. Teofil Medrea trecea îndesat în el însuşi, încălzit de drum. Oamenii din curtea boierească, ocupaţi în jurul carelor, nu-l văzură; domnul Bundoiu se mulţumi să rânjească în treacăt, cufundat în grijile sale: „Cine dracu o fi şi ăsta?"

Ajungând la capătul satului, învăţătorul intră în ograda din dreapta, deschizând portiţa care era prinsă în ţâţâni de nuiele şi părea foarte uşoară. O bucată de mesteacăn de grosimea mâinii, deasupra, una dedesubt, două pe margini şi alta de-a-curmezişul. Căsuţa era mică, văruită alb, cu albăstreală multă şi avea spre uliţă două ferestruici. Intâmpinat de lătrături, care veneau ca din fundul pământului — atâta era de bătrân şi de răguşit câinele — Teofil Medrea intră într'o tindă joasă, aplecându-şi capul să nu se lovească în grindă. Observă numaidecât că era curat pe jos; lutul părea împrospătat. In colţul din fund se afla un sac, deasupra, agăţat în cui, un ciur, iar lângă perete un lădoi înnegrit de ani. Dând să intre în odaie, încovoiat de spinare, se găsi frunte pe frunte cu stăpânul casei, care deschisese uşa. Era un om măruntel, bălan, ca de douăzeci şi opt de ani, încins cu şerpar lat şi îmbrăcat în ismene largi, după portul din partea locului. Opincile-i erau legate cu nojiţe împletite în jurul piciorului ca nişte şerpi subţiri. Omul avea obraz mirat şi era tocmai gata să facă legiuita întrebare: care eşti mă?

Intâmpinând un tânăr necunoscut, care părea a fi „domn", se opri în prag.

Teofil Medrea îi dădu bună ziua, apoi, uitându-se bine, se bucură numaidecât. Văzuse ochii de copil ai omului din fața lui.

Foarte plăcută poveste s'a încins între cei doi bărbați, după ce învățătorul a intrat în casă. Odaia era mai largă decât s'ar fi părut, judecând înfățișarea din afară a casei. Era îmbietoare și tihnită. La dreapta, într'un colț, se afla vatra; încolo, spre fereastră, se înălța o alcătuire măiastră, așezată pe patru pari cufundați în pământ, închipuind patul. De-a-lungul zidului dinspre uliță, pe sub ferestre, o laviță; lângă ea masa pitică, în jurul căreia se vedeau trei scăunele, cu trei picioare, oferind ședere prielnică, în scobitura adâncită la mijloc.

Stăpânul acestei așezări se numea Arghiron Mânzăilă. Făcea slujbă de pârgare, adică de vătășel, la primărie, ceea ce însemnează că ducea prin sat hârtiile și citațiile, iar când era sorocul, striga asupra Hălmașului poruncile stăpânirii. In asemenea prilejuri, notarul îi băga în cap poruncile, iar Arghiron și le însemna, să nu le uite, crestându-le pe răbuș. Linia întâia de pe răbuș se chiamă că oamenii să iasă mâne dimineață la drumul către Iara, să facă „sprestație". Crucea crestată mai jos, vasăzică precum că în opt zile să plătească fiecare aruncul comunal, altfel iese primăria la „sefestru". Două linii mai la vale însemnează să se înfățișeze toți „oamenii" dela douăzeci și trei la patruzeci și cinci de ani cu hârtiile despre cătănie asupra lor, și așa mai departe.

Luând răbușul, Arghiron pleca încet, prin mijlocul satului, apoi cotea pe uliță în sus, la o curmătură, care sta țuguiată pe deal, ca o mămăligă din țara uriașilor. Potrivea așa fel lucrurile, ca strigarea poruncilor să se facă pe la ceasurile șase după prânz, când oamenii se învârteau prin curți, pe la găini ori pe la vite, dacă se nimereau să aibă.

Ajungând în vârful curmăturii, Arghiron se uita mai întâi roată, apoi se bucura în taină de slujba lui. Tușea, scuipa, după care, punându-și mâinile pâlnie la gură, începea a striga prelung, cu glas îngroșat, privind bulbucat în dreapta și în stânga, după cum își rotea capul:

— Toot... oomul... să'nțeleaaagăă...

Strigarea lui Arghiron se auzea ca o murmurare ciudată, prelungă, vuind de departe. Repeta de câteva ori chemarea, aşa că oamenii obişnuiţi cu „poruncile“, începeau să asculte... Se agrăiau unii pe alţii din ogrăzi: „Mă Toadere, ieşi afară la porunci!“

Arghiron Mânzăilă află deci cu plăcută mirare că drumeţul care-i căzuse în casă era domnul învăţător. Se'nţelege că fiind om al primăriei, avea ştire despre venirea unui dascăl în Hălmaş. Se minună însă cumplit, auzind că învăţătorul ar vrea să locuiască deocamdată la dânsul.

— D'apoi, eu tare bucuros aş vrea, domnule, se ruşină Arghiron... Numai cât, vezi dumneata — arătă împrejur — eu sunt sărac... Mai sărac ca mine nu-i decât dracu... Ş'apoi... n'am muiere.

Teofil Medrea se veseli. Ii trecuse şi foamea:

— Nu ştiu dacă eşti bucuros ori nu că n'ai nevastă, bădiţă, dar eu, drept să-ţi spun, tare mă bucur... N'aş vrea să'ncurc lumea...

— Ia auzi, ce vorbă! protestă Arghiron. Cum să'ncurci dumneata lumea? Spune-mi drept acuma: vrei să stai aici, ori glumeşti?

— Ba nu glumesc deloc, bădiţă, întări Teofil. Ziceai că mai sărac ca dumneata nu-i decât dracu. Să nu te superi: eu sunt ăla...

Arghiron îl privi mai întâi cu un fel de îndoială. Ii întâlni ochii şi începu apoi a râde, clătinând din cap:

— Văd, eşti plăcut la vorbă, domnule învăţător. Dac'aşa-i povestea, noroc bun şi stai aici... Ne-om ţinea unul altuia de urît.

Cele câteva zile care au urmat după aceea se petrecură cu griji destule. Era începutul lui Septembrie: trebuia dat zor cu şcoala. Deocamdată primăria goli o odaie mare, ca o şură, în fundul curţii, dincolo de cancelarie, făcându-i intrare prin ulicioara care urca spre dealuri. Era un fel de magazie, cu geamurile sparte, cu păianjeni şi şorecărie nemaipomenită. Neavând hogeac, îi înfiripară repede răsuflătoare, apoi umblară de ici, colo, după sobă. Meşterul Ungurelu se arătă la înălţimea trufiei întru care-şi ducea sărăcia, înciocălând o namilă de fier din vechituri, de mai mare dragul.

Teofil Medrea cunoscu oamenii și întâmplări. In câteva zile se împrieteni cu Arghiron de-ai fi crezut că trăesc ca frații de când sunt pe lume. Pârgarul îi povesti de toate: despre Iklody, despre Henter și despre Bundoiu, care se muta din sat chiar atunci, deoarece stăpânul cel nou, domnul doctor Iancu Frățilă, hotărîse să vină în toamna asta, nu la primăvară, cum fusese vorba la început.

Nu e mirare că Arghiron stărui să povestească și despre Vasile Popa, hălmășanul care cutremurase oleacă rosturile curții boierești. Arghiron avea o strălucire vie în ochi când vorbea de Vasile.

— Să știi, domnule învățător — a zis într'una din zile — că ăsta-i om dela roată... Ai să vezi dumneata. S'a uitat apoi la învățător cu teamă. L-a privit atent și l-a întrebat coborînd glasul: Dumneata ai aflat ceva de „dincolo"?

Teofil a tresărit:

— Ce să aflu?

Arghiron s'a întors spre fereastră, ca și cum ar fi vrut să se încredințeze că n'asculta nimeni.

— Eu am auzit câte ceva la primărie, a zis pârgarul cu aceeași grijă. E pârjol mare „dincolo"...

— Răscoală, Arghiroane, încuviință învățătorul. Răscoală crâncenă. Am aflat la Turda...

Arghiron tăcu o clipă:

— Să mai știi că îndată ce a'nceput acolo răscoala, au venit aici jandarii... murmură aproape în șoaptă.

Teofil pufni:

— Ăsta-i cel dintâi...

— Așa... clătină din cap, Arghiron. Dac'au venit jandarii, au chemat numaidecât pe părintele Grigorie și pe Bundoiu. Erau de față primarul și doi din *conțiliu*... Oamenii notarului... Au ținut sfat... După ce au ținut sfat, jandarii s'au dus. De atunci cad în sat în fiecare zi. M'a chemat notarul în cănțălarie, față cu ei:

— „Arghiroane — a zis — tu cam tragi cu urechea și afli unele și altele, care se vorbesc aici. Ai auzit ceva despre întâmplările din România?..."

Mie mi-a fost teamă. Se uitau jandarii la mine cu fălcile strânse, iar domnul notar cugetam că mă'nghite într'o clipă.

— „Spune drept, ticălosule! a strigat. Te-am văzut eu!"

— „N'am auzit nimic, domnule notar... M'am nimerit odată aici în cănţălarie, când a venit domnul părinte şi v'a întrebat ce se mai aude cu răscoala din România..."

Notarul s'a holbat urît la mine şi a vorbit pe ungureşte cu jandarii. Unul dintr'înşii şi-a desfăcut taşca de piele de după gât şi a scos nişte cătuşe, jucându-mi-le sub nas:

— „Le vezi?" m'a întrebat notarul.

— „Le văd, domnule notar", am răspuns eu. Ingheţase inima în mine...

— „N'o, că dacă le vezi, să ştii că te leg fedeleş, cum oi auzi că sufli o vorbă... Dacă te'ntreabă cineva despre răscoală, spune că nu-i adevărat nimic... Ţăranii români sunt oameni paşnici şi supuşi; îşi văd de treabă. Indată ce auzi pe cineva vorbind, vii şi-mi raportezi! Ai înţeles?"

— „Am înţeles..."

Iac'aşa, domnule învăţător, încheie Arghiron povestea... Şuşue lumea pe dedesubt...

Duminică, hălmăşenii s'au adunat să chibzuiască ce fac cu învăţătorul. Să-i răspunză cei care pot, jumătate leafa, dând mălai şi costiţă. Care nu, să-i facă zile de lucru.

Teofil Medrea zâmbea cu un fel de amărăciune, ca în vis... Să-i facă oamenii zile de lucru?... Sătenii întocmiră o listă, scriindu-se fiecare cu ce putea.

— Eu sânt om de capul meu, le-a zis Medrea privindu-i prietenos şi liniştit. Nu am trebuinţă de cine ştie ce. Cei care aveţi, mi-aduceţi, cei care nu, pace bună. Dacă-i vorba de zile de lucru, apoi le-om face la şcoală... Vreau să sădim nişte meri în curte. Să rânduim podelele. Să zugrăvim... Avem de lucru destul...

Hălmăşenii ascultau cam fără crezare asemenea cuvinte. Putea foarte bine să-i trimită învăţătorul să facă zilele de lucru la curtea boierească, iar el să ia banii. Cum făcea părintele.

„E tânăr, se gândeau în sinea lor, clătinând din cap. N'a apucat să cunoască răutăţile lumii..."

Luni, pe la prânz, au venit cei dintâi patru oameni, cu câte un pui de găină. Alţi şase inşi i-au adus câte cinci cofe de secară.

— N'avem porumb la vremea asta, au zis hălmăşenii dând bineţe cu sfială. Ii socoti cum vine... Lepădând puii şi secara, ieşiră, părând a avea sufletele uşurate de un gând, care le venise şi-i apăsase peste noapte.

La patru după amiază intră Arghiron, cu răbuşul în mână. Avea porunci. In tindă, îl împresurară chicotind puii. Făceau o gălăgie de ţi se ridica pălăria din cap. Intrând în casă, văzu lângă masă, pe ţolul întins, o grămăjoară destul de voinică de secară. Se opri mirat, apoi ridică ochii la Teofil, care sta râzând lângă „simbria lui".

— Ce-i cu astea? se cruci Arghiron.

— Iacă, am ajuns oameni bogaţi, nene Arghiroane, se veseli învăţătorul... Desească-ţi fac o tocană de pui. Ştii să găteşti?

Arghiron se apropie de grămada de secară şi luă grăunţele în pumn, pipăindu-le tăcut, cu evlavie. Avea în obraz o expresie ciudată, ca o grijă adâncă şi ascunsă:

— Să ştii, domnule învăţător, că a venit înştiinţare dela închisoarea din Cluj despre Vasile Popa. Au făcut răzmiriţă la pădure şi i-au dus legaţi. In România-i bai mare. Pier oamenii, ucişi ca gâzele...

Fecior al unor părinţi săraci din Târnava Mică, învăţătorul Teofil Medrea cunoscuse din pruncie amărăciunile ţăranilor necăjiţi. „Bătrânul" Medrea, tatăl lui, se prăpădise la vârsta de treizeci şi nouă de ani. Era în acel timp păstor la vitele Mitropoliei. S'a îmbolnăvit într'o primăvară înşelătoare şi, după doi ani de tuse, s'a dus. Nu era caz de doctor; cei mari care-l vedeau uscându-se pe picioare făceau semn de nepăsare cu mâna: un fleac de răceală. Păstorul apucase să-şi aşeze nevasta la spălătoria internatului de băieţi din Blaj, iar femeia bătu pe la toate uşile, plângând şi rugându-se de director şi de profesori să-i primească băiatul în liceu. Când isprăvi Teofil Medrea clasa a patra, se prăpădi şi maică-sa. Teofil trecu slugulită la un profesor neînsurat şi se înscrise la şcoala normală. Absolvi şcoala, şi-şi luă diploma de învăţător. Continuase să cureţe casa profesorului, să-i lustruiască ghetele, să-l servească la masă, să-i vadă de porc şi de găini, până în ziua examenului. Era nevoie

atunci de un învăţător ambulant, în două cătune din munţii Apuseni, depărtate unul de altul la distanţă de patru kilometri. Nu vroia să se ducă nimeni într'asemenea pustietate; deci sfânta Mitropolie îl trimise pe Teofil Medrea, care dovedea o fire plină de curaj şi de încredere în viaţă şi era obişnuit cu lipsurile cele mai grele. Un copil de păstor şi de spălătoreasă, care dormise ani de zile pe pătucul din bucătăria profesorului, neavând nicăieri adăpost, iar pe deasupra arătându-se destul de vioi, înfruntând cu un fel de îndărătnicie sărăcia, era tocmai potrivit „apostolatului" în acele cătune. I se făgăduiră în scris opt sute de coroane pe an. Puţin — nici jumătate din leafa unui învăţător, ea însăşi mai mică decât a oricărora slujbaşi din ţară. Lui Teofil Medrea i se păru o avuţie. Purcese deci în munţii Apuseni, urcă dealurile şi se aşeză într'unul din cătune. Erau cuiburi de oameni săraci, meşteri ciubărari, rătăcind şase-şapte luni în fiecare an prin ţară, cu marfa. Pătrunsese între ei „necredinţa", lăsându-se ispitiţi de fel de fel de secte religioase, aşa că Mitropolia dela Blaj era în primejdie să-şi piardă credincioşii. De aceea socoti necesar să trimită în ajutorul preotului bătrân al celor două cătune un învăţător tânăr, crescut în smerenie creştină, spre a pune capăt „rătăcirii" poporului. Şcoala fu improvizată într'o odăiţă pustie dintr'un cătun. Cei din Blaj chibzuiseră că ar putea veni la învăţătură în această „şcoală" şi copiii din celălalt cătun. Era cu neputinţă, se înţelege. De aceea, Medrea îşi făcea dimineaţa slujba într'un loc, apoi pleca în celălalt, unde propovăduia lumina, în ceasurile de după amiază. Dormea noaptea pe masă, iar dimineaţa continua învăţătura, după care se întorcea în cătunul „de bază" şi începea dela capăt.

In cursul iernii lungi, picioarele lui deschideau pârtie prin zăpadă, fiind singurul drumeţ din părţile acelea. In primăvară isprăvi anul şcolar, fără să poată înfăţişa vreo ispravă în privinţa întoarcerii „oilor rătăcite" la staulul dreptei credinţe. Adevărul e că nu simţise niciun îndemn lăuntric să orbecăie în astfel de hăţişuri. Trăind la Blaj, în centrul celei mai bogate activităţi bisericeşti, Medrea păţi la fel ca alţii de seama lui. Zelul exagerat şi obositor al bisericoşilor, neputinţa de a descoperi un conţinut atâtor slujbe, ritualuri şi predici, nepotrivirea între vorbe şi

fapte, prăpastia dintre aurul cârjilor mitropolitane și sărăcia credincioșilor păstoriți îl secătuiseră încet de credință. Medrea nu-și dădu seama limpede de acest lucru decât în vremea când, ajuns în pustietățile munților Apuseni, observă că nu-l interesează nici biserica, nici credințele religioase ale sătenilor. Amâna mereu conferințele proiectate, gândindu-se nedumerit la desgustul lui ciudat față de treburile bisericii. N'avea cărți la îndemână, nu se putea dumeri. Rămase cu conștiința golului dintr'însul și cu simțământul tulburător că nu-și va putea împlini misiunea specială pentru care fusese trimis. Deschise în schimb ochii asupra vieții de fiecare zi a oamenilor. Trăiau în întuneric greu, în sărăcie cumplită, de-a-valma cu vitele mărunte și cu păsările de curte. Cătunele erau robite negustorului-cârciumar pripășit acolo cu cincisprezece ani în urmă. Intr'atâta vreme, negustorul izbutise să cumpere opt grădini de-ale sătenilor. Casele erau vizuini ciudate; pe alocurea ferestrele aveau, în loc de geamuri de sticlă, bășici de porc. Gândul lui Medrea se ducea departe, la moșia mitropoliei, pe ale cărei țarini își irosise viața tatăl său, păstorul de vite. Aduna în ființa lui priveliști din traiul oamenilor, se gândea la împrejurările în care învățase carte, la moșiile furnicând de robi spre a îndestula stăpânii și, în sfârșit, la neagra viermuială a oropsiților din cătunele în care-și făcea slujba. Priveliștile-l cutremurau. Erau atât de departe de ceea ce se scria în cărțile de școală și de literatură despre viața tradițională și tihnită a poporului român, că gândurile-i rătăciră o vreme descumpănite, apoi se întoarseră, ca un fascicol de lumină, spre chipul și amintirea lui Horia, despre care-i vorbeau bătrânii din cătune.

A trecut anul. Teofil Medrea, mai mult nemâncat decât mâncat, se lungise și se subțiase la trup. Prin Iunie, Mitropolia-i trimise o scrisoare de mulțămită. Despre partea banilor, îl înștiința „cu părere de rău" că „înaltul guvern, refuzând să acorde ajutorul de stat cerut, nu-i puteau fi plătiți". In aceeași scrisoare i se punea în vedere și mutarea în Hălmaș. La cătune urma să vie un preot tânăr, având să ducă la bun sfârșit misiunea pentru care Medrea se dovedise necorespunzător.

Inainte de a coborî spre noua sa slujbă, tânărul dascăl se abătu prin Turda, la revizoratul școlar. Leafă nu

primise, dar raportul de activitate trebuia prezentat. Afară de asta, simţea dorinţa să stea cu cineva de vorbă după atâtea luni de singurătate, să-şi destăinuiască gândurile şi amărăciunile şi să afle ce se mai petrece în lume.

Avea Teofil la Turda un cunoscut, cu numele Tănase Tolan. Era un fel de om cu ştiinţă de carte, care învăţase şase clase la liceul din Blaj, apoi rămăsese pe din afară din lipsă de mijloace. Tolan intrase deci conţopist la un avocat român şi-şi ducea zilele umblând scâlciat, neras şi jigărit de nemâncare. Totuşi stăpânea în odăiţa lui o avuţie întreagă de cărţi, iar în afara cărţilor altă avuţie de gânduri, în mijlocul cărora găsea bucurie frământându-se neodihnit... Avocatul la care lucra avea legături pretutindeni şi purta corespondenţă cu prieteni din Bucureşti. Părea interesat să cunoască cele ce se petrec dincolo de Carpaţi, de aceea-i venea uneori prin poştă cărţi şi reviste, îngăduite la intrare în Ungaria.

Ne e prea greu să înţelegem că, având într'însul neodihnă arzătoare, Tolan găsise calea de a cere unui profesor ardelean, aşezat în Capitala României, să-i trimeată şi lui din când în când câte o carte. Nu se putea lăuda cu cine ştie ce, dar profesorul îi trimitea totuşi, odată, ori de două ori pe an, câteva cărţi de literatură.

Dela acest Tolan află Teofil Medrea amănunte despre răscoala din România. Ascultă încordat veştile. Tolan vorbea plimbându-se agitat prin odaie. La un moment dat smulse de pe masă o filă de hârtie şi începu a ceti cu glas înalt, cu un braţ ridicat spre tavan, poezia „Minciuna stă cu regele la masă":

„Minciuna stă cu regele la masă...
Dar asta-i cam de multişor poveste:
De când sunt regi, de când minciună este,
Duc laolaltă cea mai bună casă..."

Teofil Medrea asculta cu buzele uşor întredeschise ropotul ritmic al acestei răbufniri. Cele zece luni de suferinţă din cătune, viaţa lui întreagă, se amestecară în vuietul ei grav, limpezindu-se ca o chemare.

Cu asemenea merinde a intrat Teofil Medrea în Hălmaş.

Intr'una din serile petrecute împreună, Medrea-i citi pârgarului Arghiron poezia...

Arghiron spăla blidele lângă vatră. Il văzu pe Teofil încins la faţă şi înţelese că iarăşi au să stea lângă gazorniţă, pe scăunel, cu ferestrele astupate, citind slove care mergeau la inimă, intrau în ea şi rămâneau acolo ca jăratecul care nu se stinge niciodată.

Neuitate s'au scurs ceasurile petrecute la gura cuptorului, în raza îngustă de lumină care străjuia emoţia celor două suflete de oameni necăjiţi. Cuvintele lui Teofil Medrea se izbeau în pereţi ca nişte pale de vânt fierbinţi. In clipa când Arghiron pricepu că se poate vorbi despre regi ca despre nişte ucigaşi, i se păru că vede înaintea lui zalele unor lanţuri care pot fi fărâmate.

CAPITOLUL XI

Cele din urmă vaere ale răsculaţilor din România se stingeau deasupra plaiurilor cutremurate de durere, dar svonurile despre ridicarea ţăranilor continuau să pătrundă pretutindeni prin satele depărtate, ca şi cum răscoala ar fi fost în toiul ei. Asupra României pluteau pâcle tomnatice, străbătând linişti mute de ţintirim. Totul era învăluit în tăcere grea, ca în nopţile ce cad după bătălii cumplite. Răscoala se sfârşise; oamenii priveau înmărmuriţi cruzimea care pusese capăt luptei pentru pâne şi dreptate, înnecând satele în sânge. Imbuibaţii ieşeau din vizuini; cei plecaţi în străinătăţuri — unde aşteptaseră pe terasele marilor cafenele şi în localuri de petrecere veştile din ţară — se întorceau liniştiţi să ia lucrurile dela început.

Ştirile despre răscoala din România se călătoreau în acea vreme anevoie spre Austro-Ungaria. Veneau cu întârzieri şi ocolişuri multe. In gazete se spunea puţin... Acest puţin era plin de răstălmăciri.

In pădurea dela Cluj nu se citeau gazete. Veştile treceau dela om la om, cale lungă, crescând, sporind, depărtându-se de adevăr. E uşor de înţeles că drumeţii care se abăteau spre Cluj n'aveau afaceri cu Vasile Popa ori cu Zosim şi Isaia, ca să-i cerceteze în pădure, seara, lângă foc şi să le spună toate câte se petreceau în lume. Rar, când se duceau unii dintre lucrători la Cluj, sâmbăta după amiază, puteau culege ştiri în piaţa slugilor, lângă podul cel mare ori prin satele dimprejurul oraşului.

Munceau împreună români şi unguri; unii înfăţişau să-

răcie atât de crâncenă, că puteau fi semuiţi sălbătăciunilor înfometate.

Balázs Pál, de felul lui dintr'un sat de lângă Huedin, îşi făcuse opinci din scoarţă de brad, ca să-şi ferească picioarele de înţepături şi răni. Din pricina foamei i se tăbăcise pielea, încât spunea, râzând strâmb de te'nfiorai privindu-l:

— Dacă mai merge treaba aşa, am să te rog pe tine, Vasile, să tai curele din spinarea mea. Vreau să fac încălţăminte pentru băiat...

Vasile Popa se uită la Balázs Pál şi la Isaia şi la Toma şi la toţi ceilalţi îndârjit:

— Apoi până 'ntr'atâta am ajuns, oameni buni?

— Intr'atâta! întări Balázs Pál. Ne prăpădim până la unul în pădurea asta blestemată... Mă gândesc să plec iarăşi la Turda... Mă duc sâmbătă...

Balázs Pál avea în glas şi în felul de a se exprima un soi de haz amar, al lui, care-ţi scrijelea spinarea.

— Te duci la Turda? întrebă gânditor Vasile Popa. M'aş duce şi eu...

Oamenii dimprejur ascultau întunecaţi. Balázs Pál lucrase mai înainte în Turda, la o fabrică de spirt, ca ajutor de mecanic. După manifestaţia pentru votul universal, a stat în spital cinci săptămâni cu coastele rupte. Din spital l-au dus la poliţie.

— Ascultă, Balázs Pál, i-a zis şeful poliţiei. Tu eşti ungur ca şi mine... Trăim aici, între bestiile astea de opincari valahi. Nu ţi-e ruşine să-ţi trădezi neamul?

— Cum îl trădez? a întrebat Balázs Pál întunecat.

— Aşa că urli pentru vot universal... Vrei să ajungă ai lor deasupra noastră ?

Balázs a tăcut.

— Ei, cască-ţi gura şi vorbeşte! i-a poruncit şeful.

Balázs s'a îndreptat de şale. Il durea încă locul unde-i fusese ruptă coasta.

— Văd că-ţi place politica, a continuat în batjocură şeful. N'ai vrea să faci politică pentru guvern? Să fii patriot? Eşti om sărac. Ai familie. Ai copii... Te ajutăm.

Balázs a zâmbit în felul lui:

— Să fac politică? Pentru contele Héderváry?

— Da. Pentru excelenţa sa, prim ministrul contele Héderváry, şi pentru excelenţa sa contele Apponyi. Pentru

excelențele lor domnii miniștri ceilalți. Vezi ce bucluc avem cu porcii de slavi dela Dunăre... Trebue să ajutăm guvernul. Poate... ajungem în sfârșit să le vârîm pumnul în gură... Ei, ce zici? Vrei să fii omul meu? Mai am oameni...

Balázs Pál a crâșnit încet din măsele. Se gândea la copil, la nevastă, la tovarășii lui. Și-a strâns pumnii și a răspuns liniștit:

— Ești un ticălos!

După un ceas l-au adunat de pe jos și l-au dus din nou la spital. Când a ieșit din spital, a trebuit să plece din Turda.

Povestind cu oamenii în înserările tăcute din pădure, Balázs Pál se împrieteni cu Vasile Popa și cu alții, făcându-și colibă laolaltă. Lucrătorii, pribegi din patru vânturi, purtând în spinări foame și bejenii, se obișnuiră să asculte vorbele lui Balázs și ale lui Vasile Popa și să-și reazime oarecare nădejdi într'înșii. Ii priveau gândindu-se. Cei doi trecuseră ca și ei prin suferințe și umiliri. Dar trecuseră și prin pârjol. Făcuseră ceva în lumea asta. Infruntaseră asuprirea. Răspândindu-se vestea că Balázs și Popa se duc la Turda să vadă ce-ar mai fi de făcut ca să-și ușureze oleacă viața, se mai înviorară puțin. Munca în pădure ajunsese un măciniș încet între roțile de moară ale morții. Se prăpădiseră destui de aprindere și de pelagră. Patru fuseseră loviți de trunchiuri. Dormeau somnul de veci în luminișul din marginea pădurii. Oamenii n'aveau chip nici să plece într'altă parte, nici să mai rămână. Erau datori până'n gât, ba pe mălai, ba pe oleacă de slănină, ba pe încălțăminte. Se vorbea de război, se gândeau că azi, mâine vor pieri în slujba împăratului și a grofului care-i storcea de vlagă.

Balázs Pál plecă deci într'o sâmbătă noaptea, însoțit de Vasile Popa, la Turda. Duminică sara, târziu, s'au întors. Au stat de vorbă cu lucrătorii stârniți din somn. Foșnea pădurea de pași, umbrele se strecurau printre pomi ca într'o lume de năluci.

Luni, pe la zece dimineața, a venit la pădure domnul Verehes, logofătul grofesc, călare, însoțit de doi vechili, deasemenea călări. Ca întotdeauna, au pătruns în mijloc, unde era sălașul supraveghetorului Károly Elek. Supraveghetorul nicăiri. Verehes dete strigăt. Lucrătorii îl priveau încruntați, totuși cu un zâmbet ciudat, rezimându-se în

ţapine. Cât ai bate în palme, Verehes fu împresurat şi coborît de pe cal. Se prăvăliră din şei şi vechilii, ajutaţi cu coadele ţapinelor, din laturi.

Verehes era om în putere. Cunoştea multe din vicleniile cu care pot fi struniţi oamenii. Când păşi Balázs Pál înainte, înfăţişându-i cererile lucrătorilor, îl întâmpină blajin:

— A, tu eşti Balázs Pál? Bine... Vorbind, îşi bătea carâmbul cizmei cu cravaşa. No, care-i povestea? întrebă stăpânindu-se să nu-şi trădeze ura şi frica. Asculta şi încuviinţa: da, da... Plata trebue sporită cu o coroană pe metrul cub... Bine... Căruţă pentru betegi... Se înţelege... Mălaiul să nu fie stricat... Să nu se socotească dobânzi... Sigur că da... Vreţi topoare şi fierăstrae bune... Să nu se mai înşele la măsurătoarea cubajului... Să nu mai fie bătuţi oamenii.

Pe la două după amiază, unul dintre argaţi, rânduit de logofăt, plecă la cancelaria domnului baron cu răvaşul scris pe ungureşte, citit şi tălmăcit vorbă cu vorbă de către Balázs Pál. Argatul avea poruncă să se 'ntoarcă şi să aducă răspuns. Domnul Verehes se arăta supus. Işi rodea încet firele de musteaţă, apucându-le cu dinţii de din jos, ca într'un fel de îngândurare care-i cerea negreşit să facă mişcări neîntrerupte.

Toma lui Frâncu stupea prin strungăreaţă. Incepuse a se simţi voios, de parc'ar fi fost flăcău. Era bucuros că piere dintr'însul cenuşa umilinţei şi a ruşinii în care se cufundase pe moşia lui Henter. Isaia gemea lângă foc şi se uita chiorîş la Verehes, care şedea cu slujitorul alături, în tăcere cruntă. Zosim Oană aduna dintre brazi ţapinele şi topoarele, aducându-le mai aproape. Uitară de neveste — bine că nu erau acolo cele plângăreţe, să-i încurce cu tânguiri. Vasile Popa zări undeva în fundul gândurilor chipul Anisiei şi al lui Ionuţ. Inima i se umplu o clipă de dulceaţă amară, ca şi cum s'ar fi deschis între el şi ei o zare depărtată, ducându-i pe amândoi în trecut.

Dar răspunsul domnului baron nu mai venea. Incepu deci între tăietori un fel de nelinişte, mai întâi uşoară, luată în glumă, apoi din ce în ce mai tulburătoare. Vasile Popa chibzuia cu Balázs trecerea vremii. Argatul trimis trebuia să facă atâtea ceasuri încolo, atâtea încoace. Se gândeau fel şi chip: că argatul n'o fi găsit pe baron, că

baronul va fi trebuit să se sfătuiască cu administratorii săi, cerându-le părerea... câte și mai câte.

Intr'o vreme, Vasile și Balázs Pál trimiseră străji departe, pe marginile pădurii. Dacă străjile simt cumva primejdie, se întorc în pripă ca să se poată retrage oamenii afund în pădure, luând cu ei pe Verehes. O înfruntare cu armata nu le trecea prin gând. Cu jandarmii o vor scoate la căpătâi. Erau tăietori mulți și aveau topoare.

Dimineața pe la cinci — încă nu se făcuse ziuă — abia dacă se prefira puțină lumină pe deasupra brazilor dinspre răsărit, când izbucniră dintr'odată fluierături ascuțite. Pătrundeau din toate părțile. Indată se auziră porunci răcnite cu strășnicie. Apărură jandarmi și cătane. Veneau în fugă, ocolind brazii, cu baionetele la armă. Străjile puse de Vasile Popa nu se întoarseră. Adormiseră pe butuci. Acum se aflau în lanțuri, sub pază cruntă. In preajma focului se stârni vălmășală. Isaia, care era răsturnat pe o lature, păzind de aproape pe Verehes și gemând uneori înfundat, îl văzu pe logofăt că tresare și se saltă pe picioare. Slujbașul boieresc avea ochii ca jarul ieșit de sub spuză. Sări îndată și Isaia cutremurat. Se încovoaie brusc de șale și smulse din flăcări un ciot aprins, cât o jumătate de prăjină. Niciodată în viața lui nu se simțise atât de tare. Verehes nu trebuia să scape. Isaia ridică stâlpul încins deasupra capului și slobozi muget. Atunci îl străpunse adânc în coastă baioneta. Isaia se uită cu un fel de mirare fioroasă în lature de unde fusese lovit apoi se frânse de mijloc și căzu cât era de lung cu prăjina în mână. Părea un uriaș din povești, care moare ținând făclie de rășină în dreptul capului. Prăjina se răsturnă alături. Iși pâlpâi o vreme luminile pe obrazul lui Isaia, ca o ultimă mângâiere, după care flacăra se stinse, iar fumul învălui în zăbranic des capul hălmășanului prăbușit.

Verehes se năpustise între timp la Balázs Pál, pe care-l lovi cu mânerul de argint al biciuștii în frunte. Unul din vechili îl plesni pe Vasile Popa drept în gură. Vasile se izbi cu ceafa de un brad, apoi scuipă sânge. Auzi glasul lui Zosim Oană mugind: „Nu mai da, câne!” apoi se simți smuls de unde era și târît spre marginea pădurii.

Perdeaua subţire de lumină înainta încet, resfirându-se ca o pânză fină de platină deasupra pădurii. In mijlocul ei, străbăteau de după dealul dinspre răsărit săgeţi lungi de aur, risipindu-şi strălucirea în largul cerului şi al pământului.

Muncitorii fură grămădiţi în rânduri dese, având în frunte pe cei ferecaţi cu mâinile la spate.

Era toamnă... Porumbul copt, de pe lanurile întinse ale baronului, aştepta culegătorii, legănându-se în adierea domoală a dimineţii. Işi încheiase veleatul rodului; cocenii uscaţi nu mai primeau suc dulce din tezaurul nesecat al gliei. Venea rândul oamenilor, care-i dăduseră viaţă, care-l grijiseră, închinându-i truda lor migăloasă, harnică, plină de tragere de inimă şi dragoste. Ar fi avut dreptul să-l culeagă, să-i cumpănească ştiuleţii grei în mâini, să pipăie pulberea de aur a făinii şi să adulmece mămăliguţa în ceasurile de înserare, când se întorceau dela lucru...

Lucrătorii treceau însă pe lângă lanuri, cu frunţile aplecate, în convoi de robi. In loc de lanuri, aveau lanţuri.

CAPITOLUL XII

Cinci săptămâni încheiate au stat companiile de cătane asupa satelor și a pădurilor de pe moșia baronului Bánffy pe cheltuiala sătenilor.

Cinci săptămâni a stat și Vasile Popa în temnița dela Cluj, alături de încă treisprezece ortaci dela pădure. Balázs Pál, cu țeasta spartă, era în spital.

După această trecere de vreme, întemnițații ajunseră niște arătări. Nu se ținuse nicio judecată. In schimb, atâta foame și bătaie a intrat într'înșii, că în ziua când a venit poruncă să plece fiecare acasă, s'ar fi părut că ies din închisoare chipuri făcute din lemn și iască.

Vasile Popa se schimbase încă mai mult decât ceilalți. I se crestase buza de deasupra, așa că părea a râde.

A fost oarecum de mirare că domnii dela tribunal încheiară socotelile încurcate ale întâmplărilor dela pădure în aceeași zi în care apăru și hotărîrea baronului de a face unele înlesniri celor două sute de lucrători noi dela pădure, aduși din satele de pe Someș. Zvonurile de război se înteţiseră. Pe semne, stăpânirea avea alte planuri cu oamenii și-i trebuiau mai degrabă într'altă parte, decât la închisoare. Iarăși părea de mirare că de unde până atunci veștile din România trebuiau căutate cu făclia, prin unghere tăinuite, acum începură a curge puhoi, până și în închisori.

Vasile Popa află, chiar din vorbele svârlite cu dispreţ de procurorul dela Cluj, care i-a chemat la sine înainte de a le da drumul, că răscoala din România a fost sdrobită. Procurorul le atrase atenția că guvernul îi

„iartă" de data asta, socotindu-i „rătăciţi". Dar la cea dintâi mişcare, nu vor mai cunoaşte închisoarea, ci mormântul.

Vasile Popa porni spre Hălmaş, purtând semnele „iertării" pe obraz şi în trupul său sdrobit. Nimeri acasă într'o seară, cu zece zile înainte de a-şi face intrarea în sat domnul Iancu Frăţilă, noul proprietar al moşiei. In noaptea aceea picară şi Zosim cu Toma Frâncu, care-şi găsi nevasta beteagă, cu chip de ceară, sbătându-se în aşternut.

Vasile Popa intră în casă cu capul puţin aplecat într'o lature, stăpânit de tristeţe. Işi ştia înfăţişarea batjocorită de lovitura ce-i sfâşiase buza. Ocoli ochii Anisiei, care-l cercetau iute, pâlpâindu-şi luminile pretutindeni unde ştia ea că poate dibui starea sănătăţii şi sufletul omului ei. Pe Ionuţ îl apropie Vasile de dânsul; capul băiatului îi ajungea în dreptul pieptului, de care-l lipi ca pe o alinare.

— Anisio — a zis încet Vasile Popa — tu trebue să asculţi o vorbă a mea, pe care vreau să ţi-o spun... Grăind, îşi aţinti privirea spre nevastă.

— Vai de mine, Vasile, se nelinişti femeia. Ce-i cu tine? Vino şi şezi... Doamne... bine c'ai venit. Eşti bolnav?

Frângându-şi mâinile, se întoarse către cuptor, apoi reveni îndată la Vasile, îl luă de braţ şi-l duse spre masă. Plângea fără glas.

— Bine c'ai venit acasă, omule, murmură din nou, cercând să se stăpânească. Stătea cu mâna pe umărul lui Vasile, care se aşezase lângă masă, având între genunchi trupşorul lui Ionuţ.

— Ce-i cu tine? întrebă legănându-şi durerea în clătinările domoale ale capului... Ce au făcut cu tine?

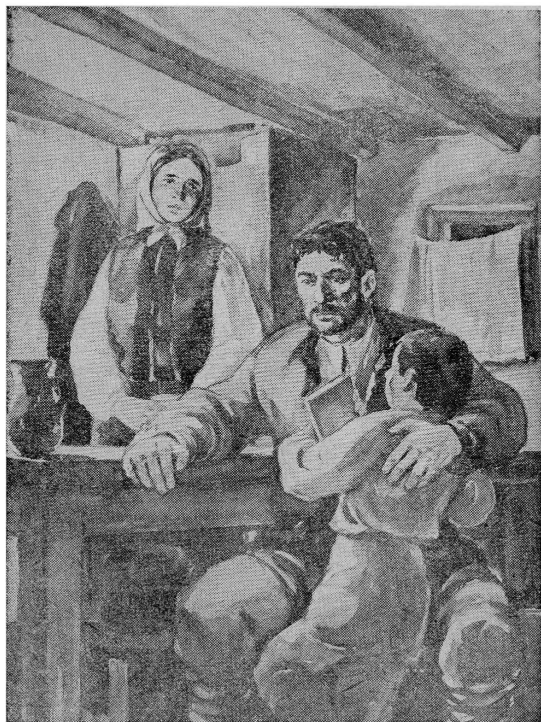
Ionuţ plângea cu fruntea răzimată în pieptul lui Vasile. Era atâta suferinţă curată în jurul lui, că omul îşi aplecă fruntea pe gâtul subţire al băiatului. Işi strânse fălcile şi se subţie la obraz mai mult decât era.

Prinse încet de după mijloc pe Anisia. Sbuciumul femeii se simţea ca un tremur în toată fiinţa ei.

— Nevastă — reîncepu Vasile Popa domol — uită-te la mine...

Vorbele lui o sguduiră pe Anisia. Işi ridică şi Ionuţ capul.

— Mă vezi? continuă bărbatul neliniştit.
Femeia se uită la el cu uşoară înfiorare. Câteva lacrimi îi mai stăruiau pe gene. Clipind, se fărâmară într'o puzderie de mărgăritare mici, rostogolindu-se pe albeaţa obrajilor până în colţul gurii.
— Te văd, Vasile, răspunse copleşindu-şi plânsul. Acum, văd că eşti tot tu... adăugă, cercând să zâmbească. Buzele-i tremurau vădind durere tăinuită.
Vasile Popa clătină din cap:
— M'au batjocorit, nevastă. Iar eu ţi-am făcut necazuri, urmă vorba cu aceeaşi învăluire grea în glas. M'au însemnat şi pe obraz, m'au însemnat şi în catastife... Cine ştie unde mai găsesc o pâne...
Anisia izbucni din nou în plâns. Intinse braţele spre Vasile şi-l cuprinse de gât:
— Doamne, omule... ar trebui să-ţi vezi de treabă, făcu hohotind. Să nu te mai amesteci în pricini d'astea... Uite... avem pe Ionuţ... Ce s'alege din el?
Vasile Popa cercetă odaia de jur împrejur, pe deasupra capului Anisiei, ca şi cum atunci ar fi intrat. Işi mângâie nevasta pe obraz şi-i răspunse cu glas potolit, adânc:
— Nevastă, n'am făcut nimănui niciun rău...
— Iţi faci ţie, murmură printre suspine Anisia. Ţie şi mie... Lui Ionuţ...
Vasile Popa se lăsă trudit pe scaun, lângă masă, şi-şi aplecă fruntea în podul palmei. Simţi o clipă că-l împresoară desnădejdea şi pustiul. Anisia se desprinse de lângă el, ca trezită dintr'o lâncezire.
— Vai de mine... cât îs de proastă... Să-ţi fac o mămăligă, Vasile... Am lucrat în Iara cu ziua. Avem o felderă de mălai...
Capul lui Vasile Popa se aplecă şi mai mult. Invârtindu-se în jurul vetrii, Anisia începu să vorbească altele. O durea inima.
— S'aude că lucrătorii care i-au luat acum la pădure ar fi plătiţi oleacă mai bine, zise turnând apă în căldăruşe. Poate... găseşti şi tu loc. Intr'altă parte. Ne-om duce unde-i crede. Că singură nu mai stau aici...
Vasile Popa auzi aceste vorbe şi i se păru că vin de undeva de departe. Il copleşea o întunecare grea, anevoie de pătruns. Ridică fruntea şi întrebă încet:
— Ii plăteşte mai bine?

— Da, răspunse Anisia apropiindu-se de masă. Zice că ar fi dând o coroană mai mult la metru.

Vasile Popa clătină din cap. Tot era ceva. Nu suferiseră degeaba. Măcar că el, cu Balázs, cu Toma și cu ceilalți nu mai aveau ce căuta la pădurea de lângă Cluj. Poate, vorbea Anisiei, într'altă parte...

Ionuț se îmbulzi ușor lângă el.

— Tată — zise jucându-se cu nasturele dela cămașa lui Vasile — eu am învățat să citesc...

Sufletul pribeagului se umplu de căldură. Anisia rămase cu lingura de lemn în mână, nemișcată, lângă vatră. Ochii ei căutară privirea bărbatului. O întâlnire, împreunându-și lucirile de lumină pe deasupra căpșorului plăpând în care încolțeau mugurii vieții.

Vasile oftă adânc și-și lăsă pumnul greu pe masă.

— Ne-om înțelege, Anisio, și-om vedea de ce ne apucăm... Vorbesc și cu Toma. Și cu Zosim... Hai, dragul tatii, și cetește-mi ceva...

— D'apoi... nu știu bine, se încurcă Ionuț.

— Cetește-mi cum știi...

Ușa se deschise încet și intră în casă Arghiron pârgarul.

CAPITOLUL XIII

Mult aşteptatul proprietar de neam românesc al moşiei din Hălmaş, domnul doctor Iancu Frăţilă, care, după spusele părintelui Grigorie avea să aducă oamenilor o bunătate izvorîtă din simţămintele lui naţionale, ajutându-i la o viaţă de omenie şi dreptate, sosi în sat cam pe la sfârşitul lui Septembrie, venind dinspre Turda.

Mai fusese odată, împreună cu socrul său, spre a vedea pământul şi casa. Doctorul Frăţilă nu rămăsese atunci în Hălmaş decât o după amiază, lăsându-şi socrul să pipăie şi să cerceteze moşia din toate privinţele. Socrul se descurcă destul de tinereşte, deoarece experienţa şi îndeletnicirile negustoreşti îi ascuţiseră priceperea, ajungând la agerime întocmai ca sălbătăciunile care umblă neostenite după pradă.

Doctorul Frăţilă se apropia de Hălmaş, gustând tihnit legănările trăsurii, cu toate că-i stăruiau în gând oarecari griji. Era un bărbat de vreo treizeci şi cinci de ani, blond, nu prea înalt, pornit puţin spre îngrăşare. Işi mângâia din când în când mustăcioara delicată şi se uita împrejur cu plăcere.

Era fiul unui negustor de vite şi cârciumar foarte bogat din Răşinari. Invăţase carte la Sibiu şi la Cluj, iar mai pe urmă în Viena. De cheltuit, cheltuise binişor în anii de învăţătură. Multe butoaie de băutură şi multe turme de oi îşi dăduseră obolul, după socoteala vrednicului său părinte, care-i preţuia ştiinţa în marfă. Bătrânul ofta uneori din adâncul rărunchilor, alteori scuipa pe rânduielile lumii şi pe toate doctoratele, socotindu-le de prisos, câtă vreme

poţi trăi bine, fără cheltuială mare, din cârciumă şi din brânză. Iancu se însură, după scurtă trecere de vreme dela obţinerea diplomei, cu fata fabricantului de spirt Sendreanu din Sfântu-Gheorghe, despre care nu ştia nimeni dacă-i român, ungur, armean ori evreu. Copila lui Sendreanu învăţase însă patru clase secundare la călugăriţe şi se mărturisea catolică, aşa că lucrurile intrară pe făgaşul cel bun. Cârciumarul se foi atunci, scoţându-şi pântecele din şerpar şi uitându-se mândru împrejur: ajunsese cuscru cu însuşi fabricantul rachiurilor. Totuşi nu cheltuise degeaba cu băiatul prin şcoli.

In cât îl priveşte, Iancu Frăţilă dorise totdeauna să aibă mai mulţi bani decât îi da tatăl lui. De aceea căuta căsătorie cu o fată bogată. Avea o teorie personală, pe care, din păcate, n'o putuse trece în practică, oricât ar fi vrut. Teoria pornea dela constatarea lui, că aproape toate fetele bogate pe care le ochise erau urîte. Cele frumoase aveau parcă pe dracul într'însele: una se culcase cu vizitiul, alta fugise cu un lăutar, a treia aştepta peţitori străluciţi din înalta aristrocraţie. Fu nevoit să se întoarcă deci la galeria „celorlalte". Nu-l interesa alcătuirea sufletească, nici înălţimea de gândire şi de simţire, pe care o puteau dărui femeile în general vieţii. Silit de împrejurări să se mulţumească cu una urîtă, chibzui cu viclenie că odată ce pune mâna pe zestre, va găsi în marele iarmaroc al vieţii destule femei frumoase pentru desfătarea sa. Işi vârî deci capul într'o căsnicie nefericită, căutând uitarea în petreceri, în călătorii şi risipă. Ce ar fi fost — îşi zicea în sinea lui oftând — dacă socrul mi-ar fi numărat banii de zestre, iar pentru fată mi-ar fi dat păsuire fără termen?... Adică, mai simplu, să ne fi înţeles aşa: dă-mi te rog, tată socrule, zestrea, iar de fată, te mai aştept... Nu-i nicio grabă... Sânt om cumsecade şi nu-ţi pui sula'n coastă...

Nu se poate tăgădui că teoria lui Iancu Frăţilă n'ar fi fost destul de originală ca să merite înregistrarea în istorie. Mai ales că tânărul intelectual dorea să aibă negreşit legături cu istoria, printr'o carieră strălucită: ca gânditor social şi om politic. Intre colegii de seama lui avea mulţi adepţi, care-l proclamară şeful generaţiei lor. Doreau şi ei avere şi carieră prin căsătorii norocoase. Deasemenea râvneau să ajungă fruntaşi ai poporului.

Intre „balaurii" din Ardeal însă — cum le zicea Fră-

ţilă îndeobşte tuturor socrilor — nu găsi pe nimeni să-i accepte teoria. De aceea, doctorul Frăţilă intră în familia Sendreanu ca un osândit, cu lanţuri de aur pe mâini, acceptând să primească fata odată cu zestrea.

Bătrânul Sendreanu nu ştia carte, dar ştia socoti. Inţelegea că având asemenea ginere nu va scăpa netocat de bani. „Mai bine cu politica decât cu jocul de cărţi", îşi zise cumpănind lucrurile. Căci deşi jocul de cărţi se ţinea de politică întocmai ca şi apa de comerţul cu băuturi, totuşi oamenii politici se dedau la stricăciune, chipurile, mai cu perdea, fiind îndatoraţi să arate poporului frunţi îngândurate şi ardoare neostenită de apostoli. Sendreanu încurajă deci pe Iancu Frăţilă să facă politică. Afacerile erau atât de împletite cu politica şi politica aşa de subordonată afacerilor, că n'avea decât de câştigat.

Fruntaşii partidului naţional român din Ardeal îl primiră pe Iancu Frăţilă cu braţele deschise. Un om cu carte, era un om cu carte — îl puteai da dracului; se găseau des tui. Dar un om cu carte, cu moşie şi cu spinarea răzimată în fabrica lui Sendreanu era cu totul altceva. Nu numai că nu cerea nimic, dar mai şi participa la cheltuielile „constituţionale" (aşa se numeau în Ungaria banii irosiţi de politicieni).

Faptul că Iancu Frăţilă îşi putea îngădui să întovărăşească fruntaşii ardeleni în călătoriile lor la Viena şi la Budapesta, că era gata să fie de faţă ca om de credinţă oriunde se duceau domniile lor, contribuind cu bani, îl săltă fără altă osteneală în cercul cel mai înalt al conducerii partidului naţional român.

Făcându-şi intrarea la moşia din Hălmaş, doctorul Frăţilă luă cu sine un arhitect antreprenor, chemat anume să întocmească planul pentru modificarea şi repararea conacului. Lucrările trebuiau duse la capăt în timp de patru luni, pentru ca Frăţilă să poată gusta oarecare huzur în răstimpul petrecut la moşie.

Arhitectul era un ungur tăcut, cu sprâncene stufoase şi cu perciuni negri, până la jumătatea obrazului. In tinereţea lui fusese aprig mâncător de valahi. De suferit nu-i prea suferea nici acum, mai ales pe cei cu opinci. Incet, încet, se convinsese însă că banii nu miroseau a brânză, cum miroseau ţăranii. Intindea mâna şi primea onorariul dela clienţii români, ca şi dela unguri, aşezând în sipet

ban peste ban. Zâmbea și înjura în același timp. Zâmbetul era pentru câștig, înjurătura pentru valahi.

Mărginit la această cumpănire a vieții, arhitectul ungur socotea că face o afacere bună cu doctorul Iancu Frățilă. Tăcea posomorît, legănându-se alene în trăsură și căutând în gând un subiect de conversație, care să-l lămurească mai cuprinzător asupra proiectelor doctorului valah.

In zarea largă a regiunii se vedea câmpia pe care-și lăsase trupul Mihai Viteazul, iar în față se înălța măreția muntelui despicat în două, de sus până jos: Cheile Turzii.

Iancu Frățilă nu putea ști la ce se gândește arhitectul. Curmă liniștea, întinzând brațul spre câmpie. Se înțelege că vorbea ungurește:

— Vezi, domnule Pataky, acolo a fost tăiat capul lui Mihai Viteazul...

Arhitectul își întoarse privirea în direcția arătată de clientul său. Câmpia era somnoroasă, cufundată în lumina gălbuie a zilei de toamnă.

— Da? întrebă fără interes și fără plăcere.

— Dumneavoastră, maghiarilor, nu vă prea place să auziți de Mihai Viteazul, glumi Frățilă prietenos.

Pataky se tulbură puțin. Se simțea atins.

— Ce-a căutat a găsit! răspunse cu un fel de străşnicie reținută... Cine năvălește asupra pământului sfânt al patriei maghiare, trebue să piară, adăugă încruntat.

Iancu Frățilă continuă să zâmbească:

— Mi se pare că greșești, domnule și amice Pataky, făcu pe același ton glumeț... Știi foarte bine că pe Mihai Viteazul l-a ucis generalul austriac Basta... Ungurii se aflau sub călcâiul împăratului dela Viena. Ca și românii...

— Știu, răspunse Pataky cu îndârjire sporită. Se simțea mânios și înăcrit, ca întotdeauna când luptau într'însul șovinismul cu interesul. Astăzi stăm altfel, observă morocănos. Ar face bine unii oameni să nu mai viseze Alba-Iulia...

— Cine visează? întrebă cu mirare Frățilă.

— Românii, se necăji Pataky, nedorind totuși să-și indispună prea mult clientul. Pufni, uitându-se urît într'o latur; apoi strecură cu mare cazna o vorbă dulce: Dac'ar fi toți ca dumneavoastră...

Iancu Frățilă se bătu pe genunchi:

— Mie-mi place să discut chestiile astea cu prietenii mei unguri, zise râzând. Se găsesc între ei câţiva care au aceleaşi griji ca şi dumneata... Se înţelege că greşesc. Cum greşeşti şi dumneata. N'aveţi dreptate.

— Nădăjduesc şi eu că nu, făcu Pataky îmblânzit. Era bucuros că Frăţilă nu dă semne de indispoziţie. Afacerea avea perspective prea bune ca s'o pună în primejdie din cauza unei astfel de discuţii.

— Nu zic... o autonomie a Ardealului, sub sceptrul majestăţii sale, reflectă nevinovat Iancu Frăţilă...

— Niciodată! Niciodată!... interveni Pataky încălzindu-se iarăşi şi cumpănindu-se chinuit între îndărătnicia lui şovină şi între negustorie. Blestema în gând lunecarea spre asemenea poveşti. Ii trecu prin minte o idee bună: Frăţilă era domn ca şi el... Cred că înţelegeţi, domnule doctor — zise ironic — eu mă refer la visurile păturilor de jos.

— Dar nu visează păturile de jos, protestă Iancu Frăţilă. Nici prin cap nu le trece...

— Asta o spuneţi dumneavoastră...

— Ba o spun ei! reluă Frăţilă înfierbântat. După cum ştii, Mihai Viteazul a intrat în cetatea din Alba-Iulia...

— Rău destul! mormăi Pataky.

— Rău, nerău, a intrat! urmă îndărătnic Frăţilă. A doua zi a dat un edict: toate privilegiile nobililor rămâneau neschimbate... Ale românilor şi ale ungurilor deopotrivă. Inţelegi?

Pataky răspunse înviorat, ridicându-şi sprâncenele:

— Nu cunoşteam acest lucru, făcu prietenos. Dacă mi-l spuneţi dumneavoastră, trebue să cred că a fost aşa...

Iancu Frăţilă se întoarse acum cu totul spre tovarăşul său de drum:

— Ai auzit ce s'a întâmplat în România?

— Ba bine că nu, se rânji Pataky... Ţăranii de acolo însă au găsit ceea ce au căutat...

— Ei, vezi? izbucni Frăţilă. Noi avem o misiune grea... Trebue să apropiem poporul de ţelurile noastre bine chibzuite. Să înţeleagă că neamul românesc nu va ajunge la liman, decât dacă cei de jos dau ascultare celor de sus. Cu răscoale, ca aceea din România, ne ducem de râpă.

Noi suntem loiali faţă de patria maghiară, faţă de majestatea sa. Apar, se înţelege, şi iredentişti, pe ici pe colo... Apar şi răzvrătiţi... Ce să facem?

— Mă rog, mă rog, se înduplecă Pataky. Dacă vorbim academic, evident că trebue să admitem că există şi unele excese...

— Să nu crezi că nouă ne sunt pe plac, îl linişti Frăţilă serios... Intelectualii români cunosc istoria... Se bizue pe evoluţia ei liniştită. Suntem categoric împotriva oricărei bruscări... spuse hotărît.

Pataky zâmbi în doi peri:

— Dumneavoastră nu vă e teamă să vă duceţi acum la Hălmaş, între ţărani? întrebă interesat.

Iancu Frăţilă-şi încreţi fruntea. Ungurul nimerise în buba grijilor.

— Mărturisindu-ţi adevărul, nu... Nu... repetă după o clipă, ca să-şi întărească propria lui încredinţare. Altfel mai întârziam preluarea moşiei...

— Asta-i bine, zise într'o doară Pataky.

Doctorul privi înaintea lui un punct nevăzut. Continua să fie preocupat:

— Se ştie pretutindeni că răscoala din România a fost stinsă, continuă cu aceeaşi seriozitate. Asta-i răcoreşte pe cei înfierbântaţi...

— Fără îndoială, întări Pataky. S'au luat şi la noi măsuri destul de vârtoase, adăugă, lăsând să-i străbată străşnicia în vorbe. Avem nevoie de linişte în ţară... Altminteri nu vom putea pune căluşul în gura slavilor... Au devenit intolerabili.

— Da... urmă oleacă gânditor Frăţilă. Eu sunt român... Nu-i aşa? Devotat coroanei ungare... Desigur că trebue să stăm strâns uniţi în jurul Tronului. Imi cunosc bine poporul... Am învăţat multe acasă, la tata...

Pataky se mişcă în locul lui, privind atent pe Frăţilă:

— Nu-mi luaţi în nume de rău că vă 'ntreb, zise pe cât putea el de curtenitor... Simt că aveţi o judecată bună... Mie asemenea oameni îmi plac. De unde sunteţi, domnule doctor?

— Din Răşinari, răspunse doctorul mirat.

— A, a! zâmbi strâmb Pataky. Din satul femeilor frumoase...

— Intr'adevăr frumoase! încuviinţă melancolic Iancu Frăţilă.

— Desigur că doamna e tot din partea locului... încercă ungurul un compliment depărtat... Am auzit că sunt oameni foarte bogaţi pe acolo...

— Ei da... răspunse uşor plictisit Frăţilă. Sunt unii... Mai ales proprietarii de oi... Nouă, zece mii de oi la un stăpân...

— Colosal, făcu Pataky uimit.

— Da... E mult, îşi reveni doctorul. Tata e pe la mijloc... Cinci mii de oi... Şi depozit de băuturi.

— Frumos... Foarte frumos! înclină din cap tovarăşul de drum... Unde găsesc păşune atâtea oi? întrebă nedumerit.

In munţi, domnule Pataky... In munţii Sibiului... Iarna trec în România... Spre Dunăre... Avem ciobani care cunosc drumuri foarte depărtate... Tata ţine în simbrie aproape treizeci de oameni... Cu neveste, cu copii... E interesant şi pitoresc.

— Ca în tablouri, surâse Pataky... Dumneavoastră aveţi ciobani, noi, ungurii, oameni la hergheliile din Pustă... Desigur că şi soţia dumneavoastră a adus câteva mii de oi, se trezi el la subiectul de adineauri.

Iancu Frăţilă căzu în oboseală:

— A, nu... Nevastă-mea e dela Sfântu-Gheorghe... Fata unui proprietar, care are fabrică de spirt.

— Sunt români la Sfântu-Gheorghe?! protestă Pataky. Acolo-i poarta secuimii...

Doctorul încheie convorbirea enervat:

— Propriu zis, nu-i româncă...

Pataky înţelese că terenul nu mai e prielnic conversaţiei şi tăcu cu gravitate. Făcea socoteli în cap. Doctorul avea proptele prea serioase de avere şi putea deveni client de mâna întâi. Nu trebuia să-l supere cu nimic.

In amurg, urcară dealul lin, dincolo de care se afla Hălmaşul. Intâlniră câteva care pe drum. Oamenii mergeau pe lângă vite, uscaţi ca nişte sălcii în secetă. Aflându-se de patru zile vestea că vine noul proprietar şi cunoscând trăsura curţii, oamenii deteră semne de nelinişte. Unii îşi săltau pălăria, ducând un deget şi împingând-o mai pe ceafă. Dădeau bineţe şi nu dădeau...

Trăsura se hurducă pe lângă ei, lăsând praf şi îndoieli.

— Care-o fi boierul, mă Neculae? strigă cel din capul rândului, întorcându-se către ortacul de lângă el.

— Dracu-l ştie, mă... Eu, când îi văd în trăsură, mi se năzare că unul e ca şi celălalt... L-om vedea noi la curte...

Trăsura trecu prin faţa casei lui Arghiron, care venea dela „porunci". Invăţătorul era în ogradă, luptându-se cu gloata de pui, care sporise la patrusprezece perechi. Intoarseră amândoi ochii după trăsură, apoi se priviră încordaţi:

— A venit stăpânul, domnule învăţător, murmură Arghiron, lungindu-şi gâtul încă odată spre uliţă.

Teofil Medrea privea pe deasupra gardului:

— Văd c'a venit, Arghiroane. Acum să-l vedem ce face... Părintele Grigorie nu mai are răbdare, după cât spun oamenii...

Apropiindu-se de moşie, Iancu Frăţilă începuse a gusta mândria liniştită, care-l cerca totdeauna când intra într'o lume măruntă. Era pe drumul „idealurilor" lui de viaţă. De când îşi consolidase averea prin căsătorie, n'avea decât ambiţia de a ajunge şi el între conducătorii politici ai poporului. „Politica — îşi spunea făcând filosofie — e o dăruire generoasă către poporul în mijlocul căruia te-ai născut. Să-l povăţueşti, să-l îndemni la bine. Să se reazime pe biserică şi pe şcoală şi să asculte de mai marii lui, care au dobândit lumina culturii. Aceştia ştiu ce fac"...

Trăsura intră în ogradă, făcând un viraj îndrăzneţ. Vizitiul Gyuri, un ungur adus de Henter, dorea să-şi arate măestria şi să-şi păstreze slujba la noul stăpân. In vederea acestei isprăvi, băuse patru drojdii. Potrivi intrare fudulă în curte, aşezând vehicolul pe roatele din dreapta, gata să-l prăvale peste stâlpul dela poartă.

In curte erau câţiva ţărani, ca la douăzeci-treizeci de oameni. Se vedea între ei şi Toma lui Francu, slab şi îmbătrânit. Iancu Frăţilă zâmbi ţăranilor cu mare prietenie, coborînd destul de sprinten. Observase că-s oameni necăjiţi. Nu se deosebeau prea mult de ţăranii din alte locuri, aşa că-i întâmpină ca întotdeauna.

— Noroc bun, fraţilor! Bine v'am găsit sănătoşi!

— Să trăiţi, domnule, murmurară sătenii, întorcând zâmbet stingher noului stăpân.

Atunci ieşi la iveală pe scările cerdacului părintele Grigorie, cu barba pieptănată îngrijit, ca şi cum ar fi fost într'adevăr Andrei, baron de Şaguna. Alături se vedea figura advocatului Arian Károly, sosit cu patru zile înainte, în Hălmaş, împreună cu ajutoarele sale, ca să facă inventarele şi să anuleze actele de cumpărare ale lui Henter cu hălmăşenii, apoi primarul şi notarul satului, cu obrazuri luminate de bucurie. Pavel Şarpe, logofătul, aşezat în pâne de către socrul lui Frăţilă, nu se întorsese încă dela Iara, unde în acea zi era târg de vite.

Noul stăpân simţi alint în mândria sa. Se bucură că e emoţionat şi că ochii-i joacă în umezeală, dovedind astfel acestor oameni ce fel de inimă nobilă şi duioasă bate în dumnealui.

Părintele Grigorie îşi drese vocea şi cuvântă cu dulceaţă:

— Fiţi bine venit între noi, domnule doctor Iancu Frăţilă, zise cu glas de sărbătoare. Ne bucurăm a vedea păşind mlădiţă din neamul nostru la treapta aceasta şi nădăjduim tare că sângele apă nu se va face... Poporul hălmăşan e blând şi supus, domnule doctor — continuă preotul — rătăcirile sunt departe de sufletul lui. Descălecaţi cu încredere în mijlocul nostru şi dumnezeu să binecuvânteze rodul acestei moşii, întorcându-vă cu prisosinţă răsplata grijilor celor fără de număr, pe care noi ştim că le au stăpânii... Adunând domnia voastră belşug, va cunoaşte şi poporul milă pentru modestele sale trebuinţe... Vivat, crescat, floreat![1] strig şi eu ca strămoşii noştri daco-romani.

Iancu Frăţilă se înduioşă mai mult şi strânse mâna părintelui Grigorie cu adâncă mulţumire. Apucă şi celelalte mâini întinse spre dânsul, apoi urcă în cerdac şi privi roată, bucurându-se adânc. Lipsa de însufleţire era vădită, dar plinătatea mulţămirii dintr'însul îi da satisfacţii alese. Aşa-s momentele de mărire: urzicile ţi se par crizanteme, tăcerile se transformă în urale, ţintirimele în săli de dans şi cruzimea în blândeţe sfântă.

O umbră de melancolie îl copleşi în mijlocul acestei mari satisfacţii, în care se amesteca şi faptul că momentul celei dintâi întâlniri cu ţăranii părea a trece cu bine. In-

---

[1]) Să trăiască, să crească, să înflorească. (N. R.)

torcându-se să intre în casă, privi câteva secunde pe fereastră.

— Dacă aş avea o nevastă frumoasă, aş fi fericit, se gândi mâhnit. Două imagini de femei îi apărură înaintea ochilor. Cea dintâi: o brunetă palidă şi slabă, cu ochii speriaţi, urîţică şi veşnic tulburată: soţia. Cum apăru, se şi pierdu undeva, în colţul amintirilor neplăcute. A doua: Silvia, băciţa din Răşinari, cu obraji de crin, cu ochi mari, jucăuşi, sub gene lungi.

Părintele Grigorie îl trezi din visare:

— Preoteasa mea vă pofteşte cu tot respectul la modesta noastră aşezare, domnule doctor. Am pregătit cină pentru domnia voastră şi pentru oaspeţii care sunt de faţă. Din ceea ce ne-a dat dumnezeu, punem bucuros pe masă. Având câte ceva din toate, vom încerca să vă uşurăm singurătatea, până când veţi face rânduială aici...

Părintele Grigorie vorbise iarăşi ca ůn prooroc care vesteşte rând nou de viaţă. Atunci intră în odaie Toader Mănăilă, argat din slujba curţii, cu pălăria în mână:

— Să trăiţi, domnule doctor, zise mâncând vorbele, întreabă oamenii din sat când aveţi oleacă de răgaz...

Părintele Grigorie se necăji cel dintâi. După dânsul, feţele luminate de adineauri se crispară de supărare. Insuşi Frăţilă fu atins ca de o boare rece. Răspunse nervos şi cam repezit:

— Să aibă răbdare oamenii!... Stau eu altădată la sfat cu dânşii...

Mănăilă mai cercă odată:

— Ii vremea de lucru, domnule, făcu clipind din ochi cu frică. Nu se ştie ziua când se schimbă şi vin ploile... D'aia ziceau ăştia...

— Dacă plouă, plouă! curmă de data asta destul de aspru, Frăţilă.

— Toate-s dela dumnezeu, Toadere, interveni părintele, cu blândeţe şi înţelepciune. Spune-le la oameni că eu sânt aici şi am grijă... Acuma a venit în sat domn român... Să-i dăm cinstire şi să avem ruşine...

CAPITOLUL XIV

Intors din închisoarea dela Cluj, Toma Frâncu încercă să se amestece în frământarea nouă a oamenilor, care aşteptau venirea moşierului român. Mulţi dintr'înşii socoteau schimbarea stăpânului drept o cotitură a vieţii. Toma Frâncu îşi simţea sufletul plin de mărăcini şi i se părea că-i sângeră inima. După o noapte petrecută lângă patul nevestii, care se sbătea cuprinsă de arşiţă şi căreia-i dăduse din minut în minut câte o lingură de apă, spre ziuă, se lungi pe laviţă. Bolnava adormise istovită. Vorbise toată seara într'o lature. Se schimbase la obraz, luând culoarea pământului. Vecinele dimprejurul ei aşteptau înfiorate răsuflarea cea din urmă, cercând să-i uşureze, după puterile şi judecata lor, slobozirea din strânsoarea suferinţelor.

Văzând că se linişteşte şi adoarme, o lăsară în alinarea somnului. Cugetau că nevasta lui Toma e aproape de răscrucea din care se aleg drumurile. Va poposi un răstimp, odihnindu-se, apoi, cu puţina putere adunată în somn, va trece pragul.

Pe masă se aflau blide cu zeamă, aduse de muieri. Nu se atingea nimeni de ele. Ajungeau prea târziu în casa lui Toma. Omul nu-şi afla odihnă. Se ridică de pe laviţă, pălindu-se în usciori şi gemând: „Mi se prăpădeşte muierea..." După amiază fuseseră în casă două vecine, stând lângă femeia care se lupta cu moartea. Toma se frământa mereu, asudând rece; îşi agrăia nevasta cu vorbe de alint, rupte, colţuroase şi stinghere, aşa cum se puteau desprinde din mâhnirea inimii lui. Văzând că intră alte vecine, îşi

ridică braţele în sus şi gemu odată mai crâncen ca până atunci:

— Dacă i-aş putea spune măcar o vorbă de nădejde! făcu uitându-se la grinzile afumate şi căutând parcă acea vorbă de nădejde pe care n'o găsea nicăieri.

Vecinele se adunară, subţiri şi uscate între umeri, oftând şi clătinând din capete. Ce să-i spui, Tomo? Ce să-i spui? Unde afli nădejde?

— Eu o cunosc bine pe muierea asta a mea, se întoarse Toma cu ochii spre pat, vorbind şi stăpânindu-şi anevoie durerea. Noi n'avem acum înaintea noastră nimic. Intuneric şi pustiu ca în noaptea cea veşnică... Aud că a venit domnul cel nou, care-i român. Unii nădăjduesc că va fi altfel. Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor... Dac'aş avea de lucru... Dac'ar fi pâne... femeia mea ar prinde viaţă.

O vecină-şi plimbă privirea dela Toma la bolnavă şi iarăşi îndărăt, continuând să clatine cu îndoială din cap.

— Se duce şi bărbatul ăsta al meu, răspunse vorbind rar, în şoaptă. Dacă v'aţi înţeles cu Vasile Popa, duceţi-vă cât mai mulţi... Ştiu şi eu ce să zic?

Toma lui Frâncu era sbuciumat de neputinţa de a face ceva în acest ceas, în care tovarăşa lui se smulgea din viaţă, trasă cu putere înfricoşată spre neguri nepătrunse. Golul care se deschidea din ce în ce mai larg în sufletul lui Toma pe urma acestei desprinderi, se umplea îndată cu o năvală tulbure de mânie crâncenă.

Toma ieşi din casă şi trecu pe la Vasile Popa. Il găsi cu învăţătorul Teofil Medrea şi cu Anisia. Medrea şi Vasile se cunoscuseră degrabă, îndată după întoarcerea în sat a lui Vasile Popa. Doamna preoteasă, care afla cea dintâi tot ce se petrece în sat, nu se miră de această întâlnire. „Ai auzit ispravă? se întărâtase către părintele Grigorie. Dascălul s'a şi găsit cu Vasile Popa! Stă la sfat cu toţi golanii! Tusea şi junghiul! Acum să vezi minuni în sat!... Când îţi spuneam eu să ai grijă!“

— Mă duc la curte, Vasile, zise Toma Frâncu oprindu-se lângă uşă. Anisio, dacă te-i hodini oleacă, fii bună şi mai abate-te pe la noi... Acum Măriuca doarme...

Cei din casă nu încercară să-l oprească. Vorbiseră zile întregi despre asta, după venirea lui Vasile Popa din închisoare. Invăţătorul fusese de părere că noul moşier Fră-

ţilă nu trebuia aşteptat la curte. Adevărat că era român, dar şi mitropolia din Blaj era românească. Totuşi, tatăl lui se prăpădise părăsit şi flămând pe moşia de lângă Blaj, iar el învăţase carte slugărind din pruncie în gospodăria domnului profesor. Cât despre Vasile Popa, ştia acum mai multe ca înainte... Dacă boierii români au făcut ce au făcut cu ţăranii de acolo, socotelile erau date pe faţă... Impărtăşi deci hălmăşenilor părerea lui: să stea toţi pălmaşii grămadă şi să-şi ceară cu tărie dreptatea. Hălmăşenii pricepură, dar credeau că pentru asta ar trebui să se ducă la curte şi să vorbească. „Iar cu jalba?" a strigat Vasile. Atunci s'a pus la mijloc Zosim Oană, spunând că se duce el cu oamenii. Iar unde va fi el, jalbă nu se mai află.

Teofil Medrea rămase hotărît să stea la o parte. Dorea să lase răgaz domnului Iancu Frăţilă să-şi încheie învoielile cu oamenii din sat. Dacă le va da hălmăşenilor pământ în parte cu una din trei părţi de rod, şcoala se va răzăma pe ei, fiindu-le dragă.

Vasile Popa rămase deasemenea neclintit la părerea lui. Nu va merge la curte. Nu care cumva să creadă unii că din cauza lui nu-şi apleacă inima spre săteni domnul doctor Frăţilă. Era lesne de înţeles că noului moşier nu-i putea fi pe plac să dea ochi cu omul despre care părintele şi notarul vor spune câte şi de toate. Te pomeneşti că Frăţilă, înfricoşat de cele petrecute în România, se întoarce spre necazurile fraţilor romani, care, după cum spuneau „fruntaşii" poporului, purced dela Traian şi-s viţă de neam mare. Era mai bine să aştepte învoielile. Apoi va vedea ce are de făcut.

Se jurase să nu mai creadă în vorba stăpânilor şi n'avea de gând să calce jurământul.

Vasile Popa şi Teofil nu-l împiedicară însă pe Toma să se ducă la curte. Punându-şi în cumpănă necazurile lui alături de ale tuturor hălmăşenilor, domnul doctor Frăţilă va avea în faţă, ca într'o icoană vie, pătimirea acestui norod, a cărui viaţă chinuită răsturna vorbele frumoase despre mândrele „tradiţii strămoşeşti".

Toma lui Francu plecă prin urmare la curte, stăpânindu-şi cât putea amarul. Bolborosea din când in când vorbe, care i se adunau în gât, ca nişte bucăţi de sânge închegat dintr'o rană a inimii. Inţelegea că-i moare ne-

vasta. Simţea de pe acum pustiul marii singurătăţi care-l va împresura. Gândul că ochii ei verzi ca apa lacului de munte, în care lucea atâta prietenie faţă de fiinţa lui stângace şi greoaie, se vor stinge, îi deschidea înainte un întuneric fără margini. Viaţa lui, ca a tuturor ţăranilor săraci, se petrecuse în sbucium, fără sprijinul nimănui. Lupta pentru o bucată de pâne era nespus de grea. Imprejurul lui se avântau îmbuibaţii şi lacomii pământului, împingându-l pe margini sau bătându-şi joc de el, cum făcuseră Bundoiu, Vraştie şi Mocanu, cum făcuseră Iklody şi Henter, cum făcuse Verehes la pădure.

...Cuvântarea rostită de părintele Grigorie, cu glas înalt, la sosirea noului moşier, i se păru lui Toma ca venind dintr'altă lume. Inţelese că schimbarea stăpânului era, după cum el însuşi spusese, bucuria nebunilor. Se înnegri ca şi cum i-ar fi intrat venin în sânge. Vorbele sfinţiei sale arătau iarăşi faţa adevărată a lucrurilor... „Ăstora nu le mor nevestele de foame, cu pântecele putrezit de nemâncare — se gândi Toma. Au răgaz..."

După ce alaiul pătrunse în casă, Toma îl apucă pe argatul Mănăilă de braţ şi-i spuse cu dinţii încleştaţi:

— Du-te înlăuntru, Toadere, şi întreabă ce are de gând cu noi...

Toader Mănăilă se lăsă destul de greu:

— Aveţi oleacă de răbdare, măi oameni buni! făcu încurcat. Mai bine să veniţi mâine...

— Mă Toadere — stărui aspru Zosim Oană — noi nu ne ducem acasă fără răspuns. Am păţit ce am păţit cu Henter şi cu Bundoiu... A treia oară nu se prinde...

— N'avem de ce ne duce acasă, murmurară oamenii dimprejur. Să ne spuie acum ce are de gând... Doar îi român de-al nostru... N'o să ne fie frică... Ori aşteaptă şi el pe Vraştie şi pe Mocanu?! Să nu-i vedem aici, că iese bocluc!

— Apoi, dracu' să schimbe şi vremea — interveni bătrânul Achim Aron de alături. Mie când mi s'arată durere de şale, ploile-s pe drum... De cincizeci de ani asta fac: muncesc, rabd şi increstez vremea în şale... Trebue oleacă de grăbire.

Toader Mănăilă nu era vreun pricopsit, să nu priceapă cum stau lucrurile. Se aciuise şi el la curte abia de o lună, fără leafă, de când venise logofătul Pavel Şarpe, trimis

de socrul lui Frățilă. Logofătul era dus, precum am spus, la un târg de vite, așa că abia-l aștepta să se întoarcă, să limpezească și cu simbria lui. La urma urmei, n'avea să strice nimic dacă intră'n casă; poate-l va lua în ochi buni stăpânul cel nou și-l va milui și pe el cu ceva.

Când s'a întors cu răspunsul lui Frățilă, ca să-l lase oamenii în pace, hălmășenii au ascultat ca niște sloiuri de ghiață, oprindu-li-se răsuflarea.

— S'a cam necăjit, le-a împărtășit Toader isprava, destul de neliniștit că-și supărase boierul. V'am spus eu să veniți mâne... A zis părintele Grigorie că are el grijă...

— Ne-am pricopsit, a stupit într'o lature Gavrilă Duma. Să știți că ne-am pricopsit, oameni buni, adăugă uitându-se în neștire spre uliță. Era nădușit și avea parcă teamă că dacă face un pas, calcă într'o prăpastie fără fund.

— Unde să mă duc? Dumnezeii și precista ei de lume, mugi Duma înfundat, dându-și pălăria pe ceafă. Spunea popa duminică despre unul dela Blaj, nu știu cine dracu era, că a dormit toată viața încins pe pielea goală cu brâu bătut în cuie ascuțite... Măcar că avea bani și moșii ca un grof. L-am întrebat după slujbă: „De ce dormea cu brâul bătut în cuie?“ Popa s'a holbat la mine: „Ca să nu-l ispitească diavolul!...“ „Apoi dacă mânca bine și bea bine, cum să nu-l ispitească? am zis eu... De ce n'a dat moșiile la plugarii săraci, să aibă și ei ce mânca? Ei n'au lipsă de brâie. Dorm în tină...“ „Cu oamenii fără rușine nu pot sta de vorbă!“ a zis sfinția sa mânios către mine. „N'aveți altă grijă decât a mâncării... Pildele înalte se farmă în voi ca în iască...”

— Adevărat iască! murmură moșneagul cel cu șalele.

— Văd că nici domnul ăsta român n'are vreme de noi... observă întunecat Zosim Oană. N'avea vreme nici Iklody...

Se apropie de Toma, care de cum pricepuse răspunsul lui Frățilă, scăpase mai întâi o vorbă ca pentru sine: „Așa“; apoi se golise de toate grijile, uscându-se ca și cum ar fi trecut printr'o flacără. Nu mai simțea nimic din întristările de adineauri.

— Trebue să vorbim numaidecât cu Vasile Popa, zise Oană hotărît. Acasă-i?

Toma se uită ca de pe alt tărâm la prietenul care-i vorbea. Parcă l-ar fi cercat o mirare. I se ridica dintr'un

ungher de suflet o văpaie rece, ciudată, umplându-i firea cu o lumină de ghiaţă.

— Vasile Popa? întrebă încet, cu gândul pribegind prin scorburile lui lăuntrice.

— Da... Vasile... Ce te miri, de ai crede că te-am întrebat despre ăla care dormea cu brâu'n cuie? Trebue să vorbim cu el...

— I-acasă, Zosime! făcu Toma, privind pe margini... Sara bună...

Oană se uită nedumerit cum păşeşte ţeapăn Toma Frâncu mergând pe uliţă. „O fi băut", se gândi o clipă, apoi se întoarse aprig spre ceilalţi hălmăşeni şi-şi rosti părerea:

— Să mergem, oameni buni, la Vasile Popa...

CAPITOLUL XV

Nu poate încăpea îndoială că ceasurile petrecute în casa primitoare a părintelui Grigorie se vesteau deosebit de plăcute pentru cei de față. Au fost poftiți, pe lângă domnul Iancu Frățilă, oaspeții străini dimprejurul domniei sale, adică advocatul Arian Károly, cu cei doi funcționari ai săi, apoi arhitectul Pataky și notarul Cădariu. Primarul, un țăran din Hălmaș, fusese lăsat la o parte, măcar că avea faimă de lingău mare și ar fi poftit foarte mult să se înfrupte și el din bunătăți. Dar preoteasa era tăioasă ca briciul:

— Nu amestec oamenii între ei, curmă discuția energic, retezând cercările părintelui. Știu dela noi de acasă: când îți vin domni, stai cu domnii!

— Are să se mânie primarul, îndrăsni preotul.

— Dă-l dracului, să se mânie, strigă preoteasa. Spune-i că-i faci și lui un rost la Frățilă. Indată se 'mbată singur cu rachiu, de nu-l mai trezești o lună.

— Bine, încuviință preotul înduplecat, hotărînd să împlinească lucrurile întocmai. Dar ce ne facem cu învățătorul?

Preoteasa-l privi cu niște ochi, de credeai că-s miezuri de ceapă când le fărâmi pe marginea mesei.

— Doar n'o să-mi aduci smintitul ăsta între oaspeți aleși, Grigorie!? se miră peste seamă. Nu vezi că, după prietenia cu nespălatul de Arghiron, s'a pus acum tovarăș cu Vasile Popa? Acolo-i casă de nasul lui!... Nu aici!...

— Bine, bine, știu, stărui părintele. Nu-mi trebuește nici mie. Mă gândesc însă să nu'ntrebe domnul Frățilă:

unde-i învăţătorul? Cred că nu-i bine să-i descoperim dela început toate câte le avem în sat.

— Ba să le descoperim! sări preoteasa.

Părintele Grigorie zâmbi cu viclenie:

— Iacă, eu cuget altfel. Nu degeaba am minte în cap... făcu prelungind cu mare huzur această rară clipă, când ideile lui puteau râvni să stăpânească vremelnic reşedinţa parohială. Mă duc la şcoală, colea pe înserat, după ce pleacă învăţătorul acasă...

— Ei? întrerupse nerăbdător preoteasa.

— Ei — urmă preotul cu trufie — dacă mă duc, dau acolo peste Saveta, slujnica... Ştii că-i toantă...

— Hai, spune odată, îşi ieşi din cumpăt soţia părintelui.

— Ii dau Savetei un bilet... In bilet scriu că-l poftesc pe domnul învăţător la masă... Inţelegi?

— Mă mir că-ţi trece şi ţie odată un gând ca lumea prin minte, se desumflă încet preoteasa pricepând. Foarte bine te-ai gândit, repetă ridicându-şi sprâncenele cu sinceră mirare, apoi tresări speriată: Dacă-i duce Saveta biletul astăzi acasă, la Arghiron?

— He-he! râse părintele gustând plăcere. Mi se pare că am să ajung iarăşi la locul care mi se cuvine în casa asta, zise plimbându-se mulţămit prin odaie. Nu-i spun să i-l ducă, ci să-l puie pe masă, în şcoală... Până dimineaţă biletul stă deci acolo, neatins... Acum pricepi?

Preoteasa oftă uşurată şi se îndreptă vijelios spre bucătărie.

— Măcar că mai bine era dacă-l chemam, declară părintele cu încredere în sine. Poate că domnul Frăţilă l-ar aduce pe calea cea bună.

Preotul se simţea în largul lui, după biruinţa de adineauri, aşa că era grăbit să-şi dea în petec. Preoteasa se şi întoarse fulgerător:

— Iar mă seci? Ce vrei să spui?

— Vreau să spui că de vreme ce învăţătorul s'a înhăitat cu Vasile Popa, de cum s'a 'ntors mişelul ăsta în sat şi uneltesc laolaltă, bine ar fi să-i desfacem cumva. Doar tu spuneai că înţelept este să-ţi apropii duşmanul... Ca regele Carol...

Foarte tare căzu atunci iarăşi părintele în preţuirea

consoartei sale, care sta lângă ușă și clătina a pagubă din cap:

— Fă-mă mamă lung, că de prost sânt prost cât doi, începu a-și judeca bărbatul. Acum vrei să-mi întorci vorbele pe dos. Vorbele care le am zestre dela tata! adăugă gata să izbucnească într'un torent de lacrimi.

„Asta-i adevărat, gândi pe ascuns părintele. Alte avuții nici c'am văzut din zestre, decât vorbe".

— Ascultă, omule, cuvântă doamna preoteasă, stăpânindu-se într'un fel crâncen. Părea abur închis în cazan. Duduia și sta să împroaște. Să-ți apropii dușmanul, când poate aduce primejdie!... Ai înțeles? Nu când e la pământ, ca Vasile Popa! De unde era să știu eu, când l-am pus pe Ionuț la căldărușa ta, că va intra din nou în pușcărie? Acuma știu și am grijă de cojocul lui. A venit domnul Frățilă. Ne punem bine cu dumnealui... D'aia am întors casa pe dos. D'aia am umplut cuptorul de boboci și de pui. Frățilă e nașul ăstora... Așa să știi!... Du-te și scrie biletul pentru dascăl. Dac'ai nimerit și tu odată un plan, nu te trece cu firea. Vezi bine că te'nfunzi ca ăla cu cinstea'n gard. Tu dregi, tu strici...

Căzând iarăși la locul de mai înainte, preotul plecă să împlinească hotărîrile care fuseseră luate. Seara întâmpină musafirii zâmbind larg și având alături pe doamna preoteasă împodobită și surâzătoare, încât credeai că-i floarea soarelui pârguită.

Cel care se bucura dela început de praznic era însuși sfinția sa, având plăcere să vorbească, să mănânce și să bea fără opreliște. Ii va face preoteasa semne cu ochiul, când nu va vorbi pe placul ei, apoi își va țuguia buzele, ca și cum ar mânca gutuie, ceea ce se tălmăcește să mai lase paharul la odihnă. Dar aflându-se între atâția oaspeți, părintele se va preface uneori că nu vede, alteori că încurcă semnele, iar după petrecere fie ce-o fi. Era învățat cu toate. Se bucura de poftire și Iancu Frățilă, deoarece îi era urît și găsea bună împlinire de tradiții românești, să afle ospătare în casa preotului, în gospodăria celui dintâi luminator al poporului. Se bucura și notarul Cădariu, pentrucă având în seama sa ordinea publică și răspunderea puterii de stat în Hălmaș, trebuia să găsească și să ofere reazim firesc, pe din două cu proprietarul moșiei. Dacă se întâmplau răzmirițe, urmau să stea unii lângă

alţii, să-şi apere puterea şi averea. Afară de asta, aveau să pice venituri frumoase din învoieli şi înscrisuri. Drept vorbind, Cădariu se bucura să mai iasă şi el în lume, fiind înnăcrit din cale-afară de necazuri. Mai ales de traiul cu nevasta şi cu soacra. Femeile acestea nu puteau înţelege că el ar trebui să fie Kádár şi nu Cădariu. Cu deosebire soacra îi făcea zile fripte, fiind ţărancă simplă de lângă Hunedoara. Bătrâna ştia una şi bună: dacă eşti român, să fii român. Dacă eşti ungur, să fii ungur. „Că — zicea soacra dând din clanţă — cine nu ştie să fie român ori ungur de ispravă, apoi nu-i bun să fie nici altceva. Doar de trăit, pot trăi omeneşte, laolaltă, fără să mintă unul altuia, că pe ei îi ia dracul numaidecât, dacă's altceva decât i-au făcut mumele lor..."

Se veseliră de masa dela părintele Grigorie, în taină, fireşte, funcţionarii domnului advocat Arian dela Turda, slujbaşi tăcuţi, speriaţi şi veşnic încordaţi, ca nişte bieţi câini, care nu primesc mâncare dacă nu se uită cu supunere la stăpân. De câte ori îşi deschidea gura Arian, se repezeau amândoi dintr'odată să încuviinţeze: „da, mă rog", înainte chiar de a şti dacă trebue să zică da ori nu. Atâtea contracte, decizii, sentinţe, apeluri, contestaţii, întâmpinări, inventare, testamente, citaţii şi procese verbale au copiat în zilele lor, că aflându-se acasă la dânşii, ori în lume, unde se vorbea despre unele şi altele, erau miraţi şi nedumeriţi, nepricepând în ce categorie de scripte urmează să transcrie subiectul conversaţiei. Pentru ei, lucrurile ieşite din cadrul formularelor nu aveau nicio valoare. Umili cum erau, se simţeau totuşi împăraţi, în împărăţia dosarelor, şi priveau cu un fel de milă dela înălţimea tronurilor de procese verbale, „dresate", „contestate", „aprobate", „înaintate", „clasate" şi apoi dosite la arhivă, oamenii care nu ştiau că de fapt viaţa se trăeşte în scripte şi nu dincolo de ele.

Mai puţin vesel de invitaţie era şeful lor, advocatul Arian Károly, deoarece la masă nu se afla niciun nobil. Deosebit de supărat primi poftirea Pataky, care numai la asta nu se aştepta: să mănânce în casa unui popă valah.

Păhărelele de „trăscău". din care o singură înghiţitură e deajuns ca să te trăznească numaidecât în creştetul capului, aduseră însă un început de împăcare. Pataky îşi bulbucă ochii, dar nu scăpă un strop din ceea ce luase în

gură, dând cu vrăjmăşie paharul peste cap. Arian se înnecă şi tuşi, umplându-şi batista cu rachiul care-l fulgerase în clipă, făcându-l să înţeleagă că trebue sorbit cu oarecare pricepere.

Flacăra băuturii îi încălzi repede, aşa că începură a privi societatea cu îngăduinţă. Cei doi funcţionari chibzuiră îndată că trăscăul trebue să fie un produs clandestin al părintelui Grigorie, care se făcea astfel vinovat de prevederile cutărui articol de lege şi ar fi meritat un proces verbal. De băut băură însă şi ei, calificându-se complici prin constrângere şi necesitate, ceea ce le uşura vina în mod considerabil, vârîndu-i la circumstanţe atenuante.

Iancu Frăţilă se simţea bine. Era împresurat de atenţii; i se vorbea ceremonios, de departe, cu învăluiri şirete, care-i aduceau mulţumirea unei bătălii uşoare, amuzante. Prost nu era, să nu-şi dea seama că toate ploconelile aveau în miezul lor interese socotite dinainte. Dar — îşi zicea — la urma urmei, asta e viaţa. Regele se închină cu destulă prefăcătorie lui dumnezeu, pentru huzurul pe care i-l hărăzeşte, chipurile, din marea sa milă. Miniştrii, demnitarii şi marii potentaţi se încovoaie în faţa regelui, ca să-şi poată păstra ceea ce au şi să mai agonisească pe deasupra. Alţii se ploconesc miniştrilor şi demnitarilor, pentru pricini identice şi aşa mai departe, până jos, unde se află cei care trebue să se ploconească tuturor, iar în faţa lor nu se mai ploconeşte nimeni. Insuşi Iancu Frăţilă era dator să se ploconească „fruntaşilor" poporului român, bărbaţilor politici din partidul naţional, care învăţaseră dela potentaţii politici maghiari: baronul Bánffy, contele Khuen-Hédervárу şi Tisza István, un fel de îngâmfare de parcă erau fraţi de lapte cu dânşii. „Fruntaşii" români aveau moşii şi purtau cu trufie particula nobilitară agăţată de numele lor. „Mihályi de Apşa", „Pop de Băseşti", „Mocionyi de Foen", „Şerban de Voila", la fel cu grofii şi baronii unguri.

Viaţa îi dăruia lui Frăţilă o plăcută petrecere între oameni, care atârnau de zâmbetul lui, ca firul de varză de barba părintelui Grigorie. Toţi cei de faţă aveau interese legate de bunăvoinţa sa, iar sătenii, care stăteau în acel ceas pitiţi în căscioarele din Hălmaş, îi aparţineau şi se vor mişca în tăcere, slujindu-i bunăstarea. Va urca de bună seamă treptele carierii până foarte sus. Scara se rãzima

pe spinări care nu se puteau clătina din loc fără poruncă. Poporul era din firea lui blajin, iar dacă ştiai cum să-l conduci, să-l fereşti de elementele răsvrătite, nu puteai avea mâhniri.

Intre asemenea gânduri tihnite se trecu la gustarea vinului, după ce felurile dintâi de mâncare fură lăudate pe toate glasurile. Măgulirea zumzăia în urechile doamnei preotese, ca o muzică plăcută.

Vinul era bun. Asta se văzu numaidecât pe obrazul întunecat al lui Pataky, căruia trăscăul îi sburlise favoriţii, iar vinul îi aduse la loc. Işi înălţă fruntea mirat şi privi cu admiraţie spre părintele Grigorie, iertându-l că-i popă valah.

Advocatul Arian găsea mai anevoie astâmpăr. Zâmbea ciudat și complicat peste seamă, ca întotdeauna în asemenea prilejuri. Intâi de toate se putea ceti în surâsul lui un fel de îngăduinţă plictisită pentru cei de faţă. In al doilea rând, mulţămire faţă de el însuşi.

Venise vorba despre ţărani. Se pare că notarul din Hălmaş, Cădariu, adusese lucrurile din condei, spunând ceva despre întoarcerea unor hălmăşeni din închisoare. Acei hălmăşeni lucraseră la pădurea baronului Bánffy de lângă Cluj, făcând răzmeriţă.

— Da! S'a întors Vasile Popa, se trezi în vorbă şi părintele Grigorie, stârnind asemenea vălmăşire de semne pe obrazul doamnei preotese, că nu se putea descurca deloc în ele. Nu pricepea dacă vorbise bine ori rău.

— A venit acum o săptămână. Au venit și ceilalţi, continuă Cădariu. Am primit înştiinţare să-i ţinem sub supraveghere...

— De cine-i vorba? întrebă Iancu Frăţilă mirat.

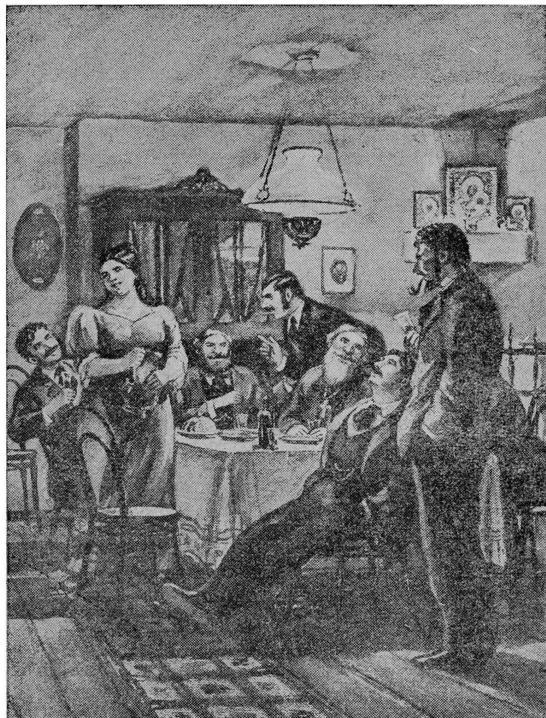
Preoteasa-şi vârî numaidecât tăişurile la mijloc:

— O... într'adevăr ar merita să vă ocupaţi puţin de ei, domnule Frăţilă. Nişte smintiţi... Mai serviţi, vă rog, din papricaşul de pui... Nu zău... Vă rog... stărui, aruncând în fulger o privire părintelui Grigorie.

Legănându-se în binefacerile vinului, preotul desbătea în sine un proces scurt, dar nelămurit: „De ce se înhoalbă femeia la mine? N'am spus bine? Eu cuget că da..."

Cădariu nu lăsă ocazia să se arate bărbat bine informat:

— Adevărat că-s oameni de nimic, observă servindu-se nepoftit din papricaş.

Preoteasa fierbea: „Se'ndoapă dobitocul ca la pomană..."

— Dar — urmă notarul — sunt foarte periculoși...

— Ți-o fi frică de ei? interveni iarăși soția preotului, veninos.

Iancu Frățilă reluă întrebarea calm, însă cu interes sporit.

— Stați puțin, frate, se întoarse către Cădariu. Spune-mi, te rog, de cine-i vorba? De țăranii hălmășeni?

— Da, domnule doctor, răspunse notarul înghițind o jumătate de pipotă.

— Ce-i cu dânșii?

— Unul dintre ei, Vasile Popa, a fost mai de mult muncitor cu ziua la o fabrică de cărămidă din Turda. A lucrat apoi pământ în parte la Iklody, începu a istorisi Cădariu. Când cu venirea domnului Henter... s'a pus împotrivă... A fost și bătaie... Au atacat hambarele curții.

— Ce? Cum? se tulbură Iancu Frățilă. Unde?

— La curte, răspunse Cădariu. Pe semne, Vasile Popa are ceva'n cap... Răbufnește din el o îndărătnicie grea... La început l-a luat de grumaz domnul Bundoiu...

Frățilă-și adună puțin pleoapele, gândindu-se:

— A... Bundoiu... Am auzit de el... A făcut cocină de porci în casă...

Părintele Grigorie își aplecă ochii, dorind să nu vadă și mai ales să nu fie văzut, dacă era cu putință.

— Drept vorbind, Henter a pus la cale o mare pungășie, declară Iancu Frățilă hotărît. Cunosc afacerea și-mi pare rău că sunt nevoit să vorbesc așa despre fostul proprietar. Nu trebue să ne batem joc de țărani...

La masă se făcu tăcere neplăcută. Preotul simțea povară și poftea cu ardoare o cană mare de vin, spre a așterne ceață și uitare în cap.

— Desigur, domnule doctor, că aveți dreptate, interveni preoteasa. Dar să știți că sunt unii care, orice le-ai face, tot ei rămân. Pildă chiar acest Vasile Popa...

— Da... da... așa este, se grăbi Cădariu. Să zicem că aici a avut încontrare cu domnul Henter... Cu Bundoiu. Dar la Turda, la fabrica de cărămizi, ce-a avut? Ce-a avut la Cluj? Doar nu s'o fi pus contele Bánffy cu el la taifas?!

— Ce s'a întâmplat la Cluj? întrebă Frățilă îmbujorat puțin la față.

— Să vedeţi, continuă Cădariu. Din informaţiile noastre oficioase am aflat că, după ce s'a răspândit vestea despre răscoala „de dincolo", oamenii dela pădurea lui Bánffy au poprit între dânşii pe logofăt... Intocmiseră o hârtie: asta, asta, asta. Mai ales cereau mălai şi căruţă, să-i ducă la doftor. Unelte noi şi încetarea bătăii. Contele Bánffy a trimis asupra lor regimentul dela Cluj...

— Un regiment întreg?

— O companie la pădure, una la moşie, alte două răspândite prin sate. Le-a ţinut asupra lor cinci săptămâni. Satele au trebuit să plătească cheltuielile armatei. Aŭ aruncat bir pe localnici. Aşa e gloaba...

— Ştiu, făcu Frăţilă... Ei şi?

— Cred că s'au săturat, interveni Pataky înfuriat de cele ce auzea. Asta nu-i agitaţie şovină, domnule Frăţilă? se întoarse îndulcindu-şi puţin obrazul, ca să nu jignească totuşi pe noul proprietar.

Inainte de a putea răspunde cel întrebat, Cădariu lămuri însă lucrurile, cu ştiinţa lui:

— Ce fel de agitaţie şovină, domnule arhitect? Doar erau între ei secui dela Odorhei, unguri dela Huedin şi dela Dej, câtă frunză şi iarbă... Intre arestaţi au fost opt români şi şase unguri...

— Să-i ia dracu pe toţi, pufni Pataky, reluându-şi vorba favorită. Ce-au căutat, au găsit!

— Acum le-au dat drumul, adăugă Cădariu. Am auzit că Vasile Popa s'ar fi plâns de bătaie. Spun oamenii cu care a vorbit... Când au pătruns cătanele la ei, mai întâi era un rând de jandarmi. Aceştia au tăbărît asupra lor... Vasile Popa şi-a scuipat dinţii acolo, în pădure. Unul, Isaia... tot din Hălmaş, care era bolnav, a murit... Bag seamă, le-o fi ajuns...

Iancu Frăţilă privea îngândurat vedeniile care pluteau în fumul de ţigară. Plăcerea de a avea moşie se acoperea de întunecări, în mijlocul cărora bâjbâia frământare omenească, lipsită de orice plăcere. Oftă şi zâmbi melancolic:

— Păcat... mare păcat, zise cu regret în glas. Ce frumos s'ar putea trăi în bună înţelegere!... Ei... ce să faci? Puţin pricep că neamul trebue să se bizue pe oameni înstăriţi, iar aceştia pe cei săraci, cărora le asigură pâinea în schimbul muncii. De unde să priceapă acest lucru? Cred că voi întâmpina greutăţi la facerea învoielilor... Desigur, n'am

să procedez ca Henter. Asta e murdar. Dar interesul cel mare primează asupra celui mărunt. Decât să-i văd strigând, mai bine voi căuta calea cea bună. Imi pare rău că voi fi nevoit, poate, să aduc oameni din altă parte...

— Nu trebue să aveţi teamă de ei, socoti necesar preoteasa să intervină în discuţie. Dacă-s smulse buruienile din strat, zarzavatul creşte liniştit...

Măcar că vorbele acestea veneau dela o femeie, căzură în lâncezeala mesei ca o undă de însdrăvenire. Iancu Frăţilă ridică paharul:

— In sănătatea doamnei preotese şi a bravelor femei române, închină, cercând să se însufleţească. Să trăiască!

Mesenii se asvârliră asupra paharelor ca nişte pelerini însetaţi. Băură cu lăcomie şi le umplură îndată din nou. Atunci îşi făcu şi Arian Károly observaţiile sale:

— Domnilor, zise coborînd din lumea lui de vise, eu nu cunosc frica de ţărani... Asta mă face să cred că totuşi, la origine, trebue să fiu viţă de nobil vechi...

Frăţilă ar fi vrut să pufnească în râs, dar era încă prea îngândurat ca să se poate veseli.

— Ce legătură e între una şi alta, domnule Arian? întrebă, zâmbind destul de amar.

Pataky asculta mulţămit. Se bucura că aude vorbele unui ungur adevărat. Cei doi slujbaşi stăteau gata să strige: „da, mă rog" într'o încremenire mai tare ca oasele bobocilor din farfurii.

— Este... Şi încă una foarte firească... reluă Arian teoria sa. Nobilii au un destin al lor: să stăpânească pe cei de jos... Mira-m'aş să nu fiu strănepot direct de al lui Töhötöm, care a venit pe aceste meleaguri odată cu Almoş, întemeietorul patriei noastre. Sunt atras în mod deosebit spre acest viteaz descălecător... Repet: mie nu mi-e frică de poporul de jos.

Iancu Frăţilă râse în sfârşit, intrând bucuros pe tărâmul unor discuţii oarecum generale:

— Bravo, domnule Arian! O teorie nouă... Admirabil, n'am ce zice... Adică, crezi dumneata că mie mi-e frică? Tatălui meu i-a fost frică? Celorlalţi oameni, care au moşii sau întreprinderi, le este frică? Atunci n'ar urma decât să se lase păgubaşi... Vorbind, doctorul Frăţilă simţea că-şi revine binişor.

— Bine, dar vedeţi ce straşnic a reacţionat contele Bánffy? protestă Arian.

— Nici în România nu s'a procedat mai cu mănuşi, îl linişti Iancu Frăţilă. Boieri, prinţi, arendaşi, proprietari, negustori, toţi au fost solidari între ei... Aşa că, vezi dumneata... Nobilii dacă nu mai au proprietăţi şi n'au întreprinderi, dacă nu întrebuinţează lucrători, ci trăesc, să zicem, parazitar, n'au cu cine se bate... Poate cu morile de vânt, ca Don Quijotte... A, desigur, ca ofiţeri, ca diplomaţi, ca demnitari, îşi fac şi ei datoria. In schimb, nenobilii, care au nevoie de braţe, trebue să ia' aminte, la rând cu nobilii avuţi... Eu, bunăoară, nu voi putea schimba sistemul care trebue să asigure moşiei rentabilitatea cuvenită... N'am venit să mă ruinez... O fac însă cu bunăvoinţă... Le cer, fireşte, trei părţi din patru, ca oricare alt proprietar. Dar le vorbesc la inimă, cu suflet. Ţăranii aceştia sunt oameni din neamul meu... Vreau să-i îndrum pe calea ascultării... Cu vorba bună... E o chestiune de filosofie, adăugă gustând din plin plăcerea de a fi ascultat cu evlavie. Un moşier ungur are cu sătenii români două procese: unul care se desprinde din raportul lui de stăpân, faţă de cei care-i lucrează moşia. Celălalt din poziţia lui de ungur. Eu n'am decât un proces, nu? continuă surâzând cu fineţe. Spre norocul meu, ungurii dela curtea moşiei au plecat. Se înţelege dela sine: cei îndărătnici vor trebui să fie îndepărtaţi, indiferent că-s români. Suntem împresuraţi şi noi de primejdii, ca şi alte popoare... adăogă cu aleasă diplomaţie. Trebue să progresăm... Iar progresul nu-l poate obţine decât o pătură de mijioc, înstărită şi închegată... Acesta-i un principiu naţional, dela care nu ne putem abate... Orice ar fi...

Părintele Grigorie se săltă încălzit de pe scaun. Observă îndată că preoteasa-i face cel dintâi semn de aprobare din acea seară şi se foi mai mult decât era pornit s'o facă.

— Domnilor — strigă cucernicia sa — dedesubtul cuvintelor de aur ale domnului doctor Frăţilă, eu trebue să pun numaidecât pecetia de întărire a sfintei noastre biserici. Adevăr a vorbit, înţelept a vorbit, deputat să-l vedem la Pesta, întru mulţi ani, iar noi să ne bucurăm că bunul dumnezeu l-a adus în mijlocul nostru. Vivat!

Toţi cei dela masă deşertară paharele, doritori de a trece din apele tulburi ale discuţiei, în valurile alintate ale

vinului. Arian păstra încă îndoieli, ceea ce obliga pe slujbașii săi să continue a sta speriați. Șeful nu-și destăinui încă toate gândurile. Ii trecea prin minte, ca o ciudățenie, faptul că Frățilă părea să aibă dreptate. Ieri, fusese stăpân pe moșie Iklody. Nobil. După Iklody, Henter. Nenobil. Ba încă și cămătar. Azi, altul. Iarăși nenobil... In plus, intelectual român... Totuși, raportul cu țăranii rămânea același. Măcar că și ei erau români... Cum dracu venea asta? Educația lui juridică îl obișnuise să aibă un anumit sistem ordonat de gândire. Inţelegea deci că cele ce se întâmplă au în miezul lor ceva tare, inevitabil, ca un text de lege, care era aplicat fără putință de scăpare. Doar atât, că nu cunoștea această lege...

Pe la ceasurile zece și jumătate, oaspeții părintelui Grigorie uitară toate problemele vieții, trecând la o stare de veselie deosebit de înaltă. Insuși sfinția sa sburda de ici colo, fâlfâindu-și poalele, oprindu-se spre a-și mângâia barba cu mulțumire și ducându-se să vadă câte sticle de vin mai sunt. Stăruia să cultive înflorirea de nădejdi bune, răsărite pe urma cuvintelor lui Iancu Frățilă, ca un grădinar pătimaș. Nelămurit cum îi fojgăiau în minte, aceste vorbe răspândeau totuși în inima preotului curaj și îmbărbătare. Nu se va schimba nimic; asta se putea înțelege ușor din părerile care se rostiseră. Duhul blândeții era bun, sfinția sa însuși îl prețuia ca fiind folositor. Dar, câte odată... de... trebuia procedat fără cruțare.

Domnul Pataky băuse cu îndârjire câteva pahare de vin, spre a-și stâmpăra undele de tulburare care-l cercau din vreme în vreme. Iancu Frățilă-i era simpatic. Te pomenești că va ajunge deputat la Pesta. Deocamdată îi oferea câștig. Totuși, valahii rămâneau valahi; i-ar putea lua dracu pe toți. Ce minunat petrecea el la Turda, în fiecare Joi seara, când îi acorda nevasta liber spre a bea un pahar de vin cu prietenii săi! El n'avea de lucru cu țăranii. Muncitorii pe care-i folosea la antreprize erau la bunul său plac. Nu-i cădeau bine ochii unuia? Du-te, nene, și caută-ți de lucru în altă parte. La mine, vii la șase dimineața, pleci la șapte seara. Asta-i treaba, asta-i plata... Nu-ți ajunge? N'am vreme de pierdut! P'aici ți-e calea. Oamenii pleacă... Auzi vorbă!... Cum să nu plece? Doar nu erau tovarăși cu dânsul... Ii putea porunci cineva să-i țină la lucru, dacă el nu vrea? Adevărat că mai erau uneori și greve și după

fiecare grevă era obligat să lărgească chingile. Dar nici autoritățile nu dormeau. Intr'o bună zi îi vor înțărca pe toți derbedeii, definitiv. Apoi va începe viață nouă...

Copleșit de vinul pe care-l gusta cu deosebită hărnicie, Pataky începuse a confunda puțin casa părintelui Grigorie, cu cârciuma lui favorită din Turda. Uită încet, încet de muncitori, de țărani, de valahi, de greve, de răscoale și de altele care aruncau asupra vieții nouri de prisos. Oaspeții din casa părintelui Grigorie apăreau prin fumul de țigară din ce în ce mai simpatici, ca și cum s'ar fi dizolvat în forme omenești plăcute vederii sale. Se apropia ceasul înduioșării; își simțea sufletul cârpă și inima cuib de păsări călătoare. Zâmbea puțin strâmb și se uita în gol, tot mai afund, spre spații nemărginite, din care se desprindeau, odată cu fiecare pahar de vin, umbrele tristeților lui nelămurite. Aceste umbre murmurau melodii crâncene, smulse de-a-dreptul din carnea lui.

Iancu Frățilă îl observa cu coada ochiului, surâzând pieziș. Era, desigur, amețit și el, dar firea îl ducea în asemenea ocazii la alte deslegări decât romanțele desperate.

— Ce-i cu dumneata? întrebă pe Pataky, văzându-l prăbușit într'o mâhnire de cal de dric. Pari foarte abătut...

Pataky oftă cu un fel de răget afund și clătină din cap:

— Hei... hei... dumnezeii ei de viață! De ce nu m'am făcut eu artist?... Am suflet de artist!... Mă înțelegi? se cumpăni cătrănit spre Frățilă.

— Ințeleg, înțeleg, îl propti acesta cu brațul. Adecă, ai vrea să faci poezii și să mori de foame...

— Pe dracu'! protestă cu un gest disprețuitor Pataky Poezii!... Pff!... Muzică, domnule! Inţelegi? Muzică!... Să-mi cânte zi și noapte Mitzi Mișca dela cafeneaua Central... Asta-i viață de artist...

— Ei da, suspină ușor, cu gândul departe, Frățilă. Intrezărea prin perdeaua de fum amintiri fugare din chefurile făcute la Pesta, cu prilejul călătoriilor sale „politice". Ce petreceri! Ce femei!

Pataky începuse să cânte o romanță sfâșietoare. Dorea să-și dovedească înzestrările artistice și să-și stâmpere setea de împliniri pe acest tărâm, spre care-l târau vocații neînfrânte. Se lungise pe scaun, întinzându-și picioarele sub masă. Capul îi atârna bleg pe spate, favoriții păreau cârnați de debrețin, agățați după urechi, în loc de cercei.

Glasul lui Pataky era aspru, dogit şi suna a ciubăr ţinut la soare. Din când în când ofta şi scrâşnea, apoi se uita în tavan şi mugea cu înverşunare:

„Sus în vârful bradului...
Cuib de păsărea...“

Cântarea asta, deşi repetată de câteva ori, nu-l satisfăcea. Işi scutură capul, suspină iarăşi crâncen şi începu dintr'odată o melodie veselă, sărind neaşteptat dela tristeţe la o dispoziţie turbată. Se obli pe scaun, bătând tactul cu mâna pe marginea mesei:

„M'aş duce, m'aş duce la Debreţin,
Să cumpăr, să cumpăr, cocoşi, găini“.

Părintele Grigorie asculta cu ochii umeziţi de plăcere şi haz. Sfinţia sa avea oarecare faimă la petreceri. Ştia să cânte de toate, după rânduiala ceasurilor şi potrivit cu cumpăna băutorilor. Era nerăbdător să-şi descopere în faţa domnului Iancu Frăţilă virtuţile şi să ofere noului proprietar veselie. Nu se îndoia că mai târziu, cu prilejul ospeţelor dela curte, domnul doctor Frăţilă îl va pofti mereu, ca pe un om care ştie ce însemnează o petrecere.

Mormăi deci dedesubtul glasului lui Pataky cântarea lui favorită la chefuri:

„Şapte bani suta de raci
Şi dascălii-s toţi săraci...
Da' de ce mă?
Iac' aşa
Trăiască Măria Sa!“

Preoteasa prinse în urechi mormăitul părintelui şi înţelese că sfinţia sa era gata să nimerească iarăşi cu oiştea 'n gard. Cine dracu îl îndemna să pomenească din senin cuvântul „dascăl"? Nu era bun bucuros că până atunci trecuseră cu bine peste chestia gingaşe a învăţătorului? Ii făcu un semn straşnic şi-i acoperi mormăiala cu glas nevinovat:

— Să cânţi apoi, tu Grigorie, cântarea aceea, care zice: Duce-m'aş şi m'aş tot duce...

Părintele tresări spăimântat, după care zâmbi într'ascuns: „Of doamne, duce-te-ai şi te-ai tot duce, unde şi-a dus mutul iapa". Nu-şi arătă gândurile pe faţă, dar răsturnă pe gât un pahar mare de vin, resemnându-se. Fie ce-o fi!

CAPITOLUL XVI

Pe la unsprezece noaptea, când oaspeţii ajunseră la friptura de gâscă şi începură a ciocni foarte des paharele, Toma lui Francu sta cu lumânarea în mână la căpătâiul neveste-si. Muierea trecuse pragul cel mare. durerile şi sbuciumul ei se risipiră în neființă.

Toma era galben şi-şi simţea buzele uscate. Părul îi căzuse pe frunte. Două vecine boceau alături de el, în năfrămi. Anisia plecase pe la şapte, spunând că are să se întoarcă mai târziu, cu Vasile.

Odaia era plină de umbre care jucau încet în pâlpâirile făcliei. De afară pătrundea tristeţea vântului de toamnă. Toma puse mâna pe fruntea femeii moarte şi-i despărţi cărarea dela mijloc, stăruind să culeagă în vârful degetelor ultima undă de căldură care se desprindea din corp. Infipse lumânarea pe laviță, lângă pat, aproape de căpătâi, şi se întoarse spre una dintre cele două vecine, care-l apucase de mâneca hainei.

— Du-te, Tomo, şi vezi să vie Anisia, îi şopti femeia, ştergându-şi ochii în poalele şorţului de cânepă. Noi avem treabă acum cu moarta...

Toma ieşi din casă încet, călcând ţapăn. Nu-şi luă pălăria. Cânele din curte dădu semn de nelinişte, schelăiăind sub învăluirile vântului rece, dar Toma nu-l băgă în seamă. Păşi în uliţă şi porni înainte cu capul aplecat, fără a se opri la Vasile Popa. Era întuneric adânc şi linişte de pustiu tomnatic. Trecu prin faţa casei parohiale şi auzi gălăgia petrecerii. Răzbeau glasuri, strigând cu putere „vivat", apoi îndată după vivat, cântări şi chiote aprige.

Capul lui Toma se coborî parcă mai adânc între umeri, ca și cum l-ar fi apăsat povară grea în creștet. Hotărîrea crâncenă pe care o luase încă în curtea lui Frățilă, după ce era vădit că noul stăpân are alte griji decât să stea de vorbă cu hălmășenii, îi svâcnea în tâmplă. Se opri la răscrucea de către țintirim și-și cufundă ochii în beznă. Vântul se întețise, se auzea de departe vuietul profund al pădurii. Pe la răscrucea asta avea să treacă a doua zi, în călătoria ei cea din urmă, nevasta, care murise mai mult de foame și de amărăciune, decât de boală. Toma se smulse din loc și-și urmă drumul cu un fel de înțepenire în oase spre curtea boierească. Ajunse în dreptul gardului, lângă hudă, coti încet și o luă în sus către ograda din dosul conacului. Ținea strâns în pumn amnarul și cremenea pe care le scosese din șerpar cu mișcări liniștite, ca și cum n'ar fi avut nicio tulburare în suflet. Așteptă un timp, adulmecând vuietul grav al pădurii. Se apropie de uluci și întinse brațele să treacă dincolo. Se mișca stăpânit, sigur de sine, într'un fel de ritm mecanic. Părea un lunatic. In clipa când era să sară în curte, își răsuci capul spre stânga și rămase împietrit în nemișcare; de sub streașina unuia dintre grajdurile boierești țâșneau limbi de flăcări. Toma Frâncu se propti să nu cadă. I se părea că-i târît spre altă lume, că i-a venit și lui sfârșitul. Flăcările se înmulțeau iuți, violente, legănându-se de ici colo, în bătaia vântului. Cineva răcni în curte: „Foc! Săriți! Arde!” Toma se răsuci în loc ca lovit peste obraz și se năpusti pe hudă la vale, către uliță.

La cotitură se opri gâfâind. Impietrirea din ființa lui se frânse dintr'odată, sângele-i sbucni parcă dintr'o pungă închisă în inimă și-l umplu de fierbințeală. Porni în fugă la dreapta, pe uliță. După câțiva pași, se izbi cu pieptul în cineva, care venea spre curtea moșierească răcnind. Omul din noapte se opri și cercetă pe fugar. Se vedea cum îi strălucesc ochii în lumina roșie, care începuse a se întinde, pălind când într'o parte, când într'alta.

— Tu ești, Tomo? întrebă gâtuit necunoscutul. Tu ești? gemu cu groază.

Toma Frâncu se trezi răspunzând cu glas ca din sicriu:

— Eu...

— Tomo! se sbuciumă trecătorul, întorcându-se spăimântat și iscodind ulița. Du-te! Ascunde-te! Il împinse pe Toma dincolo de șanț, în beznă. Fugi!...

Omul se desprinse din loc și se năpusti spre curte. Toma lui Frâncu îl cunoscu. Era Arghiron, pârgarul.

Satul se răscolea dintr'o clipă într'alta. Hălmășenii stârniți din așternuturi treceau în fugă strigând. Toma sta răzimat de gardul țintirimului, unde-l lăsase pârgarul. Sufla greu, cu fruntea aplecată și-și ridica din când în când ochii, privind vâlvătăile. Durerile i se amestecau în flăcări. Izbuti cu greu să-și umezească buzele. Se urni în lungul șanțului, ferindu-se pe lângă uluci și întorcând spatele focului. Găsi acasă mulțime de femei. Intre ele și pe Anisia.

— Dumnezeu s'o ierte, bădiță Toma, zise nevasta lui Vasile Popa vorbind grăbit. Unde-ai fost? Vasile s'a dus în fugă să te caute la foc...

Toma rămase în mijlocul odăii fără glas. Trecu o vreme în tăcere grea, străbătută de bocete. Dintr'odată, ușa se deschise împinsă cu putere și intră Vasile Popa, asudat, cu priviri aprinse, neliniștite. Era crunt ca un tăiș de sabie.

— Ești aici, Tomo? întrebă zărindu-și prietenul. Rămase în prag, încovoiat, cu gura ușor deschisă.

— Aici, Vasile, răspunse Toma Frâncu aproape în șoaptă, uitându-se în ochii celui ce intra în odaie.

Vasile Popa privi în ochi spovedania tristeţelor care se puteau citi pe chipul lui Toma. Se apropie și-l prinse de braț, apoi se aplecă și-și răzimă bărbia de umărul lui:

— Tomo, Tomo!... Mă, frate Tomo! murmură cu glasul slobozit din strâmtorare, lipindu-și fruntea de obrazul lui Toma.

Se simțea în trupul lui Toma un tremur ciudat, ca și cum l-ar fi bântuit furtuna pe dinlăuntru.

Femeile se tânguiau șușotind și-și ușurau sufletele de durere. Moarta avea parcă un zâmbet blând și trist, ca un chip de mamă plânsă în somn.

In toiul petrecerii dela părintele Grigorie răzbiră în casă tropoteli și glasuri înfricoșate de oameni. Pătrundeau

anevoie înlăuntru din cauză că limbile oaspeţilor se amestecaseră, iar Pataky continua să mugească altă romanţă, cu porţi ferecate şi ferestre zăbrelite. Auzind svonul spăimântat al uliţei, mesenii se priviră neliniştiţi şi rămaseră cu gurile căscate. Singur arhitectul îşi hrănea înainte patima lui de artist, urlând versuri despre suflete sdrobite în amor nefericit şi în disperări crâncene. Cânta pe un glas atât de sfâşietor, încât credeai că spune o baladă întunecată, al cărui erou principal, osândit să moară cu cinci pumnale în inimă, era el însuşi.

Strigătele din uliţă pătrundeau însă din ce în ce mai puternic. Preoteasa sări în picioare; notarul Cădariu făcu un salt spre uşă. Era galben, pornit pe moarte de om, ca întotdeauna când bea mult. Acum se auzeau desluşit răcnetele: „Arde! Săriţi, oameni buni!"

Părintele Grigorie se avântă după Cădariu, vânturându-şi poalele. Uşa se deschise smulsă cu putere. In bucătărie apăru Arghiron cu capul descoperit. Se mai vedeau două chipuri de oameni, la fel de învâlvoiaţi ca şi pârgarul.

— Arde la curte! strigă Arghiron cu un fel de înverşunare. Săriţi domnule, că-i prăpăd...

In clipa care a urmat strigătului, musafirii părintelui Grigorie păreau sloiuri de ceară, acoperite cu fum. Se făcu tăcere grozavă, asupra căreia pluteau unde înfiorate, ca nişte aripi de lilieci nevăzuţi.

— Ăsta-i Vasile Popa! gemu preoteasa cu glas rupt, de parc'ar fi avut aşchii în gât.

Notarul Cădariu se năpusti în curte. Iancu Fräţilă, asudat, îl urmă nehotărît, alături de părintele Grigorie. Păşea ca un sac gol, gata să cadă mototol.

— Dă fuga la Iara după jandarmi! străbătu porunca mânioasă a lui Cădariu către primarul care trecea pe uliţă. Să vie imediat încoace!... Vorbele acestea se răspândiră între oaspeţii părintelui Grigorie ca un strigăt de departe, în sufletul unor oameni rătăciţi pe mare, în noapte cu furtună. Aduceau nădejde de liman.

Alergând în urma notarului Cădariu și a celor doi slujbași pe care domnul Arian Károly îi trimise cu poruncă să treacă prin foc și să scoată din flăcări procesele verbale și inventarele, dacă cumva arde casa, doctorul Iancu Frățilă își blăstăma în gând soarta, care-l punea în asemenea cumpănă. Ca de obicei se trata pe sine cu îngăduință. Greul blestemelor se îndrepta spre nevastă și spre socru, care-i așezaseră pe cap asemenea pacoste. Adevărat că el dorise în primul rând să aibă moșie și că-i trebuiseră destule cazne până să înduplece pe bătrân să-și vâre o parte din bani în ea. Dar când lucrurile ies pe dos și mai ales când sunt tulburați în desfătările lor, oamenii își pierd dreapta judecată. Frățilă era deci înverșunat că nimerise la o moșie ale cărei clădiri ardeau chiar în prima zi a descălecării sale, datorită desigur sălbăticiei unor țărani. Se socotea o victimă a luptei pentru luminarea poporului.

In urma lui Frățilă venea suflând tare părintele Grigorie, cu poalele sumese, iar după dânsul pășea clătinându-se grozav domnul Pataky, ale cărui gusturi artistice aveau să găsească o rară satisfacție. Iși închipuia că va privi un incendiu ca pe vremea împăratului nebun, Nero, care a dat foc Romei din dorința de a vedea un mare spectacol.

Domnul Arian Károly socotea că era mai cuminte să rămână cu acest prilej în casa parohială. Trimițându-și slujbașii la curte, după dosare, avea să afle dela ei cu preciziune toate cele petrecute. Preoteasa își ieșise oarecum din fire. De o parte se bucura că rămâne în casă cu dânsa o suflare de om și încă una de advocat dela Turda, de altă parte era stânjenită că nu poate da curs liber stărilor de neliniște care o frământau peste seamă. Părintele Grigorie primise poruncă strașnică să se întoarcă nu mai târziu de un ceas, cu raportul, după care se putea duce iarăși la priveală.

Umblând de ici-colo, în jurul mesei, femeia simți cum se desprinde din neliniștile ei simțământul ciudat, tulburător, că e singură în casă, cu un bărbat străin, de calitatea domnului Arian. Masa fusese îmbelșugată, vinul îi înfierbântase sângele, ochii lui Arian îi păreau aprinși și stăruitori. Toate acestea vibrau în ființa ei, mișcându-se ca niște șopârle, răscolindu-i simțurile și surpându-i lim-

pezimea gândirii. Preoteasa nu împlinise patruzeci de ani. Era deci femeie în puterea cuvântului, iar pe părintele Grigorie nu-l iubise niciodată. Nici nu-şi amintea să fi iubit pe cineva. Dorinţa aprigă de a face avere, de a aduna bani şi bunuri, de a sălta apoi pe părintele Grigorie la rangul de protopop undeva într'un oraş, îi umpluse viaţa. Părerile ei despre dragoste nu se puteau despărţi de râvna bogăţiei, nici de dorinţa saltului spre un rang social mai înalt. Rar de tot, din an în paşti, când i se abăteau gândurile în grădina părăsită a inimii, îşi da seama că niciodată n'ar putea împărţi dulceaţa dragostei cu cineva, decât dacă acel cineva îi va impune prin averea şi slujba lui.

Arian înregistră cu plăcută mirare neliniştea preotesii, care se învârtea în jurul lui, întocmai ca o muscă ameţită de lumină.

Obrazul femeii se îmbujorase, gata să plesnească de puterea ce vibra sub pielea fină. Preoteasa era albă şi atrăgătoare în acest ceas încărcat cu emoţii; tulburarea care-i tremura în toate mişcările nu mai lăsa nicio îndoială în judecata experimentată a advocatului că soţia preotului e sub stăpânirea unei stări nervoase atât de încurcate, încât până la urmă ar fi gata să aleagă o ieşire neaşteptată, cu ajutorul lui.

Sbuciumul celor doi singuratici din casa parohială se depănă tăcut, în unduiri lăuntrice. Se priviră dintr'odată, ca şi cum gândurile li s'ar fi căutat mai de mult, iar în seara asta li se întâlneau mărturisindu-şi reciproc aceeaşi dorinţă. Arian era un bărbat destul de întreprinzător, gata oricând să agonisească un ban, o plăcere. Trăind vreme îndelungată la răscrucile de seamă ale întâmplărilor omeneşti, cunoscuse viaţa sub toate formele ascunse, sub prefacere şi strălucire. Işi lua vama din toate, după cuviinţă, ca un vameş iscusit.

Incheia acte dotale, ajutând mirele să mănânce zestrea miresei, iar pe părinţii miresei să înşele mirele, trecând averi închipuite ori ascunzând datorii. Punea la cale contracte de vânzare ori de dăruire şi pregătea din vreme, după caz şi împrejurări — ţinând fireşte seama de câştigul lui — ruina sigură a uneia dintre părţile contractante, dacă nu chiar a amândurora. Intocmea testamente, gustând plăcere şi dobândind profit din frământarea sălbatică a moştenitorilor şi din lăcomia lor, care trecea prin

toate josniciile până la crimă. Nemărginitul câmp al bătăliei după bani, după câştig nemuncit, după lovituri denumite poetic „noroace", cu toate vicleniile, trădările, minciunile şi înşelătoriile obişnuite, cu toate cursele întinse unora şi altora, cu toate cruzimile ascunse sub lustrul „bunelor moravuri", se desfăşura în faţa lui Arian, plin de putregai, mişunând de cadavre şi de hoţi de cadavre. La mijloc sta el, încasându-şi drepturile conform tarifelor „legale".

E uşor de înţeles că, participând din plin la feluritele întâmplări ale unei asemenea vieţi, ideile lui despre morală erau tot atât de năclăite ca şi câmpul marei bătălii în care-şi petrecea zilele, tot atât de elastice ca şi legile civile ori penale, despre care spunea că sunt făcute spre a fi călcate. Altminteri, de unde i-ar fi venit clienţii? Concepţiile acestea îl împingeau pe Arian cu uşurinţă spre aventuri, în care-şi putea satisface dorinţele. Chiar cele mai neobişnuite. Să îmbrăţişeze o femeie, în timpul unui incendiu şi încă soţie de preot! Colosal!

Se ridică brusc dela masă şi se apropie de preoteasă, cu paharul în mână. Femeia îl privea cu ochii larg deschişi, având în lucirea lor ciudată amestec de teamă şi de aşteptare. Arian zâmbi arătându-şi dinţii albi, sănătoşi. Sorbi din pahar, continuând s'o fixeze pe preoteasă în priviri ca în două faruri mici, de o putere concentrată, din ţintuirea cărora nu putea scăpa. Preoteasa respira adânc. In clipa când Arian puse paharul pe masă şi o cuprinse violent de mijloc, buzele ei se deschiseră puţin într'o stranie lăcomie de sălbătăciune şi primiră sărutul cu dogoarea unei văpăi. Capul îi căzu pe spate, mijlocul i se frânse într'o mişcare de părăsire de sine. Tremura sub vraja sărutului, în vreme ce Arian o ducea încet, continuând s'o sărute, spre odaia de alături, unde se afla cinstitul pat al părintelui Grigorie, sub icoana fecioarei Maria...

Paşi grei şi grăbiţi curmară idila născută în vin, crescută în închipuiri desfrânate şi împlinită în camera de dormit a reşedinţei parohiale.

Preoteasa se smulse înfiorată din braţele lui Arian şi se năpusti ameţită spre uşă. Se opri stăpânindu-şi palpitaţiile, apoi o deschise cu ciudă şi cu teamă. Era destul de binişor cufundată în beţia simţurilor, ca să se răsvrătească în ea mânia de a fi fost stânjenită. Dar o stăpânea în ace-

lași timp și groaza de cele ce s'au putut petrece la curte, unde avea atâtea interese. Deschizând ușa și văzând pe Bangălă — cel care striga prin ferestruica bisericii să se tragă clopotele — întrebă cu glas pe care nu și-l recunoștea:

— Ce-i Bangălă? Spune!

Arian se ridicase, apropiindu-se. Bangălă avea chip răvășit, neras, plin de funingine, și se uita înfricoșat:

— Mare lucru nu-i, doamnă preoteasă, făcu învârtindu-și căciula în mâini... M'a trimes domnu' părinte să vă spui că arde grajdu'...

Preoteasa tresări:

— Care grajd? Cel cu vite?

— Nu... Nu arde ăl cu vite... S'a aprins poiata din fund, unde erau sculele... Zice că să nu vă spăriați, că nu-i primejdie mare... Acu' a început și ploaia...

Arian zâmbi cu măreție liniștită spre doamna preoteasă, care-i cercetase obrazul o clipă.

Femeia se cumpăni nehotărîtă, apoi întrebă, cedând curiozității care o ardea în egală măsură cu pasiunea care odată trezită se dovedea greu de potolit.

— Cine-o fi pus focu, Bangălă? făcu încruntându-se și pătrunzând cu privirea în om ca 'n sticlă.

— D'apoi cine știe cine l-o fi pus? răspunse Bangălă ridicând necăjit din umeri. Trebue să pice jandarii...

Bangălă avea ceva pe inimă. Se vedea că ar fi poftit să mai zică o vorbă, dar nu se putea hotărî. Se uita la preoteasă, tușea, își frângea căciula, după care tușea din nou, ducându-și mâna la gură, ca în strană, unde se ferea să stropească bunătate de ceaslov cu scuipat.

— Ce vrei să spui, omule? îl zori preoteasa, pricepând și devenind atât de curioasă, încât Arian cu toată experiența lui se miră adânc. Atâta limpezime de judecată, la câteva minute după deslănțuirea pasionată a acestei femei, îl uimea.

Atunci Bangălă scoase din sân ceva, ca un obiect de metal, și-l întinse doamnei preotese, vorbind cu glas coborît, în taină. Avea în ochi privire rugătoare, plină de credință:

— Doamnă preuteasă, eu, dac'am auzit că arde, m'am dus la curte cu lămpașu... Că nu ies noaptea fără lămpaș din casă, măcar de m'aș duce unde-i lumină înfricoșată ca

în iad... M'am dus în fugă și m'am oprit drept în huda malului, despre partea grajdului care era în flăcări. Am rămas locului și m'am uitat la foc. Ardea în toi... După ce m'am uitat la foc, dau să trec la curte, să pui și eu mâna, că oameni sântem... Poate ne-o milui și pe noi stăpânul care a venit. Aplec ochii să nu calc în vreo groapă și-mi sticlește de jos amnaru' ăsta. Mă 'ntorc să-l ridic, iacă și iasca... O fi pierdut-o vreun creștin în graba mare... Ori... cine știe... Doamne ferește de ceasul rău... Că nu prea trecuseră înaintea mea alții... Eu zic să le ții dumneata, doamnă preuteasă... Domnu' părinte... îl scapă cumva gura si dăm de bocluc... Cu presupusurile care-s acum... mai bine le-aș svârli undeva într'o fântână, se cumpăni iarăși în nehotărîre Bangălă.

Mintea preotesei fu străbătută de o rază puternică de lumină. Se uită la amnar și la iască, văzând în ele ceva mai mult decât erau. Tresări umplându-se de bucurie rea, crâncenă, în clipa când pricepu tâlcul încâlcit al vorbelor omului din fața ei. Zâmbi îndată mieros și primi lucrurile din mâna lui Bangălă ca și cum nici nu i-ar trece cine știe ce prin cap.

— Vai de mine, Culiță, le păstrez eu, bucuros... N'avea nicio grijă... Poate afli cine le-a pierdut... Ii spui că le-ai lăsat aci... Le găsește la mine oricând... Omul sărac se bucură de uneltele astea, urmă să zâmbească blajin și nevinovat.

Bangălă se liniști, mirându-se mulțămit în sinea lui că soția părintelui e atâta de curată la suflet, cât nici nu se gândește măcar la presupunerile care-l chinuiau pe el și din cauza cărora a simțit trebuință să-și deșarte inima numaidecât. Fiind om al bisericii, la cine era să se ducă? Părintele-i arțăgos și cam mare la vorbă, preoteasa însă e muiere cu judecată. Iacă, el s'a liniștit și se întoarce la foc fără grijă. Bine că nu i-a fugit și dumneaei pe de lături vreo bănuială, cum îi fugea lui...

— Săru' mâna, doamnă preuteasă, atunci eu mă duc...

— Du-te, Culiță, îl îndemnă cu bunătate cucoana. Și spune-i părintelui că nu trebue să se grăbească... Să vie după ce trece primejdia. O fi înghețat domnul doctor Frătilă...

Avea în mâini o mărturie sdrobitoare împotriva celui care dase foc grajdului dela curte. De asta nu se îndoia o

clipă. Dacă Vasile Popa nu-și va putea arăta amnarul, s'a sfârșit cu el. Il vor dovedi unii și alții care-i cunosc uneltele. Iancu Frățilă va fi mulțămit, pricepând că se poate bizui pe oameni de nădejde cum e dânsa. Nu va întârzia să adâncească legătura cu părintele Grigorie, dându-i prilej să afle răsplata.

— Să bem o înghițitură de vin, zise simțind în ființa ei plăcerea unei mari și voluptoase încordări. Apoi să mă scuzați puțin. Trebue să pregătesc câte ceva pe când se întorc oaspeții... Toanta asta de servitoare a plecat să caște gura...

Băură și preoteasa ieși săltându-și șoldurile. Avea nevoie de puțină singurătate. Cui să dea dovezile din mână? Lui Frățilă? Te pomenești că, amețit de băutură cum era, nu va ști să le folosească. Mai bine le încredințează șefului de jandarmi. El știe ce trebue să facă... Iar Frățilă va afla totuși că dânsa are partea cea mai de seamă în descurcarea ițelor... Gândurile i se întoarseră spre Arian. Inchise o clipă ochii și se îmbujoră la obraz. Intră neașteptat în odaie și se opri lângă advocat, lipindu-se de el. Ardea ca un pârjol. Arian o privi și o cuprinse din nou în brațe. Preoteasa părea un vulcan care erupe după ani și ani de clocot tăinuit, răspândind o căldură vie, uluitoare.

După ce s'a stârnit svonul despre foc, s'ar fi putut crede că oamenii din Hălmaș vor sări cu mic cu mare și că nu va rămâne suflare de bărbat în case.

Până la urmă, însă, abia dacă au intrat în curte vreo douăzeci de inși, făcând gălăgie, alergând vraiște prin curte și dovedind ispravă destul de puțină. Cei mai mulți se mișcau fără rost, sporind zarva, minunându-se de flăcărae și uitându-se ca la panoramă, cu desăvârșire lipsiți de simțământul pagubei și de dorința de a veni într'ajutor. Se jâmbau cu ochii sticloși, fluturând zâmbete haine pe obraji ca niște dușmani, cum cugeta în sinea sa părintele Grigorie, văzându-i.

Focul mistui un singur grajd din cele patru. Pe la două noaptea mai fumegau doar tăciunii pătrunși de ploaie. Nu se prăpădise nicio vită; grajdul care arsese era de multă vreme adăpostul uneltelor și a fânului ținut la îndemână,

ca să nu-l care slugile în fiecare zi, dela stogurile cele mari. Adevărat că dacă n'ar fi început ploaia, pornită să cadă cu răgaz, cum îi ședea bine la vreme de toamnă, focul s'ar fi întins. Unii dintre hălmășeni înțeleseră de grabă că nu va fi prăpăd în vite. Stupiră deci în jăratec și plecară gândindu-se că domnul Frățilă va găsi bani destui în lăzile sale să-și facă grajd nou lângă cele trei ce-i rămăseseră tefere. In capetele altora se frământa o vorbă spusă de Gavrilă Duma. Gavrilă ieșise în uliță, gata, cu ciutura dela burtucă în mână, să dea ajutor la ceas de primejdie. Auzind că arde grajdul dela curte, răzimă însă ciutura de poartă, rânjindu-se pe întuneric la hălmășenii care-i dădeau zor să meargă.

— Așa? se miră Gavrilă Duma, cu un fel de glas pe care-i mai bine să nu-l auzi... Ziceți că arde la curte? Cugetam c'a dat năpasta peste vreunul d'ăștia d'ai noștri...

— Năpastă-i destulă oriunde ar arde!... strigă primarul grăbind pasul.

Gavrilă Duma-i întoarse strigătul din poartă:

— Apoi, domnu' Frățilă a zis că noi să ne ducem după răspuns mâne... Ne-om duce și la foc tot mâne...

Domnul doctor Iancu Frățilă se trezi din beție în forfoteala curții. Era străbătut de emoții felurite. Mai întâi se liniști din spre partea pagubei. Toate clădirile și vietățile fuseseră asigurate de către socrul lui, la o societate care n'avea să facă nazuri la plată, deoarece bătrânul era vârît în consiliul de administrație.

Liniștindu-se prin urmare în privința pagubei, ba încă simțind și oarecare mulțămire că-și va ridica grajduri noi pe banii asigurării, doctorul Frățilă nu se putea împăca însă cu ideea că românii i-au făcut o asemenea întâmpinare. La început, fusese dispus să se considere martir al luptei dintre cultură și sălbătăcie. Mai pe urmă, însă, după ce i se limpezi puțin capul, uită această poziție înaltă și coborî în mijlocul realității înváluite în funingine.

Veniseră jandarmii, patru vlăjgani crunți, înverșunați de petrecania ce li se oferea în miez de noapte. Jandarmii vorbiră cu notarul Cădariu, apoi se înfățișară doctorului Frățilă, morocănoși, porniți pe acțiuni hotărîte.

Frăţilă nu le putu da nicio desluşire:

— Am venit abia azi... Adică ieri, făcu înăcrit de toate câte se petreceau, ca şi de mutrele paznicilor ordinei. Am auzit vorbindu-se unele şi altele de către fruntaşii localnici, adăugă îndată, arătându-se mai politicos, ca să nu-i supere. Cred că ar fi bine să-i întrebaţi pe dânşii. Eu nu cunosc pe nimeni, afară de preot şi notar. Vă rog să identificaţi negreşit pe făptuitori... Trebue să stârpim buruiana, dela început.

Jandarmii stătură de vorbă fără zăbavă în curtea lui Frăţilă cu mai marii Hălmaşului, retrăgându-se într'un colţ. Se sfătuiră mai ales cu notarul, după care, luând pe primar şi pe Arghiron între dânşii în chip de călăuză, plecară de-a-dreptul la Vasile Popa. Doamna preoteasă ieşise nervoasă la poartă de câteva ori.

Intre timp, focul se potoli. Vântul încetă, aşa că nu mai era teamă de cine ştie ce întâmplări cu primejdie pentru celelalte clădiri. Pică în miez de noapte şi Pavel Şarpe, logofătul, venind dela târg. Omul se izbi mai întâi în stâlpul portiţei, apoi năvăli între stingători, arătându-şi puterea şi străşnicia de apărător al averii stăpânului. Injura şi încurca oamenii, trimiţându-i şi chemându-i, măcar că aceştia, de un ceas de când se aflau în treabă, se rostuiseră destul de bine şi fără dânsul.

Frăţilă salută venirea lui Şarpe cu mare uşurare. Logofătul era omul de încredere al socrului, deci spele-se pe cap cu toate. Auzindu-l cum răcneşte prin curte, îl chemă şi-i împărtăşi câteva porunci, apoi plecă împreună cu părintele Grigorie şi cu Pataky spre casa parohială. Hotărîse să dea de urma lucrurilor până la capăt. Slujbaşii domnului Arian îi urmară degrabă, încredinţându-se că procesele verbale şi inventarele sunt în afara oricărei pericol.

Pe la douăsprezece noaptea, Vasile Popa, pe care jandarmii îl găsiră în casa lui Toma Francu, lângă moartă, era la primărie împreună cu acesta. Aveau amândoi mâinile legate la spate. Unul într'un colţ al odăii, celălalt într'altul. Lângă uşă sta proţăpit în chip de strajă, tăcut şi mânios, un jandarm. Lângă el, cu fruntea aplecată, slab ca

o arătare, Arghiron pârgarul, gata la poruncă, ţinând în mână lămpaşul comunal.

Pe la unu după miezul nopţii, uşa cancelariei se izbi de perete, iar Gavrilă Duma intră de-a-buşilea, repezit din spate de jandarmi. Nimeri cu fruntea drept în călindarul de perete, în mijlocul căruia se vedea obrazul de moşneag — „încărunţit în faceri de bine" — al majestăţii sale Franz Iosif, împărat şi rege. Duma căzu ameţit sub călindar, dând închinarea cea de cuviinţă înălţatului împărat.

Către ziuă, la părintele Grigorie sfatul oaspeţilor se sfârşea în mare oboseală. In schimb, primăria se umpluse de lume stârnită din aşternut în răcnete şi ghionturi.

Erau acolo învăţătorul Teofil Medrea, doi hălmăşeni, care-l auziseră pe Gavrilă Duma lepădând cu vorbe slabe grija focului dela curte, vecinele care grijiseră pentru calea cea fără de întoarcere pe nevasta lui Toma. După ce jandarmii îi buluciră pe toţi în odaia mică din fund, lângă sala în care se afla şcoala, plecară cu schimbul la curte să se ospăteze. Aveau nevoie de forţe proaspete în vederea cercetărilor. Pavel Şarpe îi îndestulă, mai întâi pe doi dintr'înşii, apoi pe ceilalţi.

Mijea de ziuă. Carul vremii înainta greoi în mâlul dimineţii tulburi care învăluia Hălmaşul şi împrejurimile. Cocoşii abia dacă-şi făceau datoria de mântuială, cântând de două ori plictisiţi. Norii lânoşi, coborîţi de cu seară pe munte, îşi lungiseră bărbile de câlţi până la poale şi continuau să dormiteze nemişcaţi.

La ceasurile nouă, domnul doctor Frăţilă fu poftit cu respect la cancelarie. Noul stăpân ar fi continuat bucuros să doarmă, dar fireşte într'altă parte decât în acest sat blestemat. Se sculă morocănos şi începu a se îmbrăca desgustat.

Trecuse la odihnă pe la cinci de dimineaţă, împreună cu oaspeţii săi, în odăile pregătite din vreme de către Pavel Şarpe. Ii ardeau pleoapele. Se frământase neliniştit în pat, ca omul care ar fi vrut şi n'ar fi vrut să cunoască rezultatul cercetărilor; care ar fi dorit şi n'ar fi dorit să vadă la obraz ţăranii puşi sub bănuială.

Intre timp, părintele Grigorie făcu o scurtă plimbare la primărie. Păşea grăbit, ocolind noroiul. Avea obrazul grav, plin de importanţă. Schimbă câteva cuvinte cu şeful patrulei, mormăind gros în pridvor, apoi se întoarse spre casă. In drum îl întâmpină Bangălă cu priviri iscoditoare, pline de teamă. Preotul îşi înălţă fruntea cu aceleaşi aere de gravitate, care treceau, se înţelege, peste puterea de pricepere a cantorului.

— Bună dimineaţa, domnule părinte, zise Bangălă pândind să vadă dacă preotul ştie ceva despre povestea cu amnarul ori nu. Dorea să se încredinţeze că poate fi liniştit. Părintele nu dete pe faţă niciun semn.

— Ce-i, Culiţă, nu te-ai dus încă acasă?

— M'aş fi dus eu... adică... am şi fost... domnule părinte... A venit însă după mine... ăsta... Vrabie... zice că să trag clopotele...

— De ce să tragi clopotele? se miră părintele. Focul s'a stins.

— Apoi... a murit nevasta lui Toma, făcu Bangălă, aplecându-şi ochii. M'am dus la Toma să-mi dea banii de taxă pentru tras...

— Ei? se holbă preotul întunecându-se. Zici c'a murit femeia aceea? Când a murit? Că la spovedit nu m'au chemat...

— A murit aseară, bolborosi Bangălă. Toma nu-i acasă... L-au dus jandarii. Acuma ce fac: trag ori nu trag?

Părintele tuşi afund, ca după chef, şi-şi scoase batista cu mişcări încete, gândindu-se.

— Taxa trebue plătită, răspunse hârâind din gât.

Bangălă îşi ridică ochii nedumerit:

— De la cine să cer banii, domnule părinte? întrebă necăjit. Moarta-i moartă... Toma-i la jandari; muierile care erau acolo, încă-s la jandari...

Preotul era prea grăbit ca să lungească vorba pentru un fleac ca ăsta. Se depărtă deci, lăsând lucrurile încurcate:

— Fă cum crezi, Culiţă... Că banii tu-i răspunzi la lada bisericii, încheie cu un gest larg, pe care Bangălă iarăşi nu-l putu pricepe. După câtăva vreme, se auziră clopotele. Sunau desperechiat, răspândind asupra satului dangăte triste de oale sparte şi amărînd sufletele prin sărăcia sunetelor. Părintele Grigorie era de mult convins că acele clopote nu puteau aduce decât mâhnire în împărăţia luminată

a tatălui ceresc, obişnuită să asculte dangătele mărețe dela clopotele marilor catedrale.

Şeful jandarmilor ieşi din primărie şi se duse la casa parohială, zăbovind vreme de o jumătate de ceas. De acolo se întoarse grăbit, cu fălcile încleştate. Intră de-a-dreptul în cancelarie, unde se aflau cei doi prieteni legați cu mâinile la spate, şi începu cercetările cu ardoare. Asta era pe la şapte.

Când apăru doctorul Iancu Frățilă, după ora nouă, primăria se liniştise. Muierile plecaseră păşind mărunt şi iute, făcându-şi cruci, uitându-se în pământ şi bolborosind în neştire. Anisia ieşise galbenă la chip, cu lacrimi curgând şiroaie pe obraz. Plângea fără glas, fără suspine. Gavrilă Duma o luase spre colibă, sprijinit de subțiori de către Teofil Medrea. Gemea şi scrâşnea din dinți. Se frângea de mijloc, gata să cadă la fiecare pas, de cugetai că i s'a rupt şira spinării. In odaia din dreapta mugea înfundat, picurând sânge de sub ochiul drept care i se închisese, Toma Francu. Şedea răsturnat într'o dungă pe podea. Ceafa-i era răzimată în perete; mustățile i se năclăiseră în sânge.Lângă el, în picioare, cu umărul sprijinit în dulap, sta Vasile Popa, având încă mâinile legate. Rana de pe buza de deasupra, abia vindecată, i se deschisese sângerând încet, în şuvițe subțiri, pe la cutele gurii.

Pe masă, în fața şefului patrulei, un amnar cu cremenea de cuviință înfățişau mărturia sdrobitoare a uneltelor criminale.

Şeful patrulei scria încruntat procesul verbal. Notarul Cădariu se mişca nervos, uitându-se pe furiş, cu teamă, la Vasile Popa şi la Toma. Arghiron sta după uşă. cu părul măciucă, negru la față, mâhnit de moarte. Se uita într'un punct şi era atât de împietrit în sinea lui, încât părea că nici nu mai are suflare.

Doctorul Iancu Frățilă intră în cancelarie neliniştit, cu un simțământ neplăcut în toată ființa lui. Avea să înfrunte ticăloşia unor „frați români", care-i arătaseră vrăjmăşie şi sălbăticie de nelecuit. Nu-şi va schimba cu nimic planul de a da sătenilor hotarul din Fundoaia. Se înțelege, aşa cum îl avuseseră şi mai de mult. adică trei părți din rod lui şi o parte celor ce muncesc. Altminteri însemna să câştige mai puțin, ceea ce nu era de admis. Nu putea consimți să le dea pământul în condițiunile dorite de ei, adică două părți lui,

una lor. Căzând în asemenea slăbiciune, n'ar mai fi fost gospodar. Iar el, vrea să rămână pildă vrednică de urmat și din asta nu se va clinti.

Abia se așezase pe scaun, privind în odaia cealaltă, unde întâlni ochii afundați în cap ai lui Vasile Popa, când intră buzna în primărie Pavel Șarpe, tropotind ca un cal. Toți cei de față săriră în picioare.

— Nu-l găsim pe Gyula dela grajduri nicăieri! strigă Pavel, holbându-se la Frățilă.

— O fi ars în fân! scăpă vorba înfricoșat Cădariu.

— N'a ars! făcu Șarpe cu întărâtare. S'a culcat în grajd pe fân, c'acolo-i patul lui, dar n'a ars... L-a văzut Toader Mănăilă ieșind năprasnic, după ce răzbiseră flăcările... Toader a dat strigăt că arde; era în curte și l-a zărit pe Gyula fugind spre jgheab... Mănăilă credea că aleargă după apă... De atunci nu l-a mai întâlnit nimeni. Am trimis oameni să-l caute... Eu cred că ticălosul ăsta a adormit beat, cu țigara aprinsă... Să nu se fi spânzurat...

Iancu Frățilă simți cum îi curge pe șira spinării, la vale, sudoare rece.

Se ridică de pe scaun, întoarse cu teamă un ochi spre cei doi oameni care sângerau în odaia cealaltă și privi apoi năucit de șeful jandarmilor. Acesta se oprise din scris, cu gura căscată... Atunci răzbi de dincolo glasul lui Vasile Popa:

— Desfaceți lanțurile de pe noi, domnule.

CAPITOLUL XVII

După patru săptămâni se svoni în Hălmaş că în duminica a doua, următoare, vor cobori la Turda câţiva dintre „fruntaşii" partidului naţional român din Ungaria, doritori să înfăţişeze poporului străduinţele domniilor lor pentru cauza naţională.

Nu putea fi vorba, se înţelege, de o adunare obştească. Stăpânirea nu îngăduia asemenea întruniri. Lasă că nici fruntaşii partidului naţional român nu pofteau să întindă coarda tocmai în acel ceas greu al împărăţiei austro-ungare. S'ar fi supărat guvernul şi majestatea sa împăratul-rege Franz Iosef. Intr'adevăr, monarhia austro-ungară se afla la una din răscrucile istoriei sale mai noi. Bosnia şi Herţegovina, două provincii slave din vecinătatea Serbiei, scăpate mai de mult de sub robia turcească, trecuseră cu ani în urmă sub „ocrotirea" Austro-Ungariei. Dintr'o robie într'alta, fără ca poporul să aibă glas. Se înţelege că domnii din Viena şi dela Budapesta se osteniră să le „ocrotească" după cuviinţă. Bosniecii şi herţegovinenii n'aveau nici în clin nici în mânecă cu dânşii. Ei ar fi vrut să se alipească la Serbia, dar cine-i întreba ? Lemnul, cerealele, tutunul şi turmele de vite trăgeau greu în cumpănă şi ghiarele împărăţiei se înfipseră adânc în bogăţiile celor două ţărişoare. Intr'o bună zi, guvernul dela Viena hotărî să înghită definitiv aceste provincii. De o parte îşi asigura „pentru totdeauna" produsele Bosniei şi ale Herţegovinei, de altă parte credea că retează nădejdile naţionale ale poporului, care dorea unirea cu Serbia.

In vremea de care se ocupă povestirea noastră, înghițirea celor două țărișoare se așezase greu în pântecele monarhiei austro-ungare. Mulți bosnieci și herțegovineni se retraseră în munți ca niște oameni viteji, iubitori de libertate. Acolo se întocmiseră în cete, căzând asupra așezărilor ocupate de armata austro-ungară și pălind peste fălci uneltele asupririi.

Intre asemenea împrejurări și griji, e lesne de priceput că „fruntașii" partidului național român din Ardeal nu îndrăzneau să tulbure prea mult apele, cu adunări de norod. Erau de acord cu stăpânirea țării, care cerea liniște și supunere fără cârtire. Așa dară, adunarea despre care se vorbea în Hălmaș urma să se țină undeva într'o sală a casinei române din orașul Turda, de față fiind intelectuali și plugari cu bună stare din satele învecinate. Trebuiau discutate chestiuni în legătură cu viitoarele alegeri. Discuții de prisos, căci drept de vot n'aveau decât oamenii cu avere. Dealtminteri, fruntașii partidului nici nu doreau să vadă curgând spre locul de adunare puhoi cenușiu de țundre sdrențuite și de opinci găurite. Se bucurau să vadă din fiecare sat câte doi trei țărani cuprinși, făloși, cu gura mare, care se duceau la oraș în căruțe brașovenești mai mult din trufie, decât de zorul treburilor politicești. Lor nu le ardea de politică. Erau destui domni pe lume s'o facă. Gospodarii de frunte ai satelor se adunau bucuros, când li se trimitea vorbă, căci le plăcea să se arate în lume, să înconjoare cu strigăte de „vivat" fruntașii, și să jure credință împăratului.

Domnul doctor Iancu Frățilă fu poftit la adunare de către însuși prezidentul grupului parlamentar român. Urma să fie întovărășit firește de câțiva oameni de frunte din sat. Invitația asta întărea părerea că noul moșier hălmașan făcea parte din cercul conducătorilor partidului național. Frățilă tresălta de mândrie împărtășind lui Pavel Șarpe și părintelui Grigorie știrea adunării. Una din pricinile pentru care consfătuirea se ținea la Turda și nu într'altă parte era tocmai faptul — prețuit mai mult ca oricare altul de către conducătorii partidului național — că o nouă moșie trecuse în stăpânire românească și încă în mâinile unuia ca dânsul. Așa mărturisea celor doi prieteni ai săi Iancu Frățilă.

— Apoi asta e într'adevăr o faptă istorică, încuviință părintele Grigorie cu mare pătrundere. Golănimea nu poate

pricepe politica înaltă, domnule doctor, adăugă mâhnit. De aceea săvârşeşte nebunii şi se dă la înfruntări necugetate. Dar... dumnezeu e mare... Azi o moşie, mâine alta... poate vom izbuti şi noi românii să ajungem a sta alături de îmbuibaţii saşi, dacă nu lângă grofii şi baronii unguri...

Iancu Frăţilă asculta cu plăcere cuvintele solemne ale părintelui. Il ajutau să uite că după întâmplările dela primărie, când au fost bătuţi Vasile Popa, Toma Frâncu şi Gavrilă Duma, hălmăşenii s'au ridicat puhoi şi el a trebuit să schimbe învoielile. Să dea sătenilor o parte din trei. Deasemenea îl ajutau să uite că moşia era a lui Sendreanu, care, după cum am mai spus, nu era nici român, nici ungur, nici armean, nici evreu, dar în schimb avea bani; şi ar fi putut să cumpere tot aşa de bine moşii şi altor gineri ai săi, de ori ce neam ar fi fost, participând astfel la măreţele izbânzi naţionale ale acestora, drept recunoştinţă că se culcau cu fetele lui în pat.

Din păcate, în Hălmaş nu prea erau mulţi bărbaţi cu care s'ar fi putut înfăţişa la adunare un om cu viitor politic atât de strălucit ca doctorul Iancu Frăţilă. Strajameşterul Bundoiu se mutase la Turda; pricopsitul de Vraştie, care putea fi luat în seamă, şedea departe de sat, la „hodaia" lui. Se înăcrise în el însuşi, zăcând beteag. Invăţătorul Teofil Medrea îşi ţinea sus cerbicea, înfruntând cu nepăsare, ba chiar cu un fel de mândrie a sărăciei, pe domnul Frăţilă. Notarul Cădariu nu numai că n'avea ce căuta la asemenea adunare, dar primise chiar ordin secret dela prefectură să pună ochii pe cei care se vor duce la Turda şi să-i raporteze. Drept urmare, doctorul Frăţilă se înţelese cu părintele Grigorie şi cu Pavel Şarpe să meargă împreună, luând cu dânşii pe Blejdea şi pe Mocanu. Aceştia urmau să reprezinte poporul însufleţit de cauza naţională. Pentru un viitor deputat şi fruntaş politic, asemenea cunună de oameni era destul de sărăcuţă, dar părintele Grigorie şi Pavel Şarpe, ca bărbaţi mândri, arătoşi la chip şi arţăgoşi la vorbă, făceau faţă spre deplină mulţumire. Blejdea şi Mocanu încă se descurcau bine în lume, fiind unşi cu toate unsorile. Se vor duce deci la Turda cinci inşi, cu domnul Frăţilă în cap. Drept vorbind, unui moşier bogat nici nu-i trebue multă pleavă împrejur. Bani să fie; mărirea şi voturile vin ca pe jghiabul morii...

Adunarea era sorocită într'o zi de duminică. Vineri, cu o săptămână înainte de acest soroc, primăria din Hălmaș primi în taină ordine de chemare la armată, pentru douăzeci și cinci de oameni, dar nu le distribui. Porunca spunea că vor fi împărțite după ce va veni un ordin special, iar oamenii vor fi trimiși sub escortă de jandarmi, numai când se va da ordin anume. Daraverile din Bosnia și Herțegovina se încinseseră, aducând din nou primejdie de război. Oamenii de acolo fierbeau în răsvrătire, iar înverșunarea domnilor dela Viena împotriva slavilor crescuse. Dorința aprigă a guvernului vienez de a-i supune pe slavii dela sud pentru totdeauna, anexând chiar Serbia la monarhia austro-ungară, ajunsese o vâlvătaie. Se putea încinge un război european. Poporul rus ridica proteste, manifestând pe străzile Moscovei. Cine știe ce aducea ziua de mâine?!

Ordinele de chemare, trimise pretutindeni în satele și orașele monarhiei, acopereau o adevărată mobilizare a armatei.

Sâmbătă la prânz veniră în casa lui Vasile Popa din Hălmaș Teofil Medrea, Zosim Oană, Gavrilă Duma și Toma lui Francu, iar după o vreme sosi și Arghiron pârgarul. Prin el aflaseră de adunarea dela Turda. Nu știau încă nimic despre ordinele de chemare. De când cu asupririle din cancelarie, când jandarmii fărâmaseră pe Vasile Popa, pe Toma lui Francu și pe Duma, ura lui Arghiron împotriva stăpânirii ieșise din mocnirile ei, umplându-i ființa. Purta în ochi un spor de lumină ascuțită, în urechi un al doilea timpan, subțire, încordat, cum au sălbătăciunile, iar mintea-i era în stare de veghe neodihnită, iscoditoare și aprigă.

Când primi notarul Cădariu porunca dela prefectură să raporteze numele celor care se pregăteau să se ducă la adunarea din Turda, Arghiron îl văzu că pufnește din nas, înjură și trântește hârtia pe masă, apoi se uită pe fereastră, căutând lumină gândurilor sale. Pârgarul pricepu că stăpânirea-i vâra domnului notar un făraș de jar în nădragi. Se bucură și se jâmbă într'ascuns. Nu-l putea ierta pe Cădariu pentru graba cu care chemase jandarmii în noaptea de pomină, când au stâlcit în bătăi oameni ca Vasile Popa... Spre seară, notarul pufni din nou, apoi tuși și se uită urît la Arghiron.

— Mă, pârgarule, cască-ţi oleacă urechile şi află cine pleacă la Turda... Vreau să trimit cumnatului o lădiţă... Nu-i nicio grabă... Bine-i şi peste o săptămână...

Arghiron clipi din ochi.

— Ai înţeles? se holbă notarul. Cască-ţi urechile, află şi spune-mi.

— Le casc, domnule notar, răspunse Arghiron. Care-i ziua anumită, când trebue să ajungă lădiţa la Turda?

Notarul se lăsă pe speteaza scaunului, deschise gura să răspundă, apoi se aplecă asupra biroului, cercetând cu ochii printre hârtii. Atunci pricepu Arghiron că povestea cu lădiţa avea tâlc ascuns.

— De duminică într'o săptămână, pârgarule! îl lămuri notarul. Da... Vezi cine se găteşte de plecare în preajma acelei duminici şi dă-mi ştire...

Atâta fu deajuns ca Arghiron să stea la sfat cu învăţătorul Teofil Medrea şi să-şi frământe capetele, chibzuind de toate. Intre timp, sătenii care fuseseră la Iara, în ziua târgului de săptămână, se întorseseră cu veşti încurcate şi sucite despre adunarea dela Turda şi despre război. Vasile Popa zăcea încă în pat de pe urma bătăii, având buza legată şi vorbind cu anevoinţă. Toma Francu îşi îngropase muierea, mergând după sicriu cu capul îmbrobodit în năframă, ca să nu i se vadă vânătăile şi umflăturile. Acum venea în fiecare zi la Vasile, gata să pornească oriunde în lume, ca unul care nu avea în Hălmaş decât morminte.

Faţă de atâtea svonuri şi presupusuri, Teofil Medrea se repezi la Turda. Acolo îl căută pe prietenul lui, Tănase Tolan, care-l dumiri în câteva cuvinte.

— Teofile, a zis Tănase Tolan, să ştii că ticăloşii ăştia de fruntaşi ai partidului naţional vând naţia pe boabe de linte...

Invăţătorul din Hălmaş îşi privi prietenul cu un simţământ de aşteptare încordată. Tânărul acesta înalt, slab, cu ochii mari, cu obrazul lung şi palid, purtând totdeauna părul vâlvoi, îmbrăcat în haine roase şi în ghete astupate cu petece groase, îl uimea. De câte ori discuta cu dânsul în odăiţa plină cu cărţi, împiedicându-se în lighian şi în scăunele, în mătură şi în dulăpioare cu uşile atârnând ca nişte aripi rupte, se întorcea în Hălmaş ca după o băutură tare.

Auzindu-l deci pe Tănase Tolan că vorbeşte despre fruntaşii partidului naţional, ca despre nişte ticăloşi care-şi vând naţia, Teofil Medrea se îmbujoră la obraz.

— Sunt într'adevăr chiar aşa ticăloşi cu toţii, Tănase? întrebă întunecat.

— Aşa cum îţi spun! întări Tănase Tolan, izbind cu piciorul în mătura pe care o întâlnise în plimbarea lui prin odaie. Afară de câţiva profesori săraci, ceilalţi vând naţia.

— Dar ce s'a întâmplat? stărui Medrea.

— Ce s'a întâmplat? rânji Tănase Tolan. S'a întâmplat că monarhia asta blestemată a înghiţit Bosnia şi se pare că i-a rămas în gât... Se înneacă... pricepi? Bosniecii-s oameni dârji... La Sarajevo, muncitorii s'au pus în grevă. Stăpânii dela Viena deschid gura largă să înfulece toţi slavii din Sud, cu Serbia cu tot.

Tănase Tolan se opri din mers, îşi ridică amândoi pumnii şi începu să strige:

— Nu există ceas mai prielnic ca ăsta pentru popoarele din monarhie!... Muncitorii unguri se ridică la Budapesta, la Cluj, aici, şi ne chiamă să sfărmăm puşcăria austro-ungară! La fel, muncitorii vienezi. Cei de-acolo cer să fie oprită mişelia din Sud. Inţelegi tu, mă Teofil Medrea? Ne-am putea ridica să prefacem monarhia în scrum... In loc de luptă, domnii fruntaşi ţin aici la Turda, de duminică într'o săptămână, o „consfătuire". Adunare cu oameni „de vază", din oraş şi dela sate. Mă rog: şeful meu, domnul avocat Prună, „luptă" împreună cu dumnealor... Ştiu ce va hotărî această adunare. Naţia să stea lângă fruntaşi, cuminte ca o mireasă! Credinţă în monarhie şi în dinastie; acţiune parlamentară pentru o virgulă într'un text de lege, pentru episcopie în Banat. Pe dedesubt, ură... In contra cui? In contra nenorociţilor ăstora de unguri care stau ca şi tine, ca şi mine, în tină până'n vârful capului. Deasupra: zâmbete dulci spre aristocraţia maghiară, pe care o admiră, pe care o imită şi după care le curg balele...

Intors în Hălmaş, învăţătorul Teofil Medrea înţelese destul de uşor de ce dorea notarul Cădariu să cunoască numele oamenilor care urmau să plece la Turda în duminica următoare. Nu-i era lui de lădiţă, ci de ordinul secret al prefecturii. „Osteneală de prisos" — zâmbi cu mânie învăţătorul. Ştiau prea bine autorităţile ce fel de oameni

sunt chemați de obicei la asemenea adunări. Pe partea lor, statul putea dormi deajuns de liniștit. Totuși, se vede că prefectul se gândea și la oarecari primejdii neprevăzute. In vremuri tulburi, cu svonuri de război, cei poftiți la adunare riscă să fie dați în lături de alții, nepoftiți, care-s mulți și poartă în ochi întunecări cumplite. De aceea lua măsuri din bună vreme...

După întoarcerea lui Teofil Medrea dela Turda, sfaturile din casa lui Vasile Popa se întețiră. Se vindeca încet, încet și rana lui Vasile. Doar crestătura era lungită puțin pe stânga, în sus, pătrunzând deasupra mustăților. Vasile Popa și Toma Francu trebuiau să pribegească din nou, părăsind Hălmașul. De asta nu mai încăpea vorbă. Pentru ei se închiseseră din ordinul domnului Frățilă toate ușile. Se zăvorîse în opreliște întreg hotarul satului. Rezultatul cercetărilor de după incendiul dela curte îi arătase nevinovați. Dar tocmai acest lucru, tocmai suferința lor nemeritată îi făcea nesuferiți în ochii lui Frățilă. Ionuț va învăța deci înainte, cu ajutorul lui Teofil Medrea, ducându-se în Iunie la examen. Vorba era, unde să-și caute pânea cei doi bărbați? La o vreme, Anisia ieșise cu părerea că n'ar fi rău să plece Vasile și Toma la Turda să se înfățișeze „fruntașilor" români, cerându-le dreptate. Nu vor cere numai pentru ei.

— Nu-s numai Vasile și Toma în starea asta, zicea Anisia cu glas tremurat, uitându-se pe rând la cei din casă. Doar n'or fi ei amândoi sub blestem... Sânt câtă frunză și iarbă.

Teofil Medrea o privi mișcat:

— Ai vorbit cuminte, leliță Anisie, răspunse îndată. Pătimire e pretutindeni unde sânt stăpâni și slugi, bogați și sărmani... Doar că...

— Apoi e drept că ar fi cu cale să afle odată și domnii noștri ce fel de viață trăim, interveni cu mânie Toma Francu. Să nu mai umble cu mofturi... Mai mult ne apasă decât ne-ajută. Să ne ducem să le-o spunem în față!

In casă se lăsă tăcere. Pluteau gânduri chinuite. Era întâia oară că Toma lui Francu nu mai căuta căi blânde. Vasile Popa îl privi îndelung.

— Mie mi-e de mirare, domnule învățător și Tomo, cum nu se rușinează domnii ăștia să spuie că-s conducătorii

noştri, zise la o vreme încet. Vorbea rar şi greu. Ei trăesc pe alt tărâm. Pentru noi, sunt mai răi decât dacă n'ar fi. Nu i-am văzut la chip. La alegeri vin doi inşi, dau din fleancă, lasă banii de rachiu, se ceartă cu jăndarii de rând şi se împacă numaidecât cu cei mai de sus, după care: noroc bun. Am avut aci în sat pe mişelul de Iklody. Ne-a muncit şi ne-a lăsat neplătiţi cu anii... „Domnii noştri" nicăieri. A venit Henter, a înşelat lumea, a strâns doi ani truda braţelor noastre şi rodul pământului şi s'a dus... „Domnii noştri": lipsă. Ne-am sbătut în pădure, lângă Cluj, pentru mălai, ne-au legat jăndarii în lanţuri, am fost închişi în temniţă, ne-au slujit trupurile, „domnii noştri", la casele dumnealor, la negoţurile dumnealor. A venit Iancu Frăţilă în sat. N'a binevoit să stea de vorbă cu oamenii. S'a dus în petrecere la părintele Grigorie. Nu vrea să schimbe socotelile de pe vremea lui Iklody. Oamenii trebue să muncească, dându-i trei părţi de rod din patru, ca la curţile grofeşti. Dacă i s'a aprins grajdul, ne-a fărâmat ca pe nişte ucigaşi. „Domnii noştri": iarăşi nicăieri.

Vasile Popa era supt la obraz. Se căznea să rostească vorbele desluşit, printre buzele stâlcite.

— Mâine-poimâine, iau traista după gât şi plec. Unde mă duc? Ce-mi face nevasta? Ce mănâncă Ionuţ? Unde-s „domnii" să vadă necazul meu şi al lui Toma, şi al lui Zosim, şi al celorlalţi?

Aşa de adânc s'au cutremurat cei din casă ascultând glasul lui Vasile Popa, că Anisia n'a mai putut răbda. S'a ridicat de pe scăunel, dreaptă, cu braţele întinse, apoi, înclinându-se spre omul ei, l-a cuprins pe după gât, plângând:

— Vasile!

Din colţ, de lângă sobă, se auzi plânsul lui Ionuţ:

— Uuuu! Tată... Nu te mai năcăji, tată...

In cealaltă zi de sâmbătă, înainte de adunarea dela Turda, intră în casă la Vasile Popa, Arghiron, sburlit, cu obrazul veşted, fluturând fâşii roşii de hârtie în mână. Se opri în prag spăimântat, deschise gura, apoi se încurcă în vorbă:

— Vasile!... Domnule învăţător!... făcu pripit. Au venit hârtii dela cătănie!

Spaima de pe obrazul lui Arghiron se răspândi asupra celor din odaie, încremenindu-i. Din vorbele pârgarului se desluşea un suflu de mirare şi de groază. Cine trebuia să se ducă la cătănie? Vasile şi învăţătorul? Ce ce întâmplase?

Vasile Popa se ridică de pe scaun într'o mişcare scurtă.

— Stăi, Arghiroane, şi grăeşte lămurit. Au venit porunci?

Pârgarul înghiţi în sec şi întinse hârtiile:

— Au venit... Uite-le!

— Cui?

Arghiron rămase cu ochii fixaţi asupra lui Vasile Popa.

— Ţie, Vasile... Arghiron înghiţi din nou... Ţie şi lui domnu' învăţător... Şi lui Toma...

Odaia se umplu de frig dintr'odată.

— Cui i-a mai venit? întrebă sec Vasile Popa. Dela curte pleacă cineva?

— Ba!

Vasile Popa se întoarse, încet, spre Teofil Medrea. Toma stătea cu gura căscată, privind năuc înaintea lui. Anisia se răzimase cu mâna dreaptă de masă.

— Domnule învăţător — zise vorbind rar, uscat, Vasile Popa — cred că ar fi bine să plecăm, după ce'noptează, la Turda... Să dăm ochii cu „domnii". Le spunem ce avem de spus... Asta e socoteala mea. Să ne lămurească dumnealor de ce trebue să ne ducem cătane... Dacă se face război, cu cine trebue să ne luăm de grumaz... Vreau să-i văd şi să-i aud... Bag seama că pricinile noastre nu se pot limpezi aci, în Hălmaş...

CAPITOLUL XVIII

I-a căzut destul de greu lui Tănase Tolan să satisfacă dorința tălmăcită de Teofil Medrea în duminica adunării dela Turda. După adunare, intelectualii și gospodarii din sală se împrăștiaseră prin restaurante și hanuri să-și refacă puterile irosite de dimineață, în vremea discursurilor rostite de fruntași.

— Mă Teofile — se necăji Tolan la poarta casinei — eu am venit aici la adunare să ascult vorbele „conducătorilor" partidului. De câte ori i-ascult, îmi pare că vâr degetul în rană. Mă trezesc la o nouă înverșunare. Domnii ăștia din partidul național sunt rana mea. Cum să mă duc tocmai eu la prezident, să-i spui că au venit oameni din Hălmaș, care vor să-i vorbească ? Mie-mi aruncă în obraz că-s anarhist...

Teofil Medrea asculta revărsarea de vorbe a prietenului său. Privirea lui întunecată îl făcu pe Tolan să-și treacă mâna prin coama sburlită :

— Bine, mă Teofil...

— Tănase — vorbi atunci Medrea cu glas adânc — să știi că țăranii din Hălmaș stau aci la ușă. Mi-e rușine de omenia și de dârzenia lor. Poate s'o arză focul, câtă carte am învățat... Deschide-le tu porțile... Nu cer nici pomană, nici măcar sprijin... Mai degrabă cred că-i o confruntare ca la judecată...

Cei doi prieteni urcară în odaia cea mare din localul casinei române. In bibliotecă, conducătorii partidului se aflau încă în ședință cu fruntașii locali, între care se nu-

măra și doctorul Iancu Frățilă. Erau de față și advocatul Prună, șeful lui Tănase Tolan. Mai marii poporului chibzuiau probabil rezultatele acelei zile și făceau planuri de viitor.

Teofil Medrea și Tănase Tolan se așezară la una din mesele îmbulzite lângă fereastră și priveau mișcarea duminicală a pieții din Turda. Grupuri de câte doi-trei oameni, dintre cei care luaseră parte la adunare, stăruiau pe trotuar, ascultând cu capetele plecate cum leagă și dezleagă unii dintr'înșii socotelile lumii, gesticulând larg, mirându-se de prostia altora, ridicând-o pe a lor în slavă și slobozind de pe buze șirag de păreri colorate ori crâncene, de tăria cărora ar fi putut turba haite întregi de câni.

— Tănase — începu iarăși vorba Teofil Medrea — uită-te bine la Vasile Popa. Stă răzimat de ușă, grijind să nu mânjească cizmele luate cu împrumut... Le-a încălțat dintr'un simțământ de cinstire a orașului... Uită-te la Toma. Ne-au chemat cu grămada la oaste... Am înțeles venind pe drum și stând de vorbă cu unii și cu alții, că asemenea chemări sunt trimise peste tot... Dar nu și celor cu proptele... Oamenii doresc să afle de ce și pentru cine trebue să-și verse sângele...

Tănase Tolan își simțea pielea scrijelată de tăișuri rupte. Nu-l auzise niciodată pe Medrea vorbind așa. Pentru el, izbucnirile tari erau lucruri obișnuite. In felul de a se exprima al lui Teofil Medrea, în voința lui de a ocoli asprimea cuvintelor, vibra o putere ciudată, deosebită, ca a oamenilor care nu vorbesc mult.

— Bine, Teofile, zise Tolan stăpânit de emoție. Indată ce isprăvesc domnii ședința, mă duc la președinte și-l vestesc că hălmășenii au a-i spune un cuvânt.

Ușile biroului se deschiseră larg, unele spre sala cea mare, altele în dreptul gangului. Cei doi prieteni tresăriră. Tănase Tolan avea în colțul buzelor un zâmbet rău. Teofil Medrea era întunecat, dar liniștit. O mulțime de „fruntași" — peste treizeci — grupați în pâlcuri, ieșeau vociferând din odaia înnecată în pâcle grele de fum de țigară. Medrea-l zări pe Iancu Frățilă, care trecea pragul spre coridor.

Tolan păși îndesat către birou, străbătând sala. Intâlni cunoscuți, vorbi în treacăt cu ei. Avea privirea îndreptată stăruitor spre figura prezidentului, care discuta cu cei din jurul său, surâzând blajin ca un tată. Unul câte unul „frun-

tașii" plecau din birou, înțelegându-se să se întâlnească după un ceas la restaurantul „Potcoava sfântului Ladislau", unde-i așteptau grămezi de friptură grasă, cu șorici, specialitate vestită între mâncăcioșii din partea locului.

Tănase Tolan ajunse în dreptul prezidentului la vreme potrivită, tocmai când se pregătea și dânsul să iasă de după birou. Se mai aflau lângă el doar doi bărbați, despre care se putea înțelege că rămăseseră să-l întovărășească în vizitele ce avea de făcut în oraș și apoi la masă. Aceștia nu arătau niciun semn că ar avea de gând să-l părăsească.

— Ce-i, anarhistule? întrebă prezidentul, plictisit, pe Tănase Tolan, îndată ce-l văzu înaintea sa. Se întoarse spre dreapta, către domnul de alături, și continuă acru:

— Simioane, tânărul acesta e un flăcău plin de talent... Numai că... are gărgăuni în cap... L-au stricat la cap socialiștii.

Tănase Tolan se înroși de mânie. Era gata să izbucnească, dar prezidentul îl potoli cu autoritate:

— Hai, nu te sburli... Dumnealui — urmă arătând spre domnul cu care vorbise — e domnul Bazile Tudoran, directorul băncii „Albina" din Sibiu. Finul meu, băiete... Dacă ți-am spus ce ți-am spus, înseamnă că te socotesc vrednic de iertarea păcatelor tinereții... Ce vrei? Ai să-mi ceri ceva?

Tolan întoarse o privire piezișă spre directorul Tudoran, care-l cerceta din ochi destul de încruntat. Era un bărbat de statură mijlocie, îndesat, cu grumazul gros, cu capul pătrat, tuns la piele. Avea ochi mici, foarte vii, răi și iuți, și se purta îmbrăcat cu grijă.

Tolan tălmăci scurt domnului președinte că o delegație de trei hălmășeni cere ascultare.

— Hălmășeni? se miră președintele, cercetând sala cu privirea. Cine sunt? N'au venit cu doctorul Iancu Frățilă? Nu mi-a spus nimic...

Tolan zâmbi în felul lui:

— N'au a face cu Frățilă, domnule președinte, observă cu îndărătnicie.

Președintele își înălță fruntea:

— Vorbești greșit, băiete... Dacă n'au a face cu doctorul Frățilă, înseamnă că nici doctorul Frățilă n'are a face cu ei... Să nu întoarcem carul cu șiregla înainte... Rău

destul că n'au a face... Iar eu, cu asemenea oameni, încă nu doresc să-mi pierd vremea. Am alte griji pe cap...

Tănase Tolan nu cedă:

— Domnule preşedinte, oamenii au venit pe jos, cale de patruzeci de kilometri.

— De ce n'au venit pe sus?

— Pentrucă n'au cum...

Prezidentul se indispuse mai mult. Tudoran se uita urît la Tănase. Domnul din stânga îşi ridică fruntea de pe cartea pe care o răsfoia şi privi mirat.

— Asta-i pedeapsa pe care mi-o iau pentrucă îngăduesc tuturora să abuzeze de bunătatea mea, zise prezidentul către Tolan, cu nerăbdare jignitoare. Te faci acum advocatul jalbarilor.... Du-te şi-i chiamă.

Tănase Tolan se răsuci pe călcâie şi ieşi cu fălcile încleştate. Se întoarse curând şi străbătu sala sub privirile neguroase ale celor trei fruntaşi din birou, aducând cu sine pe Teofil Medrea, pe Vasile Popa şi pe Toma Francu. Hălmăşenii păreau nişte stafii. Toma, lung, slab, mustăcios şi încă vânăt sub ochi, Vasile Popa cu buza crestată, rana fiind abia închisă. Purta cizmele luate cu împrumut dela poştăşiţa din Iara, care le păstra în amintirea răposatului ei soţ. Ajunşi în faţa prezidentului, se opriră, privindu-l liniştiţi, afară de Tănase, care fierbea înverşunat. Inainte de a-şi deschide gura să-i întrebe ce poftesc, prezidentul privi pe deasupra lor în sală, lungindu-şi gâtul. Nu-i plăceau aceste chipuri de oameni. Se încruntă puţin şi întoarse un ochi spre directorul băncii „Albina".

Teofil Medrea deschise chiar atunci cuvântul:

— Domnule prezident... am venit...

Vorbele-i ieşeau greu, cu pauze destul de lungi între ele.

Preşedintele îl întrerupse:

— Mă mir că n'aţi venit la adunare, cu domnul doctor Frăţilă, răspunse uitându-se la Medrea pe sub sprâncenele stufoase. Il aveţi pe dânsul, e bărbat luminat, vă poate sfătui oricând. Măcar de am avea în toate satele noastre asemenea fruntaşi.

Toma lui Francu clătină încet din cap. Vasile Popa privi cu ochi suri, obosiţi, obrazul preşedintelui. Teofil Medrea îşi răsuci capul spre dânşii, tuşi, apoi vorbi din nou:

— Nu aflăm înțelegere la domnul doctor Frățilă. Oamenii aceștia sunt săraci și n'au drept de vot... Ce să caute la adunare, dacă nu-i chiamă nimeni?

Prezidentul se încruntă enervat:

— Atuncea ce să vă fac? De bună seamă că purtați o vină... Dacă dumneavoastră nu puteți pricepe ce importanță are pentru poporul român o nouă moșie încăpută pe mâinile unuia dintre ai noștri, însemnează că nu sunteți români buni... Dumneata ești, pe cât înțeleg și văd, învățător, se adresă lui Teofil Medrea.

— Da... sunt învățător.

— De ce nu lămurești oamenii? Te pomenești că chiar dumneata îi duci în rătăcire?!

Vasile Popa interveni cu glasul ușor învăluit:

— Domnule președinte, pe noi ne-a lămurit viața care am avut-o. Semnele care le vedeți pe obrazele noastre stau mărturie...

Prezidentul izbucni necăjit:

— Mă rog, mă rog, nă-ți fi vrând acuma să-mi spuneți că a fost bătut poporul, dela un capăt la altul al țării... Am văzut astăzi aicea țărani mândri, de mai mare dragul... Nu purtau niciun semn asupra lor. Să nu încurcăm lucrurile. Cunosc cântecul. Aveți să-mi spuneți iarăși că sunteți săraci și necăjiți...

— Sântem, domnule, întări Vasile Popa. Sântem săraci și necăjiți rău de tot. Aceia pe care i-ați văzut astăzi aicea nu-s nici două sute pe întreaga varmeghe[1]. Iară ca noi, mii și mii. Nici ăștia nu poartă semne cu toții... Stau cu capetele în jos. Dacă le ridică, sunt loviți și alungați.

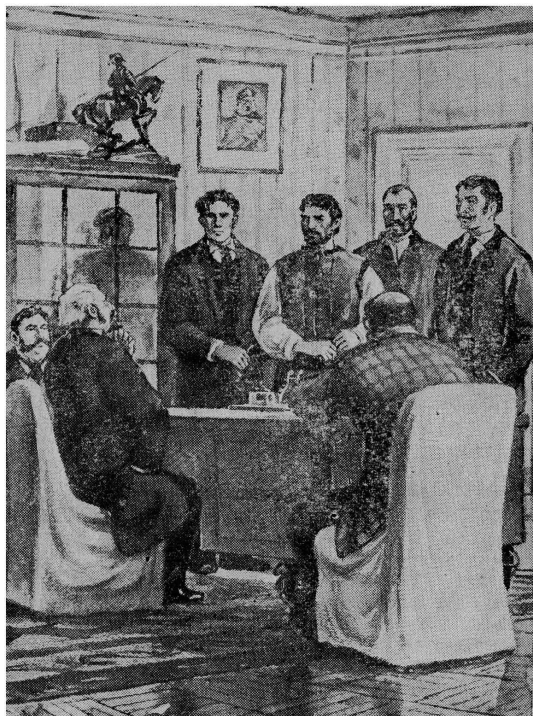
Prezidentul își înălță brațele mânios:

— Așa! Și în loc să vă bucurați că a venit în sat stăpân de moșie din neamul nostru, în loc să stați cu supunere pe lângă fruntașii care vă doresc binele, care se luptă să facă bănci românești și să agonisească moșii cât mai multe spre a vă asigura pânea ca la niște frați, dumneavoastră vă ridicați cu vrăjmășie și căutați pricină? Apoi, români sunteți dumneavoastră?

In revărsarea de mânie prezidențială, pătrunse vocea directorului dela „Albina“:

---

[1] **Varmeghe — denumirea ungurească a județului.**

— N'ar fi rău poate să întemeiem o sucursală a băncii aici la Turda, zise cu seriozitate, întorcându-se spre președinte. Acesta clătină o clipă nedumerit din cap, apoi cuprinse în privire întrebătoare chipurile hălmășenilor.

— Ce să facem noi cu banca, domnule? se oțărî Vasile Popa.

Președintele îl fulgeră din ochi pe Medrea:

— Rușine destulă, domnule învățător, că oamenii nu cunosc măcar foloasele băncilor românești. In loc să vii cu ei aici, mai bine ai lua reprezentanța băncii în sat. Mă rog să-mi răspundeți: dacă v'ați putea împrumuta acum cu ceva bani, ați mai fi necăjiți cum sunteți? întrebă cu siguranța celui care a ajuns deasupra tuturor argumentelor.

— Să ne împrumutăm cu bani? se miră Vasile Popa. D'apoi cine ne dă nouă bani, domnule? Că noi n'avem nimica! La bancă trebue să punem zălog case și jugăre de pământ... Apoi de unde să plătim datoriile? Cât câștigăm noi — chiar și aceia care lucră la domnu' doctor Frățilă — nu ajunge nici pentru mămăligă... Ar urma să ne vândă banca și bordeiele...

Directorul băncii înțelese că oamenii din față nu-i vor fi niciodată clienți. Iși desprinse privirea de pe ei cu dispreț.

Prezidentul începuse a da semne de nerăbdare:

— Eu, dacă am aflat că sunteți aici și doriți să vorbiți cu mine, v'am primit cu dragă inimă, zise întunecat. Nu pricep însă cu ce vă pot fi de folos. Noi luptăm să ducem poporul la un liman. Vă sfătuesc să munciți, să așteptați cu încredere, să trăiți în frica lui dumnezeu și să cinstiți legile țării. Incet, încet, cu lupte grele, dar și cu multă înțelepciune, vom izbuti să mai ușurăm poverile. Astea nu se săvârșesc cât ai bate din palme... Cuget că v'a luat mintea cea slabă pe dinainte și ați înfruntat stăpânirea. Rău a-ți făcut! Am înțeles că sunteți și împotriva domnului doctor Frățilă. Rău peste rău. Noi avem o singură cale, așa să știți. Stăm strâns uniți lângă glorioasa noastră dinastie. Punem toate nădejdile în mila prea grațioasă a majestății sale regelui-împărat. Chiar astăzi am hotărît să luptăm în parlament pentru îmblânzirea legilor. Dar în același timp trebue să arătăm Tronului supunerea și cre-

dința noastră. Monarhia trece prin împrejurări grele... Poate va trebui să ne vărsăm sângele pentru Tron și Patrie... Il vom jertfi, căci așa se durează istoria...

Vasile Popa făcu atunci un semn ciudat cu mâna. Parc'ar fi zis: am auzit destul. Prezidentul se încruntă la el și-și curmă scurt vorba:

— Cine face de capul lui, cu capul lui să tragă urmările! Aceia care se cred mai deștepți ca noi, n'au decât s'o ia razna. Nu vă place doctorul Frățilă? Căutați alt stăpân. Eu îl știu bărbat de vază, cu tragere de inimă, bun român, vajnic luptător. Om de omenie. Mai mult n'am ce vă spune.

— Domnule președinte — zise Vasile Popa, îngălbenindu-se mai tare decât era — noi vă mulțumim de câte ne-ați spus. Doream un sfat. Oameni de sama mea și a lui Toma ăsta sântem câtă frunză și iarbă. N'avem de lucru și n'avem pâne pentru copii. Dacă aflăm lucru și cerem dreptu' nostru, stăpânii iau trei părți și ne lasă nouă una, măcar că ei nu muncesc nimic. Măcar că ei știu că nouă nu ne ajunge plata nici să ne hrănim o jumătate de an. Atuncea, ce să facem? Indată ce deschidem gurile sântem loviți peste fălci. Iaca, domnu' doctor Frățilă n'a vrut să ne dea pământ în parte cu două părți dumnealui și una nouă. A vrut să aibă ca și Henter, trei părți, din patru. Acum, că s'a ridicat satul, după ce ne-au bătut jăndarii, s'a învoit. Ce fel de omenie e asta? Vă întreb pe dumneavoastră: unde e țara noastră? Ai cui suntem noi? Am primit hârtii roșii să ne ducem la oștire... Am primit eu, și Toma, și domnu' învățător, și alții ca noi. Domnu' doctor Frățilă n'a primit... Nici Pavel Șarpe. Nici domnu' notar Cădariu n'a primit... Acuma, eu stau și zic: bine. Domnu' Frățilă are moșie. Domnu' Pavel Șarpe e în pâne. Domnu' Cădariu asemenea. Se chiamă că dumnealor trebue să se ducă numaidecât să-și apere ce au. De ce să mă duc eu și cu Toma? Aud că ne trimit să lovim oameni cu care n'avem nicio pricină. După ce-i lovim, ne întoarcem, dăm puștile în samă, ne desbrăcăm de haine, luăm sdrențele pe noi, punem trăistile după gât și apucăm iarăși pribegia și robia... Apoi, domnule președinte, asta e vorba care am adus-o eu înaintea dumneavoastră... Să nu fie mai încolo pricină că n'am spus-o...

Prezidentul asculta mohorît, dar și lovit de mirare ascunsă, vorbele hălmăşanului.

— Fiecare om trebue să-şi facă datoria acolo unde l-a lăsat dumnezeu, răspunse răguşit. Noi n'avem a ne amesteca în judecăţile împăraţilor. Dacă ei socotesc că trebue să facă război, îl fac. Dacă nu, nu... Cuget că poate nu se va ajunge acum la vărsare de sânge... Văzând armata gata să pornească la bătălie, cei din Bosnia se vor supune... Orice ar fi însă, eu vă îndemn să daţi ascultare numaidecât poruncilor. Nu vreau să-mi plesnească obrazul de ruşine la Budapesta şi la Viena, că românii se trag înapoi... De altfel, pe cei chemaţi îi vor duce jandarmii, aşa că scăpare nu este... Mergeţi şi dovediţi că suntem un popor viteaz, pe care se poate răzima dinastia... Veţi vedea apoi cum vine schimbare în toate...

Tănase Tolan se rânji într'un fel care-l umplu pe domnul preşedinte de silă. Tânărul amploiat se apropiase de birou şi încercă să se vâre în vorbă:

— Lasă-ne în pace acum! îi strigă supărat prezidentul.

— Am voit doar să spun că având asemenea oameni, ca aceşti hălmăşeni, s'ar putea ajunge într'adevăr la schimbare, domnule preşedinte! răspunse cu glas înalt Tănase Tolan. O schimbare dreaptă şi dură: jos asuprirea!

Prezidentul se făcu verde la obraz. Directorul Tudoran întinse mâna spre călimară. Domnul din stânga se uită spăimântat în jurul lui, căutând parcă loc prielnic de scăpare.

Dar Tănase Tolan se răsuci pe călcâie şi porni, duduind podelele sub paşi. Hălmăşenii se priviră unii pe alţii apoi se întoarseră încet. Din birou pătrundea în urma lor svon de glasuri mânioase, indignate. Ieşiră în stradă.

Prin piaţa Turzii trecea o companie de soldaţi, plimbată anume de-a-lungul oraşului ca să cânte o cântare nouă, tâlcuită într'aşa fel, ca tot omul s'o înţeleagă:

Stai tu, stai tu, Serbie căţea,
Monarhia-ţi dă acuma,
Ce de mult ţi se cădea..."

Hălmăşenii cotiră tăcuţi într'o stradă lăturalnică, urmărindu-l pe Vasile Popa care păşea înainte, cu fruntea aplecată. In faţa unei căsuţe, Vasile se opri, cu obrazul luminat de un zâmbet abia vizibil. In curtea înconjurată de gărdulean se jucau doi copii. De pe prag se ridică un bărbat uscat, cu ochii negri, arzători, având obraz palid, ca după boală.

— Domnule învăţător — zise Vasile Popa — dumnealui m'a găzduit pe mine când am petrecut patru ani aicea în Turda.

Glasul bărbatului de pe prag răzbi la hălmăşeni, trăgând o bucurie adâncă:

— Tu eşti, măi frate Vasile?

Portiţa se deschise smulsă şi cei doi bărbaţi îşi strânseră mâinile, privindu-se în ochi, având obrazurile luminate de zâmbet, râzând încet şi sfiindu-se de năvala simţămintelor care li se revărsau în inimi.

— Eu sunt, frate Lajcsi, murmură Vasile Popa...

Ungurul zări atunci rana dela buza lui Vasile. In aceeaşi clipă observă şi Vasile Popa că Lajcsi era slab, ofilit, trecut prin suferinţe care-i păreau scrise pe înfăţişare. Unul dintre copii, băieţaş ca de nouă ani, se apropie în fugă de grup, vârîndu-şi capul sub braţul lui taică-su.

— Tată... dumnealor sunt valahi? întrebă cu un fel de mirare copilul.

Lajcsi tresări. Hălmăşenii se uitau încurcaţi la băieţaş.

— Cine ţi-a vorbit ţie despre valahi? întrebă omul cu severitate.

— Domnul învăţător! răspunse băiatul. A zis că valahii sunt îmbrăcaţi cu ţundră şi cu cioareci...

Pe deasupra căpşorului în care mugureau cele dintâi buruieni otrăvite ale „educaţiei" şcolare, privirile oamenilor se întâlniră în acelaşi gând:

— Fratye Vasile şi fraţilor — zise Lajcsi cu glas coborît — aicea-i baiul cel mare... Poftiţi în casă să şedem o ţâră... Mânye, poimânye, ne duc jăndarii la cătănie... Şi pe voi şi pe noi... Să ne batyem cu alţii, tot ca noi... Apoi... asta aşa are să meargă până ne-om ridica ş'om striga: destul!

CAPITOLUL XIX

Intr'o noapte de Octombrie, târziu, după întâiul cântat al cocoşilor, veni apoi în Hălmaş şi ordinul de plecare al celor douăzeci şi cinci de oameni care aveau bilete roşii de mobilizare.

Notarul Cădariu primise poruncă încă de patru săptămâni să doarmă în primărie, pentru ca îndată ce cade sorocul, să ia măsurile de cuviinţă. Işi adusese de acasă cărţi de cetit şi cărţile de joc.

Firesc ar fi fost să-şi găsească culcuş în primărie şi Arghiron pârgarul, deoarece lui îi revenea datoria de a face legătura între autorităţi şi săteni. El trebuia să-i stârnească din aşternuturi şi să le împărtăşească porunca: gata mă! Sculaţi-vă şi plecaţi!

Cădariu hotărî însă ca Arghiron să stea acasă şi să treacă pe la primărie de două ori pe noapte. Dacă vede lumină după miezul nopţii, îşi vâră nasul pe uşă şi întreabă ce este; dacă nu, se duce acasă şi se culcă. Până 'n douăsprezece nu era nevoie să-şi arate obrazul în cancelarie. Domnul notar sta de veghe împreună cu părintele Grigorie şi cu Pavel Şarpe dela curtea boerească, jucând cărţi şi bând vin.

In acea noapte au purces spre Hălmaş trei jandarmi dela secţia din Iara, buluciţi într'o căruţă de munte. Aduceau ordinul cu dânşii, având îndrumări straşnice să adune oamenii şi să-i ducă la gara din Buru, spre a-i lepăda în seama altor jandarmi. In noaptea aceea erau răscolite pretutindeni satele din Ardeal. Ploua mărunt, se lăsase pâclă grea, drumul părea aluat de neghină amestecat cu clei, că-

luţii abia pridideau să urce dealul. Cei trei jandarmi şedeau morocănoşi, îngreţoşaţi de slujbă şi de lume. Se înţelege că scârba asta era trecătoare. Altminteri, domniile lor gustau viaţă de huzur şi măreţie prin acele coclauri supuse puterii absolute a jandarmeriei. Din această cauză, mânia care-i tulbura nu se întorcea nici spre majestatea sa împăratul, nici spre stăpânire în general, ci fierbea gata să să se reverse asupra hălmăşenilor chemaţi la oaste. Ei erau vinovaţi că se stricase la vreme de noapte, pe o burniţă rece ca aceea, bunătate de odihnă, atât de dragă paznicilor ordinei publice din monarhie. Ajunşi la primăria din Hălmaş, domnii jandarmi coborîră împleticindu-se în poalele mantalelor. Suduiau crâncen.

Notarul Cădariu abia aţipise. Jucase cărţi până la unsprezece şi jumătate, luându-i părintelui Grigorie treizeci şi cinci de creiţari. Pierduse în schimb o coroană faţă de Pavel Şarpe. Băuseră laolaltă trei chile de vin, câte unul de căciulă. Isprăvind cu bine această lucrare, Cădariu se culcase, cugetând că majestatea sa împăratul face aceeaşi ispravă în palatul său dela Viena. Se înţelege că greşea, deoarece majestatea sa era foarte ocupată cu fericirea popoarelor din monarhie, după cum vom vedea mai la vale. Dar să luăm firul povestirii de unde l-am lăsat.

Cădariu aşezase lampa de gaz pe scaun, lângă canapea, şi înainte de a adormi răsfoise ca de obicei câteva file dintr'un roman cu crime şi mistere înfricoşate, scris de scriitorul englez Conan Doyle. Romanul era tradus în ungureşte. Năucit de vin, de oboseală, de aerul îmbâcsit din primărie şi lovit în moalele capului de întâmplările năprasnice din carte, Cădariu mai avusese puterea să tuşească odată asupra lămpii care se stinse. Se cufundase în somn neliniştit. Notarul din Hălmaş visa că se află la Londra, pe malul râului Tamisa, în prinsoarea câtorva bandiţi care-l puneau la cazne. Tâlhari-i cereau să le dea numaidecât banii pe care-i primise dela domnul Iancu Frăţilă pentru anumite servicii făcute noului moşier. Mai ales pretindeau afurisiţii să scoată fără zăbavă şomoiogul de zloţi primit dela Frăţilă pentru sfatul de taină cu prilejul căruia notarul îi dase moşierului o listă cu numele ţăranilor hălmăşeni. In listă erau arătaţi cei vrednici de anumite hatâruri, ca Blejdea şi Mocanu, cei supuşi, cărora moşierul

le putea impune orice învoială, şi cei besmetici, care trebuiau lăsaţi fără pâne.

Cădariu se mira în vis şi năduşea în aşternut, crucindu-se nedumerit. De unde aflaseră tâlharii londonezi despre acel şomoiog de zloţi? Să-l fi trădat Pavel Şarpe? Te pomeneşti că da! Notarul n'avu însă răgaz să chibzuiască mai departe, din pricina tâlharilor. Visa că aceştia izbeau cu pumnii în mese şi în dulapuri, împresurându-l din toate părţile. Cădariu se svârcoli grozav în aşternut, silindu-se să facă un salt spre fereastră, către fluviul Tamisa. Lovi cu putere lampa de pe scaunul de lângă canapea şi se trezi în uruit de ţăndări şi'n duduit de pumni izbiţi în uşă, exact în clipa când el credea că sboară prin fereastră şi când de fapt spărgea lampa, iar jandarmii veniţi din Iara se izbeau în uşa primăriei, scoţând-o din balamale.

Cădariu sări din pat holbat, cu părul vâlvoi, în faţa unei lanterne de buzunar. Nu mai ştia care-i visul şi care-i realitatea. Auzind înjurături ungureşti, căscă gura cu un simţământ de uşurare şi se lăsă moale, trudit, pe marginea canapelei.

— Din partea unui valah nu ne puteam aştepta la altceva, strigă cu mânie şeful patrulei de jandarmi, plimbând fascicolul de lumină prin cancelarie. Mănâncă pânea guvernului şi se culcă beat în primărie. Iar porcii de sârbi ameninţă monarhia!

— No, no! sări ca ars Cădariu de pe marginea canapelii... De cine-i vorba? bombăni căutându-şi nădragii. Il cunoştea pe şeful patrulei, făcuseră petreceri împreună, aveau şi oarecari socoteli, aşa că de obicei nu se simţea jignit de vorbele şi înjurăturile lui. Un jandarm care nu înjura, nu era jandarm. Dar chestia că-i „valah", spusă faţă de ceilalţi doi paznici ai rânduielilor statului, într'un moment greu ca acela al mobilizării armatei, nu-i putea veni la socoteală. Protestă deci, vârându-şi piciorul drept în nădragi:

— Nu primesc lecţii de patriotism, domnule şef! făcu înnecându-se în tuse. Mie nu-mi lipseşte niciun om din câţi trebue să plece... dumneata-i primeşti dela mine de-a-gata...

Atunci se auziră paşii lui Arghiron, bodogănind pe prispa de scânduri a primăriei. Pârgarul venea cu lămpaşul în mână. Se opri mirat în prag, uşa căzuse pe mar-

gine și sta atârnată în țâțâna de jos, ca o aripă ruptă. Notarul intrase cu amândouă picioarele în nădragi. Cancelaria se umplu de lumină mohorîtă. Jandarmii erau sburliți și crunți. Poruncile căzură scurt, aspru. Șeful patrulei scoase din tașcă un sul cu afișe și-l puse pe masă. Cădariu îl desfăcu întunecat și-și aruncă ochii asupra titlului scris cu litere mari: „Către popoarele mele". Era un manifest al majestății sale, adresat, cu duioase chemări la credință și jertfă, tuturor cetățenilor monarhiei, deci și plugarilor din Hălmaș. Cădariu simțea că totuși nu poate fi atât de sigur de sine cum se arătase în fața șefului patrulei. Ii era teamă nu care cumva să afle oamenii că-i paște plecarea fără zăbavă și să se nimerească cine știe ce nebun să fugă. Asta ar fi fost de nesuportat pentru un bărbat ca dânsul, care se fudulea cu credința neclintită către stăpânire. Chibzui deci în iuțeala zorită a momentului că domnii jandarmi vor trebui să-și împartă ostenelile între dânșii: unul va merge cu Arghiron la anumiți oameni, altul însoțit de dumnealui la ceilalți, iar domnul șef va aștepta în cancelarie. Indeosebi trebuiau ridicați prin surprindere Vasile Popa, Zosim Oană, Toma Francu și învățătorul Medrea.

Arghiron asuda greu. Pricepuse despre ce-i vorba. Simțea cum îi curge pe șira spinării un fir subțire de apă ca dintr'un sloi de ghiață vârît după gât. Se uita cu un fel de năucire la Cădariu și la jandarmi; gândurile i se încrucișau iuți; ar fi vrut să se răsucească pe călcâie și să alerge de-a-dreptul la Vasile Popa, la Medrea, să-i anunțe să fugă, să facă ce-or ști. Notarul vorbea ungurește cu jandarmii, împărtășindu-le planul. Doritori să isprăvească repede cu oamenii, jandarmii încuviințară planul și după câteva minute plecară în sat.

Pe la patru dimineața, cei douăzeci și cinci de hălmășeni erau adunați la primărie. Casele și ulițele fremătau de neliniște. Se stârniseră ca niciodată toți oamenii, dela copiii care plângeau spăimântați în leagăne, până la moșnegi. Se stârniseră vietățile din ogrăzi, se auzea cântec de cocoși, câinii lătrau cu vrăjmășie. Sfinția sa părintele Grigorie coborîse din pat împreună cu doamna preoteasă și se uitau amândoi pe ferestre la umbrele care treceau spre primărie. Bărbații erau împresurați de femei și de copii. Vasile Popa pășea tăcut lângă jandarmul care-l străjuia

din lature. Anisia și Ionuț mergeau pe marginea uliței cu sufletele încremenite.

La nouă dimineața, hălmășenii erau îngrămădiți în tren. Vagoanele veniseră încărcate cu oameni din munții Apuseni. Pe scări își fâlfâiau penele de cocoș dela pălării jandarmii din escorta trenului. Se auzea un glas cântând cu înverșunare, într'unul din vagoane:

„Mă tot mir și mă gândesc
Pe ce cale să pornesc,
Pânea să-mi agonisesc,
Copilașii să-mi hrănesc.
Săbioara s'o fac plug,
Pistoalele să le 'njug,
Să trag brazda dracului,
Până'n capul satului,
Drept' ușa bogatului."

Vasile Popa asculta încordat. Aruncă o privire iute lui Toma Francu. Acesta se uita nemișcat într'un colț al vagonului. Se vedea că ascultă și el. Păru a-i trece pe obraz lumina unui zâmbet ciudat. Ochii lui Vasile Popa întâlniră privirea uimită, plină de înviorare neașteptată a învățătorului. In acel moment, amărăciunea se desprinse de pe inimile lor ca un ghem de ceață străpuns de razele soarelui. Trenul porni.

CAPITOLUL XX

Pentru unii dintre călătorii înghesuiţi în vagoane, regiunile străbătute în drum spre capitala Bosniei se desfăşurau în privelişti oarecum cunoscute. Cu ani în urmă îşi făcuseră stagiul militar în oraşele Sarajevo şi Mostar, sau prin măruntele garnizoane de frontieră, la pichetele cuibărite în munţii din spre Ţara Sârbească.

Invăţătorul Teofil Medrea povestea celor dimprejur întâmplări din istoria tristă a Bosniei şi Herţegovinei. Odinioară, întregul neam de slavi dela Sud fusese un singur popor. Robit stăpânilor feudali, a fost împărţit apoi în câteva regate, principate şi voivodate mărunte. Sfintele biserici n'au stat la o parte, ci intrând şi ele în mijlocul norodului, care cu ortodoxia „patriarhiei ecumenice", care cu catolicismul „Sfântului părinte Papa dela Roma", care cu semiluna lui Mahomed, au adâncit spărturile până când turcii izbutiră să aşeze jugul asupra Serbiei, Croaţiei, Bosniei, Herţegovinei şi Muntenegrului, apăsându-le vreme de trei veacuri. In anul 1877, războiul ruso-turc aduse independenţa Serbiei, cum a adus-o şi României. Dar Bosnia şi Herţegovina căzură pradă lăcomiei austriace.

Drumeţii ascultau cu obrazuri îngândurate. Imre Lajcsi dela fabrica din Turda, urcat în tren în staţia oraşului, împreună cu alţii, avea sub firele spânatice din mustaţă un zâmbet strâmb. Vasile Popa se uita cu ochii abia licărind printre gene la învăţător. Era un fel al lui de a asculta încordat şi de a se feri în clipe de atenţie deosebită

de prea multe priveliști. Toma Frâncu sta cu cotul răzimat în marginea ferestrei și cu fruntea proptită în degete. Aplecați de mijloc, cu bărbiile așezate în podul palmelor și cu coatele pe genunchi, luau seama la povestire, hălmășeni și oameni necăjiți dintr'alte sate, care se nimeriseră în vagon.

— Măi, oameni buni! interveni Vasile Popa, împingându-și pălăria pe ceafă. Iaca, suntem aici destui care am cătănit în Bosnia. Așa-i, Tomo?

Toma răspunse cu amărăciune:

— Așa-i, Vasile!

— Am cătănit și am fost surzi și orbi. Aveam câlți în urechi și albeață pe ochi.

Imre Lajcsi făcu semn cu mâna:

— Fratye Vasile, nimeni nu se naște în lume învățat gata...

Obrazurile se destinseră în zâmbete sfioase:

— Acuma dacă ai trecut prin câte ai trecut, s'au destupat și urechile, a căzut și albeața de pe ochi. Viața noastră e școală grea...

Călătorii se mișcară pe locuri ca și cum ar fi trecut pe deasupra lor o înfiorare de vânt. Tăceau îngândurați. Se lăsase a doua înserare de când se aflau pe drum. Conducătorul trenului, însoțit de o patrulă militară, intra din când în când în vagon, se uita pe rând la călători și mormăia ca pentru sine: niciunul nu-i altfel decât a fost până acum. Doar că le-au crescut bărbile.. La o vreme se urcă pe colțul băncii, aprinse chibritul, dibui cu mâna împrejurul lămpii cu gaz aerian din tavanul vagonului și vârî flăcăruia prin gaura mică cât gura degetarului. Țesătura fină, albă, prin care se strecura gazul, se umplu de revărsarea unei lumini ciudate, cu susur continuu, profund și cu răspândiri care așezau asupra călătorilor străluciri ireale de măști.

— Ne ducem în Bosnia să tăbărîm împotriva oamenilor de acolo, cum au tăbărît cătanele pe noi în pădurea dela Cluj, vorbi răgușit Toma Frâncu. Mă Vasile, și frate Lajcsi — adăugă în felul lui potolit — cum judecați voi să lovim oameni de sama noastră?

Işi aplecă puțin fruntea, privi pe rând pe cei din fața lui, apoi bombăni gros:

— Poruncă dela împăratul!

Sprâncele se încruntară. Vasile Popa întoarse capul spre Imre Lajcsi, așteptând un răspuns. In acel moment trenul se opri. Se auziră porunci scurte și sudălmi lungi, încărcate cu înflorituri de cazarmă împărătească. Drumeții se bulucire la ferestre. Se aflau într'o gară mică, abia deslușită în licărirea slabă a celor două felinare. După spusele conductorului, până la Sarajevo ar mai fi avut drum de cel puțin două ceasuri. Din îngrămădirea de cătane și jandarmi care se frământa în fața gării, străpungând pacea nopții cu porunci și înjurături, se desprinseră câteva grupuri, năvălind în tren. Ușa vagonului în care călătoreau hălmășenii se izbi puternic în lature. Apărură doi jandarmi cu armele în cumpănire. Indată după ei se îmbulziră, făcându-și loc, alți doi bărbați în uniformă militară. Unul dintre aceștia, spătos, voinic, cu mustață groasă, răsucită semeț, pătrunse în față și-și bulbucă ochii crunți asupra celor din vagon, răcnind într'o nemțească stâlcită:

— Also! Absteigen! Dumnezeii și precesta voastră.

Vasile Popa și Toma Frâncu tresăriră în aceeași clipă ca loviți cu muchia toporului în ceafă. Ceilalți hălmășeni încremeniră pe locurile lor, scuturându-și capetele, ca și cum i-ar fi cuprins amețeala.

Bărbatul care răcnea la dânșii era domnul strajameșter Bundoiu, întru toată trufia rangului său de plutonier major.

Când a dat Bundoiu cu ochii de hălmășeni, mai întâi și-a lungit obrazul de mirare, apoi a simțit bucurie crâncenă. A răsuflat adânc, s'a dat un pas înapoi, i-a adulmecat pe rând umflându-și nările, după care și-a pus mâinile în șolduri și a slobozit un fel de muget afund: aha!

Oamenii coborîră din vagon împinși din laturi, îmbolditi din urmă. Fură grămădiți cu mare zor într'o margine a gării. Se aduseseră făclii mari de rășină și începu fără zăbavă gruparea pe unități. Izbucniseră revolte în Bosnia și Herțegovina. Generalul comandant al armatelor imperiale din Sarajevo hotărîse deci ca trenurile care aduc mobilizații să fie oprite în anumite gări, unde se trimiseseră

cu grăbire jandarmi, poliție militară, cadre de comandament, uniforme și arme.

Călăreți de ordonanță veneau în goană dela Sarajevo, aducând porunci și plecând înapoi în galop. La o vreme, ofițerii care mișunau în gară se reuniră în sala de așteptare sub comanda unui maior și ţinură sfat. Venise poruncă strașnică: repartiția oamenilor pe plutoane și companii să se facă cu mare grijă, amestecându-se unguri, români, nemți și alte neamuri și evitându-se aglomerarea lor prea compactă, din același neam. Plutonierii majori chemați la sfat primiră instrucțiuni. Bundoiu se holbă, raportând nemțește maiorului: „Jawohl!" și ieși hotărît să nu-i lase pe hălmășeni, mai ales pe Vasile Popa, de sub mâna sa.

Priveghindu-și consătenii de aproape, strajameșterul izbuti să adune câțiva în compania lui. Plin de mânie nepotolită pentru năcazul de a fi fost scos din negustoriile dela Turda și adus să facă slujbă în Bosnia, se răcorise oleacă în zilele din urmă, întrevăzând îmbelșugate ocazii de câștig, în această lume răvășită, asupra căreia avea și el putere fără margini. Bundoiu înțelegea după toate semnele că va fi rost de prigoană, poate chiar de bătălie cu „civilii", ceea ce era egal cu un mare praznic de jaf. Vederea hălmășenilor care-l țintuiseră în ușa hambarelor boierești din Hălmaș, făcându-și dreptate singuri, mai ales vederea lui Vasile Popa, deschise în mintea lui Bundoiu o zare tulbure de împliniri îndelung așteptate. I se năzărea vag că pe acest pământ străin, unde trăiau ca și în Ardeal muncitori și țărani necăjiți, slugărind patroni și bogătași, va dovedi mai cu prisosință hălmășenilor că, oriunde în lume, Bundoiu era tot Bundoiu, iar ei rămâneau mai departe ceea ce erau. Rânjea crud pe sub mustață; poate nu era departe clipa când va porunci hălmășenilor: foc! iar ei vor trebui să tragă în țăranii bosnieci răsvrătiți. Atunci.... se va uita bine la Vasile Popa. Auzise despre toate isprăvile acestuia săvârșite după plecarea din Hălmaș. „Dumnezeu nu doarme!" se gândea mulțumit. I-l adusese la mână. Vor avea ce afla hălmășenii despre hărnicia cu care Vasile Popa a împușcat plugarii bosnieci!...

CAPITOLUL XXI

Strajameşterul Bundoiu avea bune nădejdi ca această companie în care suduia de precistă şi huzurea în pită, să facă slujbă credincioasă maiestăţii sale împăratului, omorînd pe răsvrătiţi. Comandantul ei se numea Căpitanul Borsódy Pál, vlăstar zănatic al unui mare moşier de baştină din Seghedin. Borsódy era furios. Se simţea nedreptăţit că în loc să stea la cafenea, undeva în Budapesta, ori la Viena, fusese obligat să vie pentru un răstimp în regimentul căruia îi aparţinea această companie. Borsódy nu-şi găsea locul. In general, tânărul ofiţer avea trei stări bine cunoscute de către şefii lui ierarhici care-l aleseseră anume în vederea „misiunii de încredere" ce avea de dus la bun sfârşit în această provincie slavă, adânc tulburată de nemulţumiri. Cea dintâi stare era o mânie înverşunată împotriva oamenilor de jos, fie argaţi pe moşia părintească, fie soldaţi în companie. Cravaşa lui svâcnea scurt, plesnind cu sete. A doua stare a lui Borsódy era: plictiseala. In ceasurile când îl apucau golurile plictiselii, mânia lui se transforma într'un mârâit arţăgos; cravaşa plesnea mai rar, dar cu îndârjire sporită. A treia stare a domnului căpitan era: beţia. Pustiul nisipos dintr'însul se umplea de vin şi se prefăcea în mâl. In asemenea prilejuri bătea crâncen până la oboseală.

Ajutorul căpitanului Borsódy era locotenentul Teutsch, rezervist, chemat sub arme, de meserie procurist la fabrica de postavuri din Braşov. Teutsch era gras şi nervos. Ura ungurii, deci şi pe Borsódy; îl ura pe sublocotenentul Kaseel, pentrucă era şvab, având în civil slujbă de

învăţător. Ura soldaţii cum îşi ura şi muncitorii din fabrică şi suduia monarhia austro-ungară, pentrucă deşi populaţia acestei împărăţii era în mare parte germană şi împăratul însuşi neamţ, totuşi inima lui înclina spre Imperiul German şi spre împăratul Wilhelm al II-lea.

Aceşti ofiţeri îşi împlineau misiunea în Bosnia, bizuindu-se pe bogata experienţă a celor doi plutonieri majori: Bundoiu, rezervist chemat sub arme, şi Kende Marton, fost vechil grofesc pe lângă Debreţin, activat în armată. Bundoiu sta în faţa căpitanului Borsódy ca şi cum ar fi fost dăltuit din piatră. Căpitanul se simţea satisfăcut văzând asemenea bărbătoi în poziţie severă de drepţi, pândindu-i cu ochi holbaţi poruncile şi răcnind pe loc la orice cuvânt: „Da, să trăiţi!"

După patru ceasuri de frământări, apeluri, răcnete şi buluciri de colo, colo, compania era în marş. Plutonierii vânaseră fel de fel de oameni. In lumina mohorîtă a gării, Vasile Popa descoperi cutremurat chipul lui Balázs Pál dela pădurea din Cluj. Alte unităţi se răspândeau în direcţii felurite, conform poruncilor. Incepuse a ploua tomnatic; drumul devenea din ce în ce mai cleios. Compania se îndrepta spre localitatea Vasenţa, de lângă frontiera sârbească. Bundoiu îşi priveghia hălmăşenii. Mai mult decât acel „aha" rostit în clipa când îi zărise, nu le vorbi nimic. Ii privea cu coada ochilor, răsucindu-şi din când în când mustaţa. Avea o încordare de lup care dă târcoale stânii.

Cătanele înaintau spre răsărit. Cei două sute patruzeci de oameni îmbrăcaţi în grabă cu haine nepotrivite, încălţaţi după noroc cu bocanci care le răneau picioarele, închingaţi în curele şi împovăraţi cu raniţe din piele de viţel, păşeau îmboldiţi de strajameşterii călări şi de sergenţii care mergeau pe jos. Păreau un convoi de osândiţi. Căpitanul călărea în fruntea companiei. Locotenentul se lăsase într'o dungă în şea, cu chipiul pe ceafă, iar sublocotenentul, serios, îngândurat, venèa cu calul său în urma lor. Prin cernerea măruntă a ploii liniştite se desluşea o zare subţire de lumină. Intunericul era străbătut încet de unda dimineţii. Răsăritul răzbea prin beznă cu calmul neclintit al rânduielilor veşnice, proiectând asupra posomorîtei îndărătnicii a nopţii razele lui biruitoare. Compania ajunse la marginea unui vast platou străjuit din

spre Miază-Noapte de pădure, unde avea să se aşeze, conform ordinelor primite. Se lumina de ziuă. Apărură mirişti cu grămezi de coceni de porumb. Pe alocurea se înălţau mari jirezi de paie, părând uriaşe animale preistorice, împietrite sub curgerea veacurilor. Din spre aşezările gospodăreşti care se profilau din ce în ce mai lămurit pe adâncul de pastel alb-cenuşiu al dimineţii apăru o turmă de oi şi capre, răspândindu-se în largul câmpului.

In clipa când păstorii observară convoiul care mărşăluia pe câmp, se opriră brusc printre oi şi capre, ca sub un suflu violent de ger polar. Priveau încordaţi unduirea companiei de cătane. Se pare că-şi dădeau seama de ceea ce-i aşteaptă, căci se răsuciră pe călcâie şi se îndreptară în goană spre curţile gospodăreşti, agitând ciomegele pe deasupra capetelor. Se auziră strigăte. Dulăii din preajma turmei se aruncară în salturi mari către coloană, hămăind cu mânie. Erau câini uriaşi, ageri, ca nişte sălbătăciuni. Năpustindu-se asupra călăreţilor din fruntea convoiului, dulăii stârniră mânia căpitanului, care-i privi o clipă rânjindu-se, apoi scoase revolverul şi trase câteva focuri. Detună numaidecât şi revolverul lui Bundoiu, ca o asociere fidelă la gesturile domnului comandant. Stârnit din aţipeala dulce în care se legăna revărsat anapoda pe şea, locotenentul Teutsch se sburli şi încercă să scoată şi el revolverul dela oblânc. Incurcat în propria lui lâncezeală şi în curele, nu izbuti. Nici nu mai era nevoie. Doi dulăi se svârcoleau în sânge pe marginea drumului. Ceilalţi fugeau lătrând. Ecoul împuşcăturilor vui prelung în tăcerea gravă a dimineţii mohorîte şi răzbi departe, spre aşezările gospodăreşti, unde începu forfotă de lume. Apărură oameni. Căpitanul simţi în dreapta sa calul unui subaltern. Era strajameşterul Bundoiu.

— Să trăiţi, domnule căpitan! vorbi strajameşterul, gros, arătând cu degetul spre o gospodărie. Acolo am putea opri compania, dacă porunciţi.

Căpitanul smuci frâul şi se răsuci arţăgos în şea. Era morocănos, plin de veninul firii sale şi de al nopţii nedormite.

— Ai mai fost pe aici?

— Am mai fost... Pare să fie aşezare bună.

Căpitanul fixă îndelung, cu privire întunecată, gospodăriile din faţă. Se vedea bine alcătuirea unei ogrăzi largi.

cu conac, cu magazii, şuri şi şoproane împrejur. La stânga se zăreau căscioarele satului. Căpitanul se răsuci spre Bundoiu:

— Bine.

Intoarse capul către locotenentul Teutsch şi-i porunci:

— Vino la mine.

Ordinele fură date şi cătanele se îndreptară spre gospodăria cea mare, din dreapta. Casa părea părăsită. Un bătrân mic, uscat, apăru încet, ca o nălucă, de după fântână. Cu destulă cazně căpitanul izbuti să priceapă că stăpânii plecaseră de două zile, încuind casa şi lăsându-l pe el, cu ciobanii şi argaţii de pază.

Căpitanul porunci să fie descuiate uşile spre a ocupa odăile, Bundoiu rămase lângă companie. Dete ordin de odihnă, punând îndată sentinele în jurul ogrăzii. In vreme ce oamenii se spălau în jghiab, apăru la poartă un convoi ciudat. Opt jandarmi aduceau sub escortă, cu baionetele pe arme, ca la douăzeci şi cinci de ţărani bosnieci. Şeful patrulei se bucură năprasnic văzând cătanele. Işi repezi chipiul pe ceafă, sudui de toartele cerului şi întrebă numaidecât unde e comandantul. Il îndreptară la căpitanul Borsódy. In vremea asta, convoiul cu arestaţii pătrunse în curte.

După un sfert de ceas, căpitanul ieşi în cerdac. Părea şi mai furios ca de obicei. I se subţiaseră buzele şi era palid.

— Va să zică, încolo, spre frontieră? întrebă pe şeful jandarmilor.

— Da, să trăiţi... Patru sate, câte erau în secţia mea... Am prins câţi am putut şi m'am retras... Eram în pericol...

— Aştia-s? întrebă crunt Borsódy.

— Da!

Căpitanul privi convoiul de prizonieri. Erau ţărani în puterea vârstei, întunecaţi, uitându-se neguros pe sub sprâncene. Borsódy coborî încet, chibzuit, scările cerdacului. Bundoiu i se alătură îndată. Ajuns lângă prizonieri, căpitanul îşi apropie genele şi se uită la cei din faţa lui. Il aţinti mai ales pe unul înalt, svelt, brun la faţă, cu ochii plini de foc. Mâna-i svâcni dintr'odată, plesnind cu cravaşa obrazul prizonierului, de-a-latul. Sângele ţâşni violent şi bogat. Prizonierul se clătină o clipă pe picioare. Loviturile începură a curge în dreapta şi'n stânga. Bun-

doiu aruncă ochii spre fântână, unde se spălau cătanele. Era o îngrămădire împietrită de oameni, pe jumătate desbrăcaţi. Răcni spre ei porunca: „Gata! In două minute alinierea". In aceeaşi clipă se năpusti asupra lui Balázs Pál, care trecea pe lângă el cu o căldare spre jghiab: „N'auzi? Porc de câine!" Ridică cravaşa şi-l lovi.

Urmară porunci aspre, scurte. Borsódy, galben la obraz după deslănţuirea în care-şi risipea mânia, luă act cu plăcere de măsurile de ordine ale lui Bundoiu. Se sfătui puţin cu şeful patrulei de jandarmi, consultând o hartă. Convoiul de prizonieri fusese împins lângă uluci; ţăranii îşi ştergeau sângele de pe obraji. Bătrâneiul uscat din ogradă se împletecea printre cătane, târînd ciomagul după el în mâna dreaptă. Bundoiu îl întâlni. „Unde-s cheile dela pivniţă?" întrebă crunt. Omul ridică din umeri: „Nu ştiu!" Bundoiu se rânji. „Nu ştii? Nu?" Atunci repezi Bundoiu cravaşa şi-l lovi. Nimeri umărul. Bătrânul se dete un pas înapoi, apoi înălţă ciomagul ca şi cum ar fi vrut să-l izbească în cer şi-l pocni pe Bundoiu drept în frunte, cu o putere de necrezut. Bundoiu se holbă mirat şi căzu cât era de lung, în pulbere.

...După un ceas, căpitanul Borsódy repartiză compania în patru patrule de câte treizeci de oameni. Trebuiau să plece spre satele răsculate, călăuzite de jandarmi. In ogradă rămâneau o sută douăzeci.

Cătanele plecară... Strajameşterul Bundoiu, dus în casă, gemea adânc cu fruntea fărâmată. Prizonierii răcneau cerând apă. Căpitanul Borsódy, urcat pe cerdac, scoase plosca şi bău o jumătate de litru de coniac, ca să-şi refacă forţele. Ploaia începu să cadă des, monoton, cu susur continuu de tristeţe tomnatecă.

Teofil Medrea mărşăluia încordat în rândul al doilea al grupului în care nimerise. Piciorul drept îi sângera în bocanc. Fruntea îi era încărcată de sudoare rece, părul i se lipise răvăşit pe frunte. Ingrozit de cele ce văzuse, clocotea cuprins de mânie neputincioasă. I se părea că se svârcolesc în el două fiinţe: un copil care scânceşte fără lacrimi, fără putere, şi un bărbat plin de mânie, tare ca un uriaş, gata să spargă încercuirea trupului şi să-şi reverse ura ca o vâlvătae. Starea asta-l chinuia cumplit. Intorcea capul şi se uita la Vasile Popa. Hălmăşanul

șchiopătă lângă Toma Frâncu. Erau supți și verzi la obraji. In rândul din urmă se târa anevoie Balázs Pál.

După două ceasuri de marș, patrula ajunse între coame de pădure. Spre apus se înălțau mesteceni subțiri, înalți spre răsărit se ridicau întunecați și semeți brazi, cu trunchiuri vânjoase, întinzându-se departe în hău. Comandantul porunci oprire. Cei doi jandarmi care călăuzeau grupul suduiră mulțămiți, svârlindu-și pălăriile și puștile pe malul pârâiașului ce curgea alături. „De optsprezece ceasuri mărșăluim mereu" — pufni unul dintr'înșii. Iși descălțară bocancii și-și vârîră picioarele în apă, gemând de plăcere. Cătanele se răspândiră prin preajmă. Aveau un ceas de odihnă. Balázs Pál se uită la Vasile Popa scurt. Hălmășanul tresări ca și cum privirea i-ar fi pătruns în creer, descoperindu-i gândurile. Se luă încet după Balázs, pătrunzând în marginea brădetului. Ochii lui Medrea întâlniră pe ai lui Toma Frâncu. Acesta observase mișcarea lui Balász. Tândăli câteva minute, apoi porni și el încet ca din întâmplare, oleacă mai în sus de locul unde era Balázs. Medrea strigă: „Toma, ai briceag?" „Am dară!" răspunse Toma spăimântat o clipă. Invățătorul păși cu oarecare grabă spre el. „Dă-mi-l o țăricuță să retez obielele astea..."

...Când s'a dat porunca de aliniere, din grupul de treizeci de oameni nu mai rămăseseră decât optsprezece inși. Pe ceilalți îi înghițise pădurea.

După două luni de zile, Anisia lui Vasile Popa primi înștiințare dela poștărița din Iara să se ducă negreșit la dânsa, căci are să-i spună ceva. Poștărița, femeie văduvă, avusese ani de zile legături bune cu Anisia, încă din vremea când aceasta căra laptele dela moșia lui Iklody în Iara, la clienții de acolo. Vasile îi tăiase de multe ori lemnele de foc, iar poștărița, prinzând un fel de dragoste de acești oameni harnici, care se luptau din greu pentru pâine, îi primea bucuros ca pe niște prieteni. De ajutat nu-i putea ajuta, fiind și ea săracă. Dar o vorbă bună găseau la ea oricând.

Așa, Anisia trecu dealul spre Iara.

— Să știi că ți-a venit o scrisoare, îi zise poștărița.

Anisia păli la obraz:

— O fi dela Vasile — făcu spăimântată. L-au căutat jandarmii de două ori, doamnă poștăriță, adăugă încet. Iacă-s opt săptămâni de când a plecat și n'am primit nicio veste... Il caută mereu. Vai de capul meu câte îndur dela ei. De unde să știu eu unde-i, dacă s'a dus cătană?

— Poate să fie dela Vasile, încuviință poștărița. A venit în plic pe adresa mea. Când deschid plicul, alt plic. Pe numele dumitale. De iscălit nu iscălește nimeni... Mă miră însă că scrisoarea vine tocmai din București.

— Din București? se cruci Anisia. Luă plicul, îl desfăcu și începu a citi încet, slovenind:

„Draga mea soție Anisia, vei ști că această scrisoare e scrisă din spital de domnul învățător Teofil, care era gata, gata să se prăpădească. Noi am ajuns aicea peste munți, cu Toma și cu Balázs Pál, la niște grajduri boierești, ca unii care pricepem bine la cai. Deocamdată n'am găsit alt loc așa că vom vedea deacum înainte ce va mai fi. Acasă eu nu pot veni o vreme. Cuget că ar fi bine să pleci tu încoace, cu Ionuț. Te duci în satul Râșnov, lângă Brașov, și cauți pe pădurarul Ștefan Albu. Intrebi de el sara când ajunge trenul și spui că vii să-i aduci vorbă dela nevastă-sa care-i în spital la Brașov. Fă cum știi și adună vreo treizeci de coroane. Atâta îți ajunge. Domnul învățător zice că poți să iei ce are și el pe acolo și să vinzi la Turda ca să vii. Să nu te simtă nimeni. Ștefan Albu te duce peste munte. Când ajungi în București, întrebi de grajdurile lui Verescu. Acesta e boierul. Altminteri grajdu' e tot grajd, ca și la noi, caii tot cai și boierul tot boier. Numai cât noi am petrecut întâmplări grele când am fugit din Bosnia și mai bine e să ne strângem aici până stă primejdia asupra noastră. Iți găsesc și ție loc și ne-om trudi înainte. După câte am văzut și am răzbit, m'am făcut tare ca piatra de ghicaș. Vă aștept cu dorire de bine și cu sănătate, Vasile."

...Anisia nu putu pleca din Hălmaș decât târziu în primăvară. Băiatul se îmbolnăvise de aprindere. A zăcut două luni, trebuia să aștepte să se însdrăvenească. Intre timp, jandarmii veneau mereu. Răvășiseră satul căutând urmele fugarilor. Nu știa nimeni nimic, afară de Anisia care primise scrisoarea. Umblau fel de fel de svonuri. Anisia își vedea în tăcere adâncă de necazuri. Avea destule.

Slăbise, se încercănase, se descurca greu, ducându-se să lucre în Iara și venind sdrobită acasă, să-și vadă de băiat.

Intr'o zi, pe la mijlocul lui Mai, pe o vreme caldă, Anisia plecă cu Ionuț la drum dis-de-dimineață. In câteva rânduri își cărase țoalele din casă, ducându-le la Iara. Dela Teofil Medrea nu luă nimic. Abia-și ținea zilele acolo văduva lui Isaia, primită de Arghiron în casa lui.

Cei doi pribegi treceau spre Turda pe lângă dealuri cu povârnire lină, intrau în păduriști, ieșeau în luminiș, poposind lângă izvoare. Pajiștile întinse păreau covoare uriașe, de o frumusețe încântătoare. Flori albastre și galbene zâmbeau delicat, răsfățându-se în soare. Pe alocurea pășteau vite păzite de copii, cu traistele de gât; unul cu obraz rotund, roz și alb, cam de vârsta lui Ionuț, având ochi mari, negri, care zâmbeau licărind bucuria nevinovată a vârstei, sta rezimat în bâtă, după cum văzuse că stau păstorii cei bătrâni. Purta și fluier la brâu. Intreg puiul de om vădea atâta farmec gingaș, că Anisia se opri, iar Ionuț se apropie de el cu buzele ușor întredeschise:

— Al cui ești, feciorașule? întrebă Anisia, învăluindu-l cu dragoste.

Pruncul o privi cu zâmbetul neschimbat. Părea a nu fi auzit întrebarea. Se apropie atunci o fetiță, coborînd în fugă delușteanul. Ii fâlfâia rochița roșie ca o flacără suflată de vânt.

Oprindu-se lângă Anisia, deschise ochi mari, apoi lămuri gâfâind:

— E frate-meu... N'aude și nu vorbește...

Anisia se cutremură. Se șterse pripit la ochi, prefăcându-se că o supără lumina soarelui, apoi întrebă încet:

— A fost bolnav?

Fetița ridică din umeri:

— E din spaimă... L-a trântit taurul...

— Așa de mărunt și să iasă cu vitele se miră înfiorată Anisia.

— Nu-s ale noastre, făcu fetița cu un fel de nepăsare. Sânt ale lui domnu'primar.

— Tatu-tău unde-i? se nelinişti Anisia, luând pe Ionuț de mână.

— Acumai-i cătană, răspunse fata.

Ionuț își ridică ochii și se uită la maică-sa.

— Mamă! zise încet. Ii tremura bărbia. Toţi copiii sânt necăjiţi ca noi şi ca... băiatul ăsta?

In acea clipă lumina soarelui răzbi dinspre răsărit, poleind cu aur pajiştea înflorită de sub pădure. Anisia-şi lunecă privirea spre luminiş, căutând parcă tâlcul unei solii care-i venea dela Vasile, de departe, din aceeaşi zare a răsăritului. Işi stăpâni plânsul:

— Poate... va fi altfel, dragul mamii...

Porniră înainte în ecoul blând al unei tălăngi.

Păşeau mărunt, împresuraţi de măreţia fără seamăn a zilei de Mai. Ii aştepta dincolo de munţi „limanul". Vechilul boierului Alexandru Verescu era înştiinţat că vine nevasta „ungureanului" dela grajduri, împreună cu copilul... „Fraţi" de „dincolo". Să poftească. Aşternutul le era pregătit, pe fân, în podul grajdului. Boierul nu trebuia obosit cu asemenea veşti.

Altceva, dacă i-ar fi venit un cal de curse din Anglia, ori un domn din Ardeal.

Către cititori.

Vă rugăm să ne comunicați impresiile Dvs. despre această carte și despre prezentarea ei artistico-grafică.

Ne interesează să aflăm părerea Dvs. și despre celelalte cărți apărute în editura noastră.

Pe tovarășii bibliotecari, îi rugăm să organizeze consfătuiri în legătură cu lucrările apărute în editura noastră și să ne transmită părerile cititorilor pe adresa :

Editura Tineretului, Str. Nikos Beloiannis Nr. 25 Raionul I. V. Stalin, București.

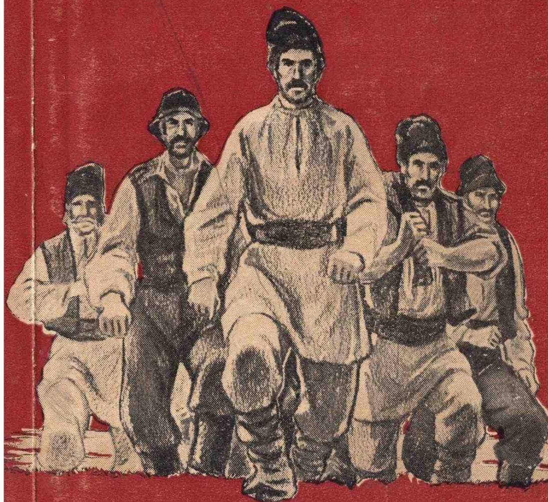
Nr. 1201
Redactor de carte: M. Ghițescu
Technoredactor: V. Postelnicu

Dat la cules 17.X.53 Bun de tipar Tiraj 15000+160 Hârtie S. Velină de 65 gr.m.p. Coli de tipar 11,5. Coli de editură 10,671 Ft. 135×210. Com. editurii 938. Ediție I. Pretul per exemplar 3,80. A. 05228. Pentru bibilotecile mici indicele de clasificare (8 R)

Tiparul executat la Intrepr. Poligrafică No. 1
București — R.P.R.

TIBERIU VORNIC

ÎNTÂMPLĂRI DIN PRAGUL VEACULUI

EDITURA TINERETULUI